

קונטרס

חוטי דתכלתא

בירור בענין מניין חוטי התכלת בציצית

ואופן הקשירה

חברתי וערכתי בעזרת השם יתברך ובחסדיו המרובים
ע"ה יצחק בלאאמו"ר הגאון רבי שמואל שליט"א פרץ
כסלו תשפ"ד לפ"ק
עי"ת מכסיקו יע"א

חוטי דתכלתא

הערות והארות יתקבלו בברכה

בכתובת דוא"ל

P5555895032@gmail.com

חוטי דתכלתא

מפתחות

5	מכתבי ברכה
11	הקדמה
13	הספרי, גירסאותיו ופירושו
18	הסוברים דיש לשים ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן
29	דעת הסוברים דיש לשים חוט אחד תכלת ושלוש חוטין לבן
32	הראשונים שהביאו ב' או ג' שיטות בענין ולא הכריעו
33	אלה שכתבו חוט (אחד) או חוטא (חד) וכדו'
34	דעת השו"ע
36	בדעת הגר"א
43	על פי כללי הפסיקה מה שנראה לפסוק בנידו"ד
43	לילך אחר רוב מנין ורוב בנין הראשונים
44	קבלת הוראות הרמב"ם
45	קבלת הוראות הרא"ש
46	רש"י ותוספות אם הם פסקנים או רק פרשנים
48	קבלת הוראות מר"ן בבית יוסף
48	בענין הספר מגיד מישרים
49	קבלת הוראות האריז"ל
50	כל פוסק שדעתו אינה ברורה נקטין דדעתו כדעת רוב הפוסקים
51	היוצא לנו מהנ"ל
51	היוצא לדינא לענ"ד
53	נספחים
55	בענין אופן הכנסת הציציות לכנף הבגד
57	באופן קשירת התכלת בציצית
69	האם מי שאוחז מהתכלת, ואינו לובשו בט"ג, האם מבטל מ"ע דאורייתא
75	שו"ת מהגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בעניני תכלת

חוטי דתכלתא

חוטי דתכלתא

מכתב ברכה ממור זקני הגאון הגדול רבי מיכאל פרץ שליט"א בעמח"ס אהלי שם ושם

בעזה"י, תמוז התשפ"ג לפ"ג.

הנני להמליץ על נכדי היקר הר"ר יצחק פרץ נר"ו אשר ערך תשובה מפורטת ובהירה אודות המחלוקת כמה חוטים מהציצית הם של תכלת וכמה של לבן. רוב הראשונים והפוסקים סוברים כהתוס' שבעין ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן. וכן פסקו שו"ע הגר"ז והמ"ב.

ויש מי שפסק כהרמב"ם ז"ל וכהאר"י שבעין חוט אחד תכלת והשבעה של לבן, כלומר חוט ארוך צובעים אותו בחציו תכלת, והשבעה [והשלשה] וחצי החוטים של לבן, וכן פסקו אחרונים בחלקם.

ויש מי שפסק כהראב"ד שבעין חוט שלם של תכלת כלומר שני חוטים שהם שני חצאים של תכלת והששה הנותרים של לבן, וגם לדעה זו יש אחרונים.

הנטיה היא לפסוק כרוב הראשונים וכגדולי הפוסקים המפורסמים שהוא ב' חוטי תכלת שהם ארבעה, וב' חוטי לבן שהם ארבעה לבן. ובקונטרסו של הר"ר יצחק נר"ו עמל להביא את הדעות לפרטי פרטיו, והוסיף מו"מ בפסק זה. ותבא עליו ברכה שמצא כדי יכלתו מרגליות בהלכה זו. שעתה מתרבים התומכים במצות התכלת. אלקי אביו יהא בעזרו להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה.

בברכה מרובה ובהערכה ובאהבה

מיכאל פרץ

¹ המכתבים סודרו כפי סדר קבלתם.

חוטי דתכלתא

מכתב ברכה מהגאון הגדול רבי ישראל טאפלין שליט"א בעמח"ס אורח ישראל ושא"ס

בס"ד חשון תשפ"ד

הנה ראיתי הקונטרס הנפלא בענין "מניין חוטי תכלת בציצית" שחיבר הבחור הנעלה הר"ר יצחק פרץ שליט"א, שעשה בזה פעולה שלימה ועבודה גדולה ומשובחת בבירור כל השיטות והדיעות בענין זה עד כל פרטיה ודקדוקיה, ומסקנתו כדעת רוב רבותינו הראשונים והאחרונים שיש לשים ד' חוטי תכלת וד' חוטי לבן בכל ציצית, וכן אני מורה ובא לכל מי ששואל ממני בענין זה.

ובזה אני מסיים ואומר דדבר גדול עשה המחבר שליט"א לברר וללבן הסוגיא החמורה למעשה, ומברכו ומעודדו מעומקא דליבא שיתקבלו דבריו והוכחותיו בקרב עמינו מתוך הרחבת הדעת ומנוחת הנפש.

הכותב וחותם לכבוד התורה ועוסקיה ועמליה בלב ונפש

ישראל טאפלין

הצטרפותו של הגאון הגדול רבי יצחק רצאבי שליט"א בעמח"ס שו"ע המקוצר ושא"ס

לק"י ח' כסלו התשפ"ד בשל"ד

הריני מצטרף בזה להכיר ולהוקיר פעלו של הבחור היקר כש"ת ה"ר יצחק פרץ שליט"א בוצין בוצין מקטפיה ידיע שעדיו לגדולות, וקונטריסו זה במנין חוטי התכלת מוכיח, יהי רצון דיתעביד לאילנא רברבא לגדור גדר ולעמוד ב'פרץ' כן ירבה וכן יפרוץ.

כעתירת

הצ' יצחק בכמהר"נ רצאבי יצ"ו

חוטי דתכלתא

מכתב ברכה מאמו'ר הגאון הגדול רבי שמואל פרץ שליט'א בעמח'ס ארחץ בנקיון כפי ושא'ס

בעזה"י, יום ה' לסדר ואלה תולדות, ג' כסליו התשפ"ד לפ"ג
ראיתי את הקונטרס של בני היקר הבה"ח ר' יצחק נ"ו, וכשמו כן הוא "חוטי
דתכלתא", שבו מבאר דעות הראשונים במנין חוטי התכלת ועוד עניינים,
ונראה דכל הרוצה להכריע בנידון זה ולדעת איך לנהוג למעשה טוב וישר
הוא אם יעיין בקונטרס זה ששם יראה דברי הראשונים והאחרונים בענין זה
באורך וברוחב, ובודאי יהיה לו לעזר ולאחיסמך לברר דין זה לאמיתו.

רש"י בתחילת הפרשה כתב שפניו של יצחק היו דומין לשל אברהם כדי
לסתום פיות הליצנים, וקשה איך נסתמו בזה פיותיהם הרי גם לוט היה
דומה לאברהם וא"כ אפשר שפני יצחק דומין לאח אמו ובאמת נתעברה
מאבימלך, וגם אפשר שפניו דומין לאברהם כי הוא דוד אמו שהרי אברהם
הוא דוד שרה וא"כ איזו ראייה יש בזה שפני יצחק ואברהם שוים.

ונראה לומר בזה, דמאחר שהטענה היא של הליצנים, ממילא סגי להם
בתשובה זו דכל הרואה את פני אברהם דומים ליצחק לא יסכים לדברי
הליצנים שאומרים שהוא בנו של אבימלך, וסגי בזה לסתום פיות הליצנים
שאין מתבוננים הרבה, אלא כפי הנראה משטחיות הענין.

גם כאן בנושא זה של התכלת, הרבה דיו נכתב לברר אם התכלת הזו היא
האמיתית או לא, ורבים שעיינו בדין זה והחליטו שהוא הנכון או שעכ"פ טוב
להחמיר בדבר לא עמד כוחם לברר הלאה מהו שיעור החוטים הנצרך ומהי
דרך הקשירה הנכונה, וכשדברנו עם רבים בזה אמרו שלא ביררו הענין אלא
סמכו על מנהג ראדז'ין או מנהג ברסלב ולא רצו להיכנס לעובי הקורה,
ונראה שיש כעין זלזול בנושא זה כאילו חושבים שאינו חשוב כל כך מאחר
שביררו את הנקודה העיקרית סגי להם בזה, וגם משום דחושבים דמאחר
שהוא חומרא בעלמא א"כ מה להם לברר את פרטי הדין בזה, והשיבו כל
מיני תשובות שהם כדי להרגיש טוב בלבד, ולכן בא קונטרס זה לאפוקי
מהדוברים על צדיק עתק ובא לומר שצריך לעיין בענין כדרכה של תורה.

חוטי דתכלתא

ויה"ר שיזכה להרבות תורה בכרם בית ישראל, ולהגדיל תורה ולהאדירה, ויזכה המחבר לעלות מעלה מעלה בתורה ויראת שמים, ולהרבות כבוד שמים, וכל מעשיו יהיו לשם שמים.

החותם לכבוד התורה ועמליה

אביר, שמואל באאמו"ר הגאון הגדול רבי מיכאל פרץ שליט"א

נ"ב – גם אני הקטן חשבתי שכך ראוי לדינא לשים ד' חוטי תכלת וד' חוטי לבן כפי מה שראיתי בספר רמוני תכלת, וב"ה שבני היקר בדק הענין בעומק, וגם ראה שכן נראה שראוי לעשות כן, מאחר שכן דעת רוב הראשונים, ותמיד בדין דאורייתא משתדלים להחמיר לצאת ידי דעת כל הראשונים, ואפי' בדינים דרבנן מצאנו שמחמירים לכתחילה אפי' כמו מיעוט הראשונים, וכפי שמצאנו במ"ב סי' ק"ס ס"ו שכותב שטוב להחמיר שלא ליטול במים שהיס"ב אע"פ שרוב הראשונים והשו"ע והרמ"א מקילין, וכן מצאנו במ"ב סי' קנ"ט סי"א גבי נט"י ע"י גוי שהחמיר לכתחילה נגד רוב הראשונים, וא"כ כ"ש בדין דאורייתא שטוב להחמיר כפי דעת הראשונים, בפרט שאינו מפסיד בזה מאומה, ואין בזה לא משום בל תוסיף, ולא משום שמבטל מצות לבן, שהרי לא מתכוין להוסיף על מצות התורה אלא על תנאי שכך ההלכה, וכן קי"ל דצבע הציצית אינו מעכב, אלא שי"א שאם הוא בצבע תכלת שפיר מעכב ולא יוצא ידי לבן, אבל מאחר שעל הצד שאינו תכלת יוצא ידי לבן וגם על הצד שהוא תכלת י"א שכל שיש קצת חוטי לבן יוצא, א"כ יש לנו ס"ס להקל בזה, ומה גם שכן דעת רוב הראשונים, ובפשטות כן דעת השו"ע והמ"ב, א"כ יש מקום גדול לנהוג כן.

**דברי הגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א
בעמח"ס ביצחק יקרא ושא"ס**

נהנתי מאד מהקונטרס, ולפי קוצר דעתי המסקנא נכונה

חוטי דתכלתא

מכתב ברכה ממו"ר הגאון הגדול רבי שמואל בדוש שליט"א ראש ישיבת לב אליהו במכסיקו

בס"ד

י"ג טבת, ב"ק נג, שנת תשפ"ד לפ"ק

הנני מלא שמחה והתפעלות על הקונטרס הנפלא, "חוטי דתכלתא" אשר חיבר יניק וחכים טובא, תורתו אומנתו שייף עייל שייף נפק, וגריס באורייתא תדירא, תלמיד המחכים את רבותיו, ה"ה יצחק פרץ נר"ו, בנו של ידידי הגה"ר שמואל שליט"א, נכדו של הגאון הגדול הגה"ר מיכאל שליט"א. תלמיד ישיבתינו, ישיבת לב אליהו.

חיבור כזה באמת צריך שיכתבנו גאון זקן ויושב בישיבה, מאחר שהוא מקיף הענין בהיקף רחב מיני ים, וגם בעומק, ובסברות ישרות, לא הניח פינה שלא דן בה כזקן ויושב בישיבה.

עבודה רבה וגדולה ג"כ עשה, שדיבר וכתב להרבה פוסקי זמנינו שליט"א, ודן אתם בענין, וציטט מהם את דעתם הגדולה, והביא המשא ומתן עמם, בחיבורו זה, ויש להתפעל הרבה, מן הדברים, שטוחן הרים זה בזה.

לא ניתן לי אלא לברכו למחבר החשוב הנ"ל, שימשיך בדרך זו, להמשיך לעמול בתורה, לאורכה ולרוחבה, ולחבר עוד חיבורים כאלו, על כל מקצועות התורה, ויאיר עיני ישראל בתורתו וביראתו הקודמת לחכמתו, ובאצילות מדותיו הטובות אמן.

ולגבי הדיון האם התכלת שנמצא עתה מחדש, בשם פורפורה, האם הוא התכלת האמיתי, או לא, הרי רבו הדעות לשני צדדים, ואיני יכול להכניס ראשי בין הרים גדולים. אמנם, מכיון שהדיון הוא על מצוה דאורייתא של ציצית, וגם תכלת הוא חלק מהמצוה, על אף דאיתא במנחות דף לח ע"א, שהתכלת אין מעכב את הלבן, אבל ודאי לשלימות המצוה, אין שום סיבה לכאורה לא ללובשו, שיתכן שהוא התכלת האמיתי, ואפי' אינו אמיתי, גם לא מקלקל המצוה.

ולכן צ"ע למה יש "מתנגדים" ללובשו, ולכל המרבה יש שיאמרו "שאין צורך", שגם זה אינו מובן, אם יש צד אפי' אחד מני אלף שמקיים המצוה בשלימות. וק"ו, שאינו כן, אלא שיש הרבה גדולי ישראל, שהסכימו והעידו, שהוא התכלת האמיתי.

והנה, כאשר דנתי בענין בפני מו"ר עט"ר הגאון הר"ר חיים דוב קעללער זצ"ל, ראש ישיבת טעלז שיקאגו, וסיפרתי לו שהגה"ר ישראל בעלסקי זצ"ל ראש ישיבת תורה

חוטי דתכלתא

ודעת בברוקלין ניו יורק, העיד בזה הלשון "אין ספק אצלי שהוא התכלת האמיתי", התפעל מאד מו"ר הגה"ר קעללער הנ"ל, והתבטא, "הלא הגה"ר בעלסקי הוא גאון גדול מאד, ואם הסכים, הרי דברים בגו".

ובאשר לעצם הדיון, היאך לנהוג למעשה, האם כהרמב"ם, או כהראב"ד, או כתוס'. אע"פ שלא הגעתי להוראה, שמעתי מהגה"ר רפאל משה נדף שליט"א, סברא נפלאה, לעשות כשיטת התוס', שהם ד' חוטין לבן, וד' חוטין תכלת. והטעם, שאם נמעט, כהרמב"ם או כהראב"ד, הרי שאין יוצאין בזה שיטת התוס', ואם נרבה כשיטת התוס', לא נפסיד לעשות כשיטת הרמב"ם והראב"ד.

וכבר כתב כן ג"כ ידידי הגה"ר שמואל שליט"א, אבי המחבר, ומילתא דמסתברא היא. ויהי רצון, שמחיבור זה יצא חיזוק גדול, לקיים מצות ציצית בהידור, כדי לקיים מצות ציצית בשלימות אמן.

החותם לכבוד התורה ועומלי',

ידידו באהבה רבה

שמואל ב"ר אברהם בדוש

ר"מ ישיבת לב אליהו

חוטי דתכלתא

הקדמה

אודה לה' בכל לבב בסוד ישרים ועדה, הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו, ברוך... שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה, בו זוכה בס"ד מרובה להגיש בפני שוחרי התורה, קונטרס זה בעיני מצות התכלת שבציצית, שזכינו בס"ד בשנים האחרונות, שכל הנראה התגלה התכלת שעליו דברה תורה, וזכו הרבה ת"ח בדור זה ללבוש, יש בטלית קטן ויש בטלית גדול, והרבה כתבו על ענין זה תשובות להראות פנים לתכלת החדש וכו'.

והנה ראיתי אני שהרבה ספרים וקונטרסים נכתבו בענין זיהוי התכלת ואמיתותו, יש בעד ויש נגד, אמנם כפי מה שראיתי לא היו הרבה שכתבו על ענין מספר חוטי התכלת בציצית, ועל אופן הקשירה ועוד מהפרטיים המעשיים באופן קיום המצוה, שלכאורה כל לובש תכלת, היה מן הראוי שילמד סוגיות אלו בכובד ראש, ויכריע בין שיטות הראשונים, או שילך וישאל מורה הוראה מובהק, וילמד את מעשה אשר יעשה, בפרטי דיני המצוה.

והנה קראתי שם הקונטרס "חוטי דתכלתא", והוא משום דזוהי דעת התוספות דצריך כמה חוטים בכל כנף. וזכיתי לקיים בזה את דבריו המפורסמים של הרוקח, שצריך כל מחבר לרמוז שמו בשם ספרו, והנה "חוטי" במספר קטן עולה בגימטריא 24, ו"צחק" במספר קטן עולה בגימטריא 28, א"כ חוטי פלוס מנין ה' 4 אותיות של המילה עולה במנין "צחק".

וכאן המקום להזכיר שאין אני בא לפסוק הלכה בקונטרס זה, אלא כל אחד יעיין לעצמו.

ועוד באתי בזה להודיע, שאפילו שהרבה דברים שכתבתי עליהם בקונטרס זה, ראיתי שנידונו בספרי רבני דורינו וכו', יש הרבה מהם שלא הבאתים, מכמה טעמים הכמוסים עמי.

וכן בהזדמנות זו אני רוצה להודות לידידי הרבנים החשובים שעזרו לי מאד בבירור הלכות אלו (כפי סדר הא' ב' של שמות המשפחה): הרב משה אפרים אינדיק נר"ו מח"ס רמוני תכלת ועוד, גיסי הרב אליהו אשכנזי נר"ו מח"ס לעילא מן כל ברכתא ועוד, הרב ישראל בארקין נר"ו מח"ס החותמת והפתילים ועוד, הרב יוסף גליק נר"ו, הרב אברהם גרוס נר"ו מח"ס עיון הברכה, הרב צבי הרציג נר"ו ממחברי העלון מצות תכלת בזמננו, הרב יוסף וויזנפלד נר"ו מח"ס דרך העיר (באנגלית), הרב עמנואל מולקנדוב נר"ו מח"ס תורת הקדמונים ועוד, דודי הרב יוסף פרץ נר"ו מח"ס פריו יתן ועוד, אחי הרב יוסף פרץ נר"ו, הרב ישראל רוזנברג נר"ו מח"ס תולעת יעקב ועוד, הרב אי"ש רפמן נר"ו מח"ס שער המוסיף והגורע ועוד. ואפי' שעם חלק מהרבנים אחרי כל המו"מ שהיה לי איתם, לא זכינו להגיע לעמק השובה, בכל זאת תודתי מעומק הלב אליהם, שברור שעל ידם התברר הענין יותר בס"ד. ואני תפלה, שזנכה לכוון לאמיתה של תורה, לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, אמן.

חוטי דתכלתא

וכן אודה לאאמו"ר עט"ר הגאון רבי שמואל פרץ שליט"א על שהוא זה שדרבן אותי להתחיל במלאכת קודש זה, כשביקש ממני לעיין בסוגיא זו, וכן על שעזר לי להגיע עד הלום, וכן על המכתב ברכה הנפלא מאד שכתב לקונטרס, יהא שכרו כפול מן השמים. ועוד אודה לאמי מורתי תליט"א, על שגדלני בדרך התורה והיראה, ועודדני לכתוב ספרים וחדו"ת.

וכן אודה למו"ז עט"ר הגאון הגדול רבי מיכאל פרץ שליט"א על כל עזרתו ותמיכתו בנושא זה, ועל שעבר על חלק חשוב מהקונטרס, וטרח לכתוב את המכתב ברכה.

כמו"כ אודה למו"ר רה"י הגאון רבי שמואל בדוש שליט"א, על כל עזרתו ותמיכתו בי גם בענין כתיבת חדו"ת, ובפרט על עידודו בכתיבת קונטרס זה, ובכלל בנושא התכלת. וכן אודה לשאר הרבנים הגאונים ששכחתי להזכיר את שמם, שעזרו וסייעו לי בכל אופן שיהיה, יהא שכרם כפול מן השמים.

והי"ז בליל מוצש"ק פר' חיי שרה, לשנת ה'תשפ"ד לפ"ג.

ע"ה יצחק בלאאמו"ר הגר"ש שליט"א פרץ.

פה עי"ת מכסיקו יע"א.

חוטי דתכלתא

הנה ראיתי את הקובץ "מריח ניחוח" (פרשת שלח לך תשפ"ג), וראיתי שם במאמרו של הרה"ג עמנואל מולקנדוב נר"ו, בעמח"ס תורת הקדמונים, שכתב בענין מספר חוטי התכלת². ושם נקט כדעת הראב"ד דיש לשים 6 חוטי לבן 21 חוטי תכלת. ואמרתי לעיין בסוגיא זו, מכיון שזה ענין העומד על הפרק להלכה ולמעשה, אחרי שבס"ד נמצאה בשנים האחרונות התכלת שכל הנראה היא התכלת האמיתית.

הספרי, גירסאותיו ופירושו

הנה איתא בספרי (שלח עמ' 126) ועשו להם ציצית. שומע אני יעשה חוט בפני עצמו ת"ל גדילים. מכמה גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי ב"ש. וב"ה אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת, והלכה כב"ש. וכ"ה בילקוט שמעוני (שלח טו לח).

וע"ש בפירוש המיוחס לראב"ד³ שכתב וז"ל: ואין פחות משלשה דברי ב"ה. נר' דב"ה דרשי גדילים שנים ופתיל תכלת אחד הרי שלשה מיהו מודו ב"ה דאי בעי למעבד ארבעה, שנים של לבן ושנים של תכלת שפיר דמי, והיינו דקאמר אין פחות משלשה משמע הא יותר שפיר דמי, ובזה ניחא דעבדי כב"ש והא תנינא בברכות (יא עמ' א) העושה כב"ש לא עשה כלום, ואי משום דתני בבריתא והלכה כב"ש הא ק"ל אין למדין הלכה לא מפי משנה ולא מפי ברייתא, אלא ודאי משום דב"ה מודו להו כדפירשית. מיהו במנחות (מא עמ' ב) ליכא במילתייהו דב"ה אין פחות ופי' ר"ת לשם (תוס' ד"ה בית שמאי אומרים) דב"ה מלשון גדילים נפקא להו דגדילים מש' שלשה כמו עבות דאמ' בסוכה (לב עמ' ב) דהוי שלש מעשה עבות מתורגם עובד גדילו ופי' ז"ל דארבעה דב"ש לא הוו כמו שלשה דב"ה דארבעה דב"ש הוו כפולים ושלשה דב"ה בלא כפולים. בש"א ארבע של צמר. היינו לבן, וארבע לאו דוקא אלא שנים שנכפלים לארבע, וארבע של תכלת גם הוא צמר צבוע תכלת. והשתא לב"ש הוו ארבעה שהם שמנה, גדילים משמע שני חוטין גדילים לפחות, וכתוב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ודרש הכנף מין כנף והיינו לבן, תכלת ד' משמע ואקשינן קרא לומר שיתן מן התכלת כל כך שיעור כמו כן מן הלבן, אם כן פתיל דכתב רחמנא לדרשא, לומר עשה גדיל ופתיליהו מתוכו כלומר כפלהו, ובמנחות דריש גדיל שנים גדילים ארבעה, עשה גדיל ופתיליהו מתוכו. עכ"ל המיוחס לראב"ד.

וע"ע בס' רמוני תכלת (עמ' טו) שהביאו שבכמה כת"י הגרסא בפרשת שלח היא כמו הגרסא שלנו בפרשת תצא. וראיה חזקה להגיד שהגרסא בשלח משובשת, משום שכמעט בכל כתב יד כתוב משהו אחר, משא"כ בפר' תצא שברוב רובם כתוב אותו דבר.

והגר"א (שם) גורס אחרת, וז"ל: ועשו להם ציצית. שומע אני יעשה חוט אחד תלמוד לומר גדילים. מכמה גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי ב"ה, וב"ש אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת והלכה כב"ש. וכן מצאתי בפירוש רבינו הלל (ד"ה לבן עמ' סד) שסובר כדעת הגר"א בדעת הספרי, וז"ל: דהיינו ג' חוטין דלבן. וכע"ז נראה שסובר הרי"א⁴ (בפסקיו להלכות ציצית עמ' רכג)

² ועיקרי הדברים דכאן, הובאו בירחון האוצר (גליון פ', עמ' צג).

³ והנה בענין מחבר הפירוש הזה על הספרי שמיוחס לראב"ד, ראיתי בהקדמת המו"ל הר' רלבג למהדו"ח, שהביא שמרן החיד"א הביא פירוש זה כמה פעמים בספריו ונקט שהוא הראב"ד בעל ההשגות. אמנם הרב רלבג המו"ל של הספר פקפק על דבר זה, ולדעתו אינו הראב"ד אלא אחר מרבתינו הראשונים שלא נודע שמו, אמנם מפני כבודו של מרן החיד"א השאיר את השם כמיוחס לראב"ד. והר"מ אינדיק נר"ו כתב לי שלדעתו המחבר הוא אחד מבעלי התוספות, ושהרב רלבג המו"ל הסכים איתו ע"ז.

חוטי דתכלתא

שכתב כן בשם הספרי. אמנם אפשר דאפי' דגורסים כן בספרי, אמנם סוברים כהמיוחס לראב"ד הנ"ל.

אמנם יש לציין שאם נלך בתר התוספות (ריש פרק התכלת) שכתב שהספרי חולק על הש"ס שלנו, אין הרבינו הלל והגר"א ראייה לדברי הראב"ד, ואין זה אומר שהם סוברים כן, דהרי הם רק מפרשים ומגיהים את הספרי.

אמנם בעצם דעת התוספות בזה עי' בנצי"ב על הספרי (כי תצא) שכתב לחלוק על הבית יוסף (סי"א) בזה, שהב"י סובר כהפשטות בדעת התוס' שהגמ' חולקת על הספרי, משא"כ הנצי"ב, ע"ש (הערת ר"י בארקין נר"ו).

והבה"ח אורי בן יהודה נר"ו, ציין לי לתוספות יום טוב (ריש פרק ד' דמנחות) ושם ביאר את התוספות כדברי הבית יוסף דהספרי פליג אגמרא דידן.

וע"ע בספר ערוגת הבושם הקדמון (עמ' 224) שכתב שהמקור לזה שצריך ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן, הוא בספרי. וכ"ה בעוד ראשונים הסוברים כהתוס', אמנם הם מיעוט, ורובם לא פירטו.

ועוד איתא בספרי (תצא פסקא רלד)⁴: גדילים תעשה לך למה נאמר לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים כמה גדילים נעשים אין פחות משלשה חוטים

⁴ והרב ברוך ערפס נר"ו בירר וחקר ענין זה, וזה מה שכתב אחרי העיון בענין: קודם כל, הסכימו כל חוקרי הספרי שכל המחלוקת של ב"ה וב"ש שמצינו בכמה כתבי ידות ובראשונים בפר' כי תצא, אינו מעיקר הספרי אלא נוסף מהגליון, (ראה פינקשלטין בספרי על ספר דברים פר' כי תצא, אפשטיין 'מבואות לספרות התנאים' עמ' 714, כהנא ב'התוספות בספרי דברים', תרביץ פז, ב עמ' 198, ועוד), ומקורו במכילתא על דברים מדבי ר' ישמעאל, [ונדמוכח מהלשון 'למה נאמר לפי שנאמר', 'שומע אני' (במקום 'יכול'), שהם ביטויים מדבי ר' ישמעאל ולא ר' עקיבא, והרי הספרי שלפנינו על דברים (מפר' ראה) הוא מדבי ר' עקיבא, דלא כהספרי שלפנינו על במדבר שהוא מדבי ר' ישמעאל, (ראה הופמן 'לחקר מדרשי התנאים', מתורגם מגרמנית ב'מסלות לתורת התנאים'; הורביץ ב'מבוא' לספרי וספרי זוטא, מתורגם מגרמנית בספרי זוטא עם פי' 'אמבואה דספרי' ח"א, (וכן במסלות הנ"ל 'השלמה' עמ' 82); אפשטיין 'מבואות לספרות התנאים' ח"ג 'מבוא למדרשי הלכה'; ועוד)]. וחלק מהמכילתא על דברים נמצאה בגניזה הקהרית, ונשתמרה בימי הראשונים במזרח העולם - מצרים תימן ועוד, והיה לפני בעל המדרש הגדול מתימן והרמב"ם, (ראה כהנא שם הערה 184 והערה 186, אפשטיין 'מכילתא וספרי בספרי הרמב"ם' תרביץ ו, ג עמ' 345-346, ועוד).

גירסת הספרי בלי הוספה זו נשתמרה בכמה מקומות, ביוון (לקח טוב) ואיטליה (כת"י איטלקיים), ובספרד הנוצרי (ילקוט ת"ת, ופי' קדמון (המיוחס לראב"ד), וכת"י ספרדיים).

הקטע של הספרי בפר' שלח לא ברור אם הוא מקוריות (ויתכן לומר כן כיון שהספרי שלנו על במדבר הוא מדבי ר' ישמעאל כנ"ל), או שהוא נוסף מהמכילתא על דברים, וכן משמע מבעל המדרש הגדול מתימן.

גירסת המכילתא המקורי הוא כפי הנראה כפי מה שהעתיק בעל המדרש הגדול מתימן ש"ב"ש אומרים מארבעה - ותו לא. ולא דברו ב"ש כלל מענין התכלת - וכהשלשה של ב"ה, וכהברייתא במנחות מא: והברייתא במסכת ציצית הל' ג', שלא איירי מתכלת כלל. וגירסה זו נשתמרה בהספרי כי תצא שלפני רבינו הלל - באיסטנבול, וכפי הנראה כך גרס גם רש"י והר"ש משאנץ בפר' שלח - בצרפת, וכפי הנראה גם אצל הרא"ש - באשכנז, והארכתי בכל זה במקו"א.

גירסה זו אשר היה במזרח העולם (מקום מושבם של הגאונים), כפי הנראה נדד בדרום העולם (עם שאר הדברים) לצפון אפריקה, וממנו לספרד המוסלמי (מקומו של הרמב"ם). וע"כ אין זכר בכל הני מקומות לד' חוטים תכלת.

אמנם בצפון העולם החלו בהספרי הוספות שונות. בצרפת ובאשכנז (ר"ש משאנץ רא"ש ועוד), נתוסף (על הגליון וממנו בתוך הספרי - כנהוג) ביאור בפר' כי תצא בדברי ב"ש - ארבעה של תכלת וארבעה של לבן. והיינו שעל מה שהיה כתוב 'ב"ש אומרים מארבעה וארבעה של ד' אצבעות', נתפרש מארבעה של תכלת וארבעה של צמר/לבן. (ויתכן שהוספה זו כבר נתוסף על הגליון בזמן שכל קטע זה היה כתוב על הגליון וכו"ל). ובפרובנס (עיטור, כת"י אשכנזי אוקספורד מסוף מאה ה"ג שמשקף גירסת העיטור בפרובנס) מצינו הוספה זו גם בפר' שלח - ארבעה של צמר וארבעה של תכלת. וכ"ה בספרד הנוצרי בפר' שלח (ילקוט ת"ת - ממאה ה"ד (הכת"י הוא ממאה ה"ז), ופי' קדמון (ע"פ לעז המובא בפירושו עולה שהיה חכם צרפתי או ספרדי, ראה כהנא שם הערה 29 [ושם הערה 37], וע"פ נוסח גירסתו נוטה לומר שהיה ספרדי ולא צרפתי), וכת"י ספרדיים - ממאה ה"ג ו"ד).

חוטי דתכלתא

ביוון ואיטליה, הדברים מסובכים. כנ"ל שבפר' כי תצא לא גרסו כלל קטע זה, אמנם בפר' שלח, מצינו הוספה מעניינת. בעל הלקח טוב מעיר סלוניקי וקסטוריה שבצפון יוון - סוף המאה הי"א ותחילת המאה הי"ב, גורס "ב"ש אומרים שלשה של צמר וארבעה של תכלת", ולהעיר שכ"ה 'בדפוס' ולא ראיתי כת"י קדום ממנו, וכמובן שהוא גירסה משובשת (או מילת השלשה או מילת הארבעה). באיטליה מצינו שבכתב יד איטלקי קדום מראשית מאה הי"א ואולי אף קודם לכן, כתוב "אין פחות משלשה דברי בית הילל, בית שמי או שלצמר וארבעה שלתכלת" (ובפר' כי תצא חסר כל הקטע וכן"ל), וכפי הנראה חסר כאן תיבה. ובכת"י איטלקיים מאוחרים יותר מצינו התפצלות: בכת"י א' ממאה הי"ד (רומי ליקוטים) איתא: בית שמי אומרים שלשה שלצמר וארבעה שלתכלת, ובכת"י שני ממאה הי"ד (ברלין) איתא: ב"ש אומרים ג' של צמר וד' של תכלת. (ובכת"י מאוחר הרבה - ממאה הט"ז (מדרש חכמים כת"י) איתא כבר: בית שמי אומ' שלשה של צמר ואחד של תכלת). [א"ה יצחק פרץ, אמנם ר' צבי הרציג נר"ו כתב לי שלא מצא כן במדרש הגדול (המקור למדרש חכמים)].

וגירסה זו מצינו גם בכת"י אשכנזי מראשית מאה הי"ד מהילקוט שמעוני (י"א שהיה מעיר פרנקפורט שבדרום גרמניה): בית שמי אומ' שלשה של צמר וארבעה של תכלת, ובפר' כי תצא איתא שם: בית שמי אומ' מארבעת חוטין של תכלת וארבעה חוטין של לבן, (הרי שיש כאן איזה שיבוש). ובכת"י אשכנזי משובשת הרבה ממאה הי"ג (לונדון), מצינו: בית שמי אומ' שלשה של תכלת צמר ורביעית של תכלת. ובפר' כי תצא איתא שם: אין פחות משלשה גדילים חוטין של תכלת וארבעה חוטין של לבן. אמנם השיבושים שיצאו מתחת יד מהיר של סופר זה, הם כה גדולים (בפר' שלח: חסר בפני 'עצמו', כתוב של 'תכלת' מיותר, וחסר בד"א 'בתחילתה'; ובפר' כי תצא: כתוב משלשה 'גדילים' מיותר, וחסר 'דברי ב"ה' ב"ש אומרים ארבעה חוטין' - וכנראה שהשמיט שורה שלימה מחמת סופי תיבות הדומות 'חוטין'), עד שלא מפתיע איך סופר זה לא הכיר לב' נוסחאות סותרות שהגיעו לידו.

רבינו הלל (מאה הי"א) - באיסטנבול, גורס בהספרי פר' שלח: בש"א ג' של צמר ורביעית של תכלת. אמנם להעיר שכל הכתבי ידות שיש לנו ממנו הם מאוחרים הרבה - מסוף מאה הט"ז ואילך, ויש לדון אם במקורו היה כתוב רביעית או סתם ד' - וכהג' של צמר, (ועכ"פ מהמשך דבריו מפורש שלומד ג' חוטי לבן וא' של תכלת, ע"ש).

וכשרוצים לעקוב אחרי השתלשלות הדברים, כמובן שלא ברור. אמנם מסתבר שהוספה הראשונה היתה ביאור על מה שב"ש אומרים מד', שהכוונה ג' של צמר וד' של תכלת, והוא ביאור מיוסד על הקודם, שהספרי שואל מכמה הוא גדיל, וע"ז אומרים ב"ה 'אין גדיל פחות משלשה', וב"ה אומרים ארבעה, ולכאורה אין הביאור שהם חולקים וסוברים ש'אין גדיל פחות מארבעה', שהרי לא מצינו דעה וסברה כזו בשום מקום, אלא שהם מודים לב"ה שאין גדיל פחות משלשה, אלא שסוברים שגדיל שלשה הולך על הלבן לבד, (ונמצא עפ"ז שנחלקו דבי ר' ישמעאל (כנ"ל שקטע זה וכל ספרי על במדבר הוא ממנו) על דבי ר' עקיבא (רב במנחות וכן"ל ביבמות) בביאור דברי ב"ש). וממנו התפתח לשלשה של צמר וארבעה של תכלת - שהוא משובש, וממנו לארבעה וארבעה, ובהסתמכות על פר' כי תצא ששם הלשון ב"ש אומרים מארבעה וארבעה של ד' אצבעות, דהיינו ד' של תכלת וד' של לבן - של ד' אצבעות, כנ"ל. וביותר ע"פ כת"י איטלקי הנ"ל מראשית מאה הי"א (ואולי אף קודם לכן), שחסר שם בדברי ב"ש, כנ"ל: "אין פחות משלשה דברי בית הילל, בית שמי או שלצמר וארבעה שלתכלת". (ובאמת שיתכן שכך היה במקור המבאר, שביאר בדברי ב"ש, שהשלשה של ב"ה היינו דוקא של צמר, ואין כאן חסרון בהביאור).

בסיכום, במזרח העולם (מקום מושבם של הגאונים) וכפי הנראה בדרום העולם וכן בספרד המוסלמי, לא היה זכר של ביאור בדברי ב"ש, וגירסה זו נשתמרה במקצת בכמה מקומות בעולם, זה בשלח וזה בכי תצא וכן"ל. [ונראה שביאור דברי ב"ש הוא ע"פ השאילתות שאכן ס"ל לב"ש שבציצית הגדיל נעשה 'מארבעה' דוקא, ומתאים גם לדברי רב, והארכתי בזה במקו"א]. באיסטנבול מצינו שלשה של צמר ורביעית של תכלת. וביוון ואיטליה מצינו כבר שיבוש בזה כנ"ל, ויתכן שהיו עיירות בכה ועיירות בכה. ובאשכנז צרפת וספרד הנוצרי, גרסו ארבעה של תכלת וארבעה של לבן (וע"ע לעיל בענין הילקוט שמעוני).

ולהעיר, שלמרות שבצפון העולם גרסו ארבעה של תכלת וארבעה של לבן, מ"מ מצינו שהיו כמה ראשונים משם שפסקו חוט א' של תכלת, וכפי הנראה בגלל שהוא חידוש גדול בדברי ב"ש מה שלא מצינו בהבבלי, וסברו שאין הבבלי מסכים לזה, ובמקו"א הארכתי בזה. [ולהעיר מר' יונתן מלוניל, שלמרות שבפרובנס גרסו ארבעה של תכלת וארבעה של לבן כנ"ל, וכן הוא מפרש בפירושו על הבבלי, מ"מ כשהקשה (לאח"ז) על הרמב"ם האומר חוט א' של תכלת מתוך שמונה, אינו מקשה עליו כלל דבעי ד' חוטי תכלת (כהספרי), אלא מקשה שלמרות שנאמר חוט אחד של תכלת עכ"פ יהיו ב' של תכלת וו' של לבן - ע"ש, (וע"ע בהראב"ד). הרי שהבין שאין הכרח להסכים את הבבלי עם חידושו של הספרי].

ועוד יש להעיר מבעל הערוגת הבשם (ראשית מאה הי"ג - בוהמיה סמוך לגרמניה, ולמד באשכנז ובצרפת אצל בעלי התוס'), שג"כ גרס ארבעה של תכלת וארבעה של לבן, ומקשה מהספרי על הרמב"ם והערוך, ומדחיק מאוד לבאר דבריהם בתוך גירסתו בהספרי, ומבואר שלא הכיר נוסח אחר בהספרי, וע"ש שמביא דברי הלקח טוב בפר' כי תצא, ולמרות כן מבואר שלא ראה דברי הלקח טוב בפר' שלח שהיה לו גרסה אחרת ממנו. (זולת אם נדחוק שלפניו היה כתוב בלקח טוב בפר' שלח ארבעה וארבעה). עכ"ל.

אמנם ראיתי בספר רמוני תכלת (עמ' ט) לידידי ר"מ אינדיק נר"ו שכתב על דבריו וז"ל: חכ"א אמר לי שכנראה שגירסת פר' תצא הוא הוספה מגליון, ולדעתו הגליון אינו אלא העתקה של הספרי בפר' שלח, והביא ראיה מזה שקטע זה של פר'

חוטי דתכלתא

כדברי בית הלל. ובית שמי אומ' מארבעה חוטים של תכלת וארבעה חוטים של לבן של ארבע ארבע אצבעות, והלכה כדברי בית שמי.

וכן הגירסא ברוב הכתבי יד בפרשת תצא, וכמו שהביא אותם ידידי ר"מ אינדיק בספרו רמוני תכלת עמ' טו – טז, ואלו הן: דפוס ונציא, כת"י אוקספורד, כת"י לונדון, ילקוט שמעוני, תוספות (מנחות מא: ד"ה ב"ש, בכורות לט:), עיטור (סז טור ד), רא"ש (סי' יב), מרדכי (תתקלט), מהר"ז בינגא.

ורק במדרש תנאים הושמט הענין של החוטים, אבל גם לא כתוב שם כהראב"ד.

אמנם לגר"א (שם) יש גירסא שונה, וז"ל: גדילים תעשה לך. למה נאמר לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו ת"ל גדילים. כמה גדילים נעשים אין פחות מג' חוטים של ג' אצבעות כדברי ב"ה. ובש"א בג' חוטין של לבן ורביעית של תכלת של ד' אצבעות גדלים זה לבן מנין לרבות רביעית של תכלת תלמוד לומר ונתנו ע"צ הכנף פתיל תכלת, הלכה כדברי ב"ש. עכ"ל הגר"א. וע"ע במלבי"ם (תצא) שכנראה שגם גרס כהגר"א (העירני לזה הרב יוסף גליק נר"ו).

ועי' בענין זה בספר בירורי הלכה במצות התכלת שבציצית, שכתב לבאר הספרי דודאי הוי דלא כדעת התוספות. אמנם כבר ענה על כל הטענות של הספר הנ"ל בקונטרס הנפלא רמוני תכלת לרבי משה אינדיק נר"ו (פרק ב), וכן הוכיח שם דהגירסא הנכונה בספרי היא כדעת התוספות. ע"ש וצרף לכאן. ואחרי שכתבתי לר' עמנואל מולקנדוב הנ"ל לעיין בספר רמוני תכלת בענין הגירסא בספרי, כתב לי דעיין אמנם עדיין הוא ממשיך בשיטתו כשיטת הראב"ד, מפני שזו הפשטות בספרי ובמדרשים. ע"כ.

אמנם לענ"ד כל זה איננו שוה לי, כי אין בידינו לומר דהראשונים לא ראו או לא הבינו הספרי, וגמרות מפורשות, לכן כל זה לענ"ד מותרות. ואפי' שבספר בכנף איש יהודי ועוד הרבה ספרים רצו להביא ראיה מזה. לענ"ד אין מזה ראיה כלל, ואנן אחר כללי ההוראה יש לנו לילך וכדלקמן. ועוד יש להוסיף דהרי התוספות (ריש פרק התכלת) כתבו דזה מחלוקת בין הבבלי לספרי במניין החוטים, וא"כ מה שייך להביא ראיה מזה.

תצא חסר משני כת"י [רומי וברלין, ששניהם מאיטליה]. ואמנם לא מסתבר לי לומר שהעתקה הוא כל כך יותר מדויק מהמקור, ולא מצינו בשום כת"י גירסת פר' שלח מתוקן מכל הטענות הנזכר למעלה, ובכל במקומות בפר' תצא הוא כן מתוקן. (והעיר ע"ז ר' צבי הרציג נר"ו וז"ל: אכן, בגלל שמדובר בהגהה עלומה בגליון הספרי, אין מניע על המגיה מלתקנו ע"פ הבבלי כפי דעתו. כלל גדול הוא שהכת"י ה"מתוקנים" הם לרוב אלה ששלטו בהם יד אדם. יתר מכן, רבינו הלל (עם גרסא מדויקת יותר, שציין המילה "תוספת" ליד הקטעים שהוכנסו [כפי שמוכיח כהנא במאמרו על התוספות לספרי דברים]), ומדרש הגדול (עם הגרסא קרובה יותר לרבנו הלל [שמביאים את שיטת ב"ה גם לגבי אורך החוטים]) יש להם את החסר לגבי אורך החוטים, וללא מניין התכלת כלל. עכ"ל).

וגם אפילו אם הוסיפו תוך דברי הספרי, לא מוכח כלל שמקורו אינו ממדרש אחר שלא הגיע לידינו מדרש זה לפרשת כי תצא [כמו מכילתא דרבי ישמעאל, או ספרי זוטא], וכן נקטו החוקרים שהתוספות הם משאר ספרי חז"ל. [וגם בכת"י רומי וברלין נמי חסר מפרשת תצא פסקא רל"ג, ואף שקטע זה כבר מובא ברבינו ניסים גאון (שבת קלג). ועוד ראשונים]. (והרב צבי הרציג נר"ו העיר ע"ז וז"ל: שם לא הביא בשם הספרי, אלא בשם חז"ל, ובריייתא שהביא שם מובא במכילתא שמות כ ז). ובאמת אולי כמו שחסר מכתבי יד כמו כן לא היה לפני הראב"ד ודעימיה, ולכן כתבו מה שכתבו, ואולי אילו ראו הגירסא היו חוזרים משיטתם.

אבל בלאו הכי לא ניחא לי לבנות תילי תילים של הלכות ע"פ הכת"י שהגיע לידינו, כי ודאי בכל בית מדרש בימי הראשונים היה להם ספרי, והתוספות (מ"א ע"ב ד"ה ב"ש ב') והרא"ש (סי' ז') כבר כתבו על החילוקים בין פר' שלח לפר' תצא (היינו שאר החילוקים, אבל בשניהם גרסו כשיטתם לענין מספר חוטי תכלת), והם לא עלו על דעתם שמקורו מהגליון. ועל שאר הנידון בגירסאות שונות של הכת"י עי' להלן.

חוטי דתכלתא

וכן הסכים עם דברי אלו, דודי הגאון רבי משה פרץ נר"ו, דאין לנו להכריע בראשונים מתוך מדרשים או גמרות⁵, וגרסאות בספרי וכדו', ושכל זה אולי יועיל לצירוף בעלמא. והוסיף ואמר לי שראה כתוב באחד מספרי הגאון רבי ברוך עפשטיין צ"ל בעל התורה תמימה, שכתב שאין להביא ראיה להלכה ממדרש תנחומא, כי רבי תנחומא היה בקיא באגדות ולא בהלכות. אמנם הוסיף ואמר לי שהוא מצא הרבה מקומות בירושלמי שמביא דבר הלכה מפיו.

אמנם רב צבי הרציג כתב לי ביאור אחר במהלך התוספות ולדעתו זה רק שאלה, אמנם למסקנא גם התוספות מודים שהספרי והבבלי אינם חולקים (וצ"ע איך מסתדר עם הב"י והתוי"ט הנ"ל), ובסיס שיטת התוס' במניין החוטים הוא בזה שהיה להם גירסא אחרת בספרי (ודברי דודי הנ"ל, עדיין במקומם עומדים).

ואם תלוי בגירסא אחרת בספרי, אז צ"ל שכל המחל' בין הראשונים הוא מחל' בגרסאות, ושלה לי מה שכתב הרב יוסף גליק נר"ו ע"ז, שדעת רוב הפוסקים היא שבמחלוקת בגרסאות לא הולכים כפי כללי הפסיקה, וז"ל של הרב גליק: במחלוקת גירסאות אין להכריע ע"פ רוב חכמי ומניין והנה שאלה זו כבר היתה לעולמים, ועיין בשו"ת בית יוסף (דיני יבום וחליצה סי' ה), וז"ל: ואפילו שלא היו מדברים בזה כי אם ר"ש והרי"ף [ודעימיה הרמב"ם] לבדם, אע"ג ששניהם הם מתירים, י"ל שהיא ספיקא דאורייתא ולחומרא, כיון שכל אחד גורס נגד חבירו... ואפילו דאמרינן בכמה דברים ששנים שמתירים או אוסרים ואינם שוים בטעמם, עכ"ז שנים מיקרו לגבי הדין, ואפילו שכל אחד מטעמיה. יכלנא למימר, דהיינו דוקא כשחולקים בסברא, אבל בנדון דידן, שאין הדין יוצא מביניהם אלא כפי גירסותם שנמצאו אז בפניהם, וגירסת זה לא נמצאת בפני זה וגירסת זה לא נמצאת בפני זה, א"כ הוי ספק בגירסא, וספיקא דאורייתא לחומרא, עכ"ל. וכן מצינו דברים ברורים בשו"ת מכתם לדוד (יו"ד סי' מ"ח), שמוכיח כן גם מדברי הב"י בשו"ע (יו"ד סי' ש"כ ס"ה), שלא פסק להקל כדרכו כהרי"ף והרא"ש, ומה גם דמשמע שגם הרמב"ם סובר כן, וז"ל: ונראה, דמאחר שלפי מ"ש התוספות ליכא שום לישנא בגמרא דפוטר היכא דמצי לסלוקי בזוזי, הילכך אע"ג דבעלמא אורח לצדיק [הב"י] למיפסק כתרי מנייהו רבנן דקיימי בחדא שיטתא, הכא מיהא להיות דבר התלוי בגירסא, הילכך בהא ספוקי מספקא ליה אי נקטינן כוותיהו, דמאן לימא לן שהגירסא שנזדמנה לפניהם עיקר, והם ז"ל שפיר פסקו לפי הנוסחא שלהם, ומיהו אפשר שגירסת הספרים דמיתו התוס' עיקר, ולדידן מיהא מידי ספיקא דדינא לא נפיק, עכ"ל. וכן כתב הים של שלמה (חולין פרק ג' – אלו טרפות סי' צט), וז"ל: "ואע"פ שכתב שיש לסמוך על דברי רי"ף והרמב"ם [והרא"ש ורב האי גאון נגד 'מקצת נוסחאות'], איני יודע למה, כי דבר התלוי בחילוף הגירסאות ואין הכרע מן התלמוד, למה לנו להקל, וכן דעת האחרונים. (ועו"ש פרק ח' – כל הבשר סי' נד) ...ומאחר שאין לנו הכרע בגירסא, יש לנו לחוש כשני הפירושים". (ועו"ש סי' סו) ...והרמב"ם מפרש... וכתב הר"ן שכן פירש רבינו חננאל. ...אלא גירסא אחרת היתה להם, וכבר כתבתי כל היכא שאין הכרע לגירסא אזלינן לחומרא, עכ"ל. הכתב סופר (או"ח סי' לב), וז"ל: הרי"ף ורא"ש בברכות... נראה דגרסי גם שם כגרסין סוגיא דגיטין (דלא כגירסת הסמ"ג בברכות)... מ"מ... כייל לנו הים של שלמה (חולין פרק אלו טרפות גבי שמוטת דק), דדבר דתליא בגרסאות, אין לנו למיזל בתר גדול בחכמה וכ"כ הב"ח (יו"ד סי' ש"ע) וז"ל: ולענין הלכה נקטינן כדברי המחמירין, וכן פסק בשו"ע... דכל מאי דתלוי פסק ידידיה בגירסאות, אין מקום לפסוק לקולא. עכ"ל.

הרי שכתב כלל, שאין מקום להקל כשהוא תלוי בגרסאות. (וכן כל רבני האחרונים שם הביאו מה שכתב הב"ח דמדינא יש להחמיר, שמעת מינה דנקטי להחמיר בספק שמחמת חילופי גירסאות).

⁵ ועי' בזה בספר ברית יעקב – סופר (סי' ב', פרקים ד', ה'). ע"ש.

חוטי דתכלתא

[וע"ע בפתח הדביר (ח"א סי' ג') הובא בשדי חמד (חלק ב', כללים מערכת ח' - חילופי גירסאות - כלל ל"ו), שכתב להוכיח כן מדברי הב"י והרמ"א (אה"ע מה, א) בדין סבלנות (שחוששים לחומרת ב' גרסאות, גירסת הגאונים והרמב"ם ודעיים נגד גירסת רש"י), וכן מהב"י (יו"ד עג, ב) בדין דם כבד (שחושש לגירסה נידחת, ורק מקיל משום דהוה דרבנן), וכן מהרמ"א (או"ח לג, א), בדין תפילין (שחושש לב' הגירסאות, גירסת רש"י ורא"ש ומרדכי ועוד נגד גירסת הרי"ף והרמב"ם), וכן בשו"ע (יו"ד סי' ש"ע) בדין כהן (שחושש לגירסת המרדכי ואור זרוע ויראים נגד גירסת הרא"ש ורי"ף), וכן דייק הבית שמואל בשו"ע (אה"ע קמא, ס"ו סק"ז) בדין קטנה, שאע"פ שבדרבנן (שם סי' קנ"ה ס"ב) פסק השו"ע להקל בהגירסאות, מ"מ בדאורייתא חשש גם לסברת המחמיר (גירסת רש"י ותוס' [וכן מצדד הרא"ש] נגד גירסת הרי"ף והרשב"א)]. עכ"ל.

הסוברים דיש לשים ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן⁶

הנה כתבו **התוספות**⁷ דיש לשים ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן בכל כנף בציצית (ברכות ט: ד"ה אלא, וכ"ה ביבמות ד: ד"ה דאפילו, וכ"כ בכתובות מ. ד"ה כגון, וכ"ה מפורש יותר במנחות לח. ד"ה התכלת, ובמנחות לח: ד"ה אלא לגרדומין, ובמנחות לט: ד"ה או גדיל, ובמנחות מב. ד"ה תמניא, ובבכורות לט: ד"ה כמה, וכן בעלי התוספות על התורה⁸ פרשת קורח עמ' 279). וכן דעת **רש"י**⁹ (שבת כז: ד"ה סד"א כדרבא, מנחות לח. ד"ה התכלת, מנחות לט: ד"ה חוטי צמר, מנחות מא: ד"ה חוץ מקלא אילן, מנחות מא: ד"ה מיתבי, מנחות מא: ד"ה מביא תכלת). ו**ספר יראים**¹⁰ (סי'

⁶ הנה העיר לי דודי הרב יואל פרץ נר"ו, דבפשטות כיון שלא היה תכלת לראשונים לא שייך לומר דפסקו בזה. והנה כע"ז העירו לי דכיון דידוע דהרמב"ם פסק גם הלכות לעתיד לבוא, משא"כ הרא"ש דלא עשה כן, א"כ לכאורה יש לתפוס בזה שיטת הרמב"ם. אמנם כבר עניתי לקמן דהרא"ש סמך על ענין זה למעשה לענין גרדומין, (וכן יש עוד ראשונים שסמכו על פסק זה להלכה והובאו בספר החותמת והפתילים ח"א) ומוכרח לומר שכתב כן דרך פסק. ונ"ל דגם כן הוא עם עוד כמה ראשונים, אבל לא מוכרח. אמנם כיון שיש לנו כבר רמב"ם ורא"ש יש לנו לילך אחר כללי ההוראה. והעיר לי ידידי ר"מ אינדיק נר"ו, דדין זה גם הביאו הרא"ש בפסקיו להל" ציצית, וא"כ זה כן דרך פסק.

⁷ בענין רש"י ותוספות אם הם דרך פסק, עי' לקמן שנבאר ענין זה בס"ד.
⁸ והנה בענין לסמוך על פירוש על התורה, נראה דאין לסמוך עליו לדינא וכמ"ש בספר אמרות טהורות (ח"ב עמ' רמג), אמנם נראה דבינו"ד דהוי רק לרווחא דמילתא מכיון דענין זה כתבוהו בעלי התוספות בחיבורם על הש"ס הרבה פעמים, חזי לאצטרופי.

⁹ כנ"ל הערה 7.
¹⁰ והנה ראיתי לגרי"ח סופר נר"ו בספר עוז יעקב (ח"א עמ' מב) שכתב דכל בעלי התוספות נחשבים לדעה אחת. אמנם מרן הגר"א נבנצל כתב לי: איני סבור כך. עכ"ל. והבעלי התוספות שהבאנו ברשימה הם: היראים, ר"ת, ר"י, עיטור (עי' אור ישראל מאנסי חס"ג עמ' קפב במאמר הגרי"ח סופר נר"ו), ר"ש משאנץ, מהר"ם מרוטנבורג, תוס' אחרות בשיטה מקובצת, רבינו פרץ, (המרדכי, הוא קיבוץ מדברי התוס' ותלמיד של מהר"ם מרוטנבורג מבעלי התוספות), (הגהות מיימוניות שגם הוא תלמיד מהר"ם מרוטנבורג מבעלי התוס'), (והרא"ש שלמד בישיבות בעלי התוס'), והיה גם תלמידו של מהר"ם מרוטנבורג) וידידי ר"מ אינדיק נר"ו העיר דגם המיוחס לראב"ד על הספרי הוא מבעלי התוס', וכתב לי דגם הרב רלבג המו"ל של המיוחס לראב"ד הסכים איתו דזה מאחד מבעלי התוספות.

והראה לי ר"י בארקין נר"ו בספר החותמת והפתילים שהביא את הכנה"ג (כללי הפוסקים אות כב) שכתב ר"ת והתוספות שני כחות נינהו. אמנם רשד"ם (חלק אה"ע סי' קכז), ומהרי"ק (בשורש נב) כתבו שכן אחד הם. וקעת ראיתי להביא ראיה לנידו"ד מגמרא ערוכה (זבחים יב ע"ב) שאיתא: למה לי למיתנא שבעים ושנים זקן (כלומר למה כתוב זקן ולא זקנים, רש"י), דכולהו בחדא שיטתא הוו קיימי (בישיבה אחת היו יושבים וכולן היו כאיש אחד). ומכאן רואים שכל באי בית מדרש אחד נחשבים לדעה אחת. אמנם ע"ש בשיטה מקובצת שהגיה במקום בחדא שיטתא הוו קיימי, גרס בחדא שעתא, כלומר שרק כל מי שהיה באותה שעה בבית המדרש נחשב לדעה אחת, אמנם מי שלא היה באותה שעה, נראה דאפי' דסובר כן דשמע כן מחביריו, אינו נחשב לאותה שיטה. [ולא אכחד, דאם נלך בתר הגירסא שהביא שם השטמ"ק בשם ספרים אחרים, לא יהיה ראיה מזה, אמנם יש ראיה מהגירסא שגם הוא עצמו הביא בלשנא קמא].

חוטי דתכלתא

תא, במהד' תועפות ראם עמ' רכב). **ובעל העיטור** (הלכות ציצית שער א ריש ח"ב). **ורבנו ירוחם**¹¹ (נתיב יט ח"ג עמ' קסט) **בשם רבינו תם. והסמ"ק** (מצוה לב). **והמרדכי**¹² (מנחות לח., ריש פרק התכלת, מרדכי קטן מובא בקובץ חצי גבורים ח"ט ניסן תשע"ו עמ' קנב). **והטור**¹³ (סי' יא סעיף א). **והרשב"א** (יבמות ד: ד"ה ומכל מקום). **ורבנו גרשום בר יהודה מאור הגולה**¹⁴ (מנחות לח., הובא בקובץ שיטות קמאי). **הריבב"ן** (הלכות ציצית, הובא בקובץ שיטות קמאי מנחות לח.). **ותוספות רבינו פרץ** (ברכות ט:). **ובתוספות הרשב"א משאנץ** (כתובות מ.). **ושו"ת מהר"ם מרוטנבורג** (דפוס פראג ח"ד תשו' תמד). **ורבנו יהונתן מלוניל** (ברכות ט: ד"ה משיכיר). **וספר האגודה** (מנחות לח. ד"ה התכלת, ריש פרק התכלת). **והנמוקי יוסף** (על הרי"ף הלכות קטנות דף לד מדפי הרי"ף ד"ה התכלת). **והרא"ש**¹⁵ (שו"ת הרא"ש כלל שני אות יב, תוס' רא"ש יבמות ד: ד"ה ואפילו צמר, תוס' רא"ש סנהדרין פח ע"ב ד"ה הא איכא, פסקי הרא"ש מנחות לח ע"א). **ובספר ערוגת הבושם לרבינו אברהם ב"ר עזריאל רבו של האו"ז** (חלק שלישי עמ' 208, ועמ' 224). **והרי"ד** (בפסקיו יבמות ד ע"א, בפסקיו יבמות לט ע"ב, נדה סא ע"ב, ספר המכריע ערך פח). **והמיוחס לרשב"א**¹⁶ (מנחות לט ע"ב ד"ה צמר ופשתים) **בשם רש"י. תשובות ופסקים לחכמי אשכנז וצרפת** (סי' עח, הובא בקובץ שיטות קמאי מנחות מא ע"א). **וכן בשיטמ"ק בשם תוס' אחרות** (במנחות לח. וכן בע"ב, וס"ל שאי"צ אלא ב' חוטים של לבן בזמן שאין תכלת). **רבנו זעליקמן בינגא תלמיד מהרי"ל** (חידושים ביאורים ופסקים בהוצאת מכון ירושלים עמ' ד, שם הל'

וכעת כתב לי בזה הגאון הגדול רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א, וז"ל: תלוי איזה בעל תוס', דחי' במשך מאתיים שנה. עכ"ל. ונראה מדבריו, דרך אלו שחיו באותו זמן ובאותו מקום נחשבים לדעה אחת.

וכתב לי ע"ז הגאון רבי אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת ויען הכהן וש"ס, וז"ל: הנה רובם הינם מבעלי התוספות, וראשונים הרגילים להעתיק דברי התוספות. וכת"ר גופיה הביא בהערה 7 מחלוקת אחרוני דורנו אם כל בעלי התוספות נחשבים לדעה אחת. ומכל מקום שמעתי ממו"ר נר"ו דעל כל פנים גבי נדון דידן, אף שכל אחד ראשון בפני עצמו, מ"מ ידוע שדרכם להעתיק דברי התוספות דרך שקלא וטריא, ולא בהכרח דנחתי כל כך לדינא בהא מילתא. עכת"ק. וא"כ אף אם מתי דנחתי לדינא נחשיב כל אחד לראשון בפני עצמו, בזה שהוא דרך שקו"ט (בדבר שאין בו נפק"מ בזמננו) אין כל הכרח ללמוד מזה שכך דעתם. ועוד שבחלק מהראשונים לא כ"כ דק, שמה שכתב שכן גם דעת רש"י, אף שכתב כן במנחות, מ"מ בפירושו על התורה (במדבר ט"ז א') כתב בטענת קורח כלפי מרע"ה "חוט אחד של תכלת". וא"כ אין אתנו יודע מה דעתו. ומה שכתב שכן דעת רבינו ירוחם, המעיין שם יראה שאין לו הכרעה ברורה, וכבר כתב בשו"ת משכנות יעקב (חאו"ח סי' י"ח) שר"ו חשש לכל השיטות ואף לשיטת הרמב"ם. ע"ש. עכ"ל.

¹¹ ועי' בזה בספר עוז יעקב (ח"א עמ' מב) שהגרי"ח סופר נר"ו כתב דבעל העיטור ורבינו ירוחם נחשבים לדעה אחת. אמנם עי' בספר אבני יסוד (ח"ב עמ' תשיד) שחלק ע"ד וכתב דגם מרן יודה דהרא"ש ורבינו ירוחם נחשבים לשני כוחו.

¹² אמנם עיין בקובץ חצי גבורים (ח"ט ניסן תשע"ו עמ' קכח) שכתב שם הרב יצחק שלמה סופר נר"ו, דלאחר הברור נראה דספר זה אינו להמרדכי אלא לרבי שמואל משליצטאט מחבר המרדכי קטן, ולדעת הרב סופר, הרב בעל המרכי קטן חיבר ב' מהדורות למרדכי קטן הל' ציצית, אחת מקוצרת ואחת עם ראיות.

¹³ ויש לציין שכל מדינות אשכנז נמשכים אחר פסקיו (אבני יסוד ח"ב עמ' תשפט).

ועי' בס' עוז יעקב (הנ"ל) שכתב דדעת הטור והרא"ש נחשבים לדעה אחת. ועי' בזה בספר אבני יסוד (ח"ב עמ' תשיד) שהביא דעת מרן נחשבים לדעת אחת, אמנם כתב דרבים מרביתינו האחרונים חולקים עליו וסוברים דנחשבים לשני כוחות.

¹⁴ וידידי ר"י בארקין נר"ו הראה לי מאמר שכתב הרב אברהם עפשטיין נר"ו, ושם נוקט הרהמ"ח שפירוש זה אינו של רגמ"ה (וכן כתב לי דודי הרב יוסף פרץ נר"ו), אלא של רבי יצחק בר יהודה מורו ורבו של רש"י, ובית מדרשו. וצ"ע.

¹⁵ והנה יש שכתבו דדעת הרא"ש לא שקולה כ"כ בנידו"ד כיון שהוא לא כתב ענין זה כדרך פסק. אמנם עי' בתוספות רא"ש בסנהדרין שם שהרא"ש מביא ענין זה לפסק הלכה למעשה.

¹⁶ לגבי יחוס ספר זה, כתב בקונטרס רמוני תכלת (עמ' כח), וז"ל: אינו מהרשב"א מספרד, וי"א שהוא רבינו שלמה בן אברהם מן ההר, רבו של רבינו יונה, וי"א שהוא רבינו פרץ כהן מספרד [ואין זה ר"פ מבעלי התוספות], וא"כ יש לנו עוד ראשון בספרד שהחזיק כשיטה זו. עכ"פ ראוי להזכיר את שיטתו מאחר שהמשנ"ב סמך למעשה על ספר זה בכמה מקומות בהל' תפילין.

חוטי דתכלתא

ציצית עמ' ז). **שו"ת בנימין זאב**¹⁷ (ח"ב דיני תפילין ציצית ומזוזה עמ' קמג). **מיוחס לראב"ד על הספרי** (שלח עמ' 126). **רבי אברהם חילדיק** (כת"י שנדפס במוריה כרך ק"ב עמ' ה'). **פי' רבינו מיוחס עה"ת**¹⁸ (פ' שלח). **הגהות מיימוניות** (הל' ציצית פ"א אות נ). **שו"ת מהר"י ברונא** (סי' עג). **פסקי מהר"ח** (כת"י)¹⁹. **האשכול** מהדורת נחל אשכול²⁰ (הל' ציצית עמ' 105).

ועי' בס' החותמת והפתילים (עמ' צט והלאה), שכתב שכן גם דעת **רי"ש מדונפירא** (כת"י הובא בחוברת צפונות חלק ו' עמ' ט'), ודבריו נראים.

וכעת ראיתי לרה"ג ר' עמנואל מולקנדוב נר"ו (בקובץ מריח נחוח הנ"ל) שכתב: מבואר **בפיוט יני**, מפיטני א"י הקדומים, במאה השישית לספירה לכל המאוחר, בזמן שעדיין נהגה מצות התכלת בעם ישראל, או סמוך לזמנה ממש²¹ [והובא בתורה שלמה קורח אות ח'] וז"ל: ושאלו ולא בוש מה יכשירו שני חוטי תכלת לקסות כולה תכלת עי"ש, ומבואר שעכ"פ יש ב' חוטים ולא חוט אחד, אלא שאין הכרע האם כונתו לשני חוטים מתוך ארבע או לשנים מתוך שמונה, אולם עכ"פ מבואר שלא כדעת הרמב"ם. עכ"ל.

הנה מדברי **הרמ"א בדרכי משה הארוך** (סי' יא סק"א) נראה דדעתו כדעת התוספות, וז"ל: עוד כתב ב"י וכן כתבו רש"י ותוספות דבעינן שני חוטים תכלת וכן כתבו הרא"ש והמרדכי דלא כרמב"ם דכתב דהלכות ציצית דלוקח חוט של תכלת. עכ"ל.

וכעת הראה לי ידידי רבי ישראל בארקין נר"ו, מח"ס החותמת והפתילים, בפירוש הגאון **רבי אלעזר אזכרי בעל הספר חרדים** לתלמוד ירושלמי (ברכות פ"א ה"ב) שכתב מפורש כדעת התוספות במנין החוטים. ע"ש.²²

וע"ע **בלבוש** (סי' יא ס"ד) שהביא את שיטת התוס' וגם את שיטת הרמב"ם, וז"ל: מניין החוטים צריכין להיות לעולם שמנה שהם ארבע כפולין ולא פחות וילפינן לה מדכתיב גדילים תעשה לך וגו'.

¹⁷ והנה לגבי אם אפשר לסמוך על שו"ת בנימין זאב, יש מחלוקת אחרונים, ועיין בזה בספר "מבוא לספר בנימין זאב" (בפרק העשירי), ובספר "זאבים טורפים את בנימין", והראשל"צ הגאון רבי יצחק יוסף נר"ו כתב (עין יצחק ח"א עמ' תקפח) שאפשר לסמוך עליו.

¹⁸ לגבי תולדותיו של ראשון זה, שאינו מוכר כל כך, שלח לי ידידי ר' ישראל בארקין נר"ו, העתקה מוויקיפדיה ע"ז, וז"ל: רבי מיוחס בן אליהו הוא פרשן קדמון למקרא, מחכמי יוון. רבי מיוחס בן אליהו חיבר פירוש מקיף על חמישה חומשי תורה ועל ספר איוב ודברי הימים. משערים שחי ביוון, שכן פירושו משלב מילים לועזיות ביוונית ומזכיר ערים יווניות. על זמנו חלוקות הדעות: יש המקדימים למחצית השנייה של המאה ה-12, מאחר שהפרשן המאוחר ביותר המוזכר בדבריו הוא אבן עזרא. ויש המאחרים למאה ה-15, מכיוון שהוא מוזכר לראשונה על ידי רבי אליהו מזרחי. משערים כי הוא אבי משפחת מיוחס מיוון וטורקיה. פירושו למקרא נדפס על ידי מהדירים שונים במאתיים השנים האחרונות, על פי כתב יד יחיד משנת ה'רכ"ט (1469) שנמצא במוזיאון הבריטי בלונדון. הפירושים משלבים פשט ודרש והלכות מן התורה שבעל פה, וכן כללים מילוניים. בין השאר מציין ר' מיוחס לספר דקדוק שכתב בשם "ספר המידות", שאינו מצוי כיום. עכ"ל.

¹⁹ הוקלד ע"י הרב שלמה סופר מירושלים (עמ' 1). לגבי ספר זה שאינו מוכר, אביא בזה קצת מתולדותיו: חיברו רבי יחזקיה בן יעקב ממגדבורג (מהר"ח ר"ת: מורינו הרב רבי יחזקיה), היה מבעלי התוספות בגרמניה במאה השלוש עשרה, לדעות מסוימות חיבר פסקי תוספות, ותוספות, פסקיו מצוטטים בעיקר בידי בעל הגהות אשר"י, הגהות מיימוניות, והמרדכי. ספרו פסקי מהר"ח על ב"ק ועוד מסכתות הודפס, רובו עדיין בכת"י, (עיין בכל זה בהקדמת ספר פסקי מהר"ח על מסכת בבא קמא).

²⁰ אמנם רבים פקפקו באמיתות הספר, עיין בספר צדקת הצדיק, והאשכול מהד' נחל אשכול על המועדים (בתחלתו ובסופו), ובספר תורת הקדמונים (ח"א סי' קלה). ע"ש.

²¹ וכתב לי ע"ז הגאון רבי אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת יען הכהן וש"ס, וז"ל: לאו דוקא, כי כמדומה רוב החוקרים הסכימו שחי בסוף המאה השביעית (עיין במבוא לספר מחזור יני). ועכ"פ מלשון פיוטו נראה שמקור דבריו מהמדרש בויכוח בין קרח לבין משה רבינו (וכתב לפי הבנתו), ולא שמעיד שכן קיבל שנהגו בדורות שלפניו. עכ"ל.

²² אמנם עיין לקמן שהבאנו דדעתו כדעת הרמב"ם, וצ"ע.

חוטי דתכלתא

לשון רבים ולא כתיב גדיל ואמרין גדיל שנים גדילים ד' פ' אי הוה כתיב גדיל תעשה לך הוה משמע שני חוטין שאין יכולין לעשות גדיל פחות משני חוטין והשתא דכתיב גדילים משמע שני גדילים והם ד' חוטין ובזמן שהיה תכלת י"א שהיו עושין ב' חוטין מתכלת וב' חוטין מלבן כמו שיתבאר בסמוך ומסתברא כיון שצוותה התורה לעשות תכלת ולעשות לבן יהיו שניהם שוין. וי"א שלא היו צריכים אלא פתיל אחד של תכלת מדכתיב פתיל משמע אחד ואחד מן הד' היה חציו צבוע וחציו השני לבן שהרי לא צוותה התורה לצובען וסתם צמר או שאר מיני מטוה הוא לבן והרי פתיל א' צוותה לצבוע תכלת ונשארו ז' חוטי לבן. עכ"ל.

ועי' בגליון מרי"ח נחוח (פר' שלח תשפ"ג) שכתב הרה"ג ר' עמנואל מולקנדוב נר"ו, וז"ל: **הרמ"ק** בספר אור יקר על התיקונים (ח"ב עמ' ר"ד) שכתב שגודל ד' חוטי לבן, הויה, עם ד' חוטי תכלת, אדנות, עי"ש. וכ"כ עוד (בח"ד שם עמ' ק"ו) שכתב: והם ד' חוטי לבן פנים, ד' חוטי תכלת ארבע כנפים וכו' עי"ש. וכ"כ עוד בפירושו לרע"מ (חט"ו עמ' רכ"ח) עי"ש.

וכתב לי דודי הרב יוסף פרץ נר"ו, וז"ל: ועיין **שיורי מצוה לרבי אברהם מונסונייגו** (פ' שלח עמ' קעט) שכתב שיתנו פתיל אחד תכלת ואם רוצים יכולים להוסיף רק שלא יהיה רוב כיון שהלבן הוא רומז לרחמים והתכלת לדין, ע"ש. עכ"ל.

וכן כתב בפירוש בעל **ההפלאה** (כתובות פ"ג תוס' ד"ה כגון וכו') כדעת התוספות. וכ"כ בספר **צור החיים** (הלכות לולב פרק א' עמ' עד ד"ה וגם).

וכתב **המשנ"ב** (סי' יא סקנ"ח): דאמרין בגמרא גדיל שנים, גדילים ארבע, פירוש, אי הוה כתיב גדיל הוה משמע שנים, דאין גדיל בפחות משנים, השתא דכתיב גדילים, ארבע משמע. ובזמן שהיה תכלת היו עושין שנים מתכלת ושנים מלבן, והאידינא הוי לבן במקום תכלת, ועושין ארבעה ארוכים משל לבן. (והמשנ"ב כתב בפשיטות דהו"ב חוטי תכלת וב' חוטי לבן בסי' ט ס"ק ז', ובסי' יב סק"ח). וכדבריו כתב **הט"ז** (שם, ובסי' ט סק"ג).

וכתב **השלח ערוך הגר"ז**²³ (או"ח סי' יא אות א), וז"ל: מצות ציצית בזמן שהיה תכלת מצוי היה מצותן שיקח ב' חוטין צבועין הנקרא תכלת וב' חוטין שאין צבועין הנקראים חוטי לבן מפני שאין אנו מצווים לצבוע ממילא נשארים בלבנותם, ועכשיו שאין לנו תכלת צריך ליקח ב' חוטי לבן במקום ב' חוטי תכלת מפני שאין ציצית פחות מד' חוטים. עכ"ל.

וכן כתב **השאגת אריה** (שו"ת ח"א הל' ציצית עמ' רפד ד"ה ונ"ל): ונ"ל דהא וודאי תרי מילי נינהו וקמ"ל בהא דתכלת אין בו משום כלאים דרישא דאפי' אם מטיל בסדין של פשתן כל הד' חוטין של תכלת שהוא צמר אין בו משום כלאים, אף על גב דאין דינו אלא בב' חוטין תכלת, והשאר בשני חוטי לבן של מינו סגי ליה דאין בו משום כלאים, אפ"ה אם מטיל בסדין כל הד' חוטין של תכלת שהוא כלאים לית לן בה וכהא דאמר שמואל התם (דף לט) משמיה דלוי חוטי צמר פוטרין בשל פשתן. עכ"ל.

וכעת מצאתי ב**דרך החיים** (סי' ו אות ג) שכתב: ויכול לכרוך הגדיל קצת מחוט זה וקצת מחוט זה משום דבזמן התכלת כרוכין קצת מחוטי תכלת וקצת מחוטי לבן. עכ"ל. ומבואר דלא כהרמב"ם,

²³ והנה מסתמא יהיה מי שיגיד שהגר"ז לא דייק בזה מפני שענין זה לא היה לדינא. אמנם אביא בזה סיפור השגור בפי מו"ר זקני עט"ר הגר"מ פרץ שליט"א בעל האהלי שם וש"ס, שפעם אחת הגר"ז רצה להחליף מילה אחת בספרו ולקח לו חצי שנה לחשוב אם זה בסדר עד ששינה את המילה. ומכאן רואים שכל דבריו מדויקים בשיא הדיוק, ואין לסור מדבריו ימין ושמאל.

חוטי דתכלתא

ובפשטות י"ל דדעתו כדעת התוס', וכן משמע מלשונו שכתב "מחוטי תכלת", אמנם לא מוכרח ואפשר דהבין את דבריו כשיטת כהראב"ד.

וכן כתב **המחצית השקל** (סי' טו ד"ה יש לטוות), וז"ל: דאנן סבירא לן דבזמן דהוי תכלת מצותה ליקח שני חוטין תכלת שהן ד' ראשין, וב' חוטין לבן והם ג"כ ד' ראשין. אבל הרמב"ם סבירא ליה... ע"כ.

ומצאתי בספר רמוני תכלת (עמ' כט הע' מד) שכתב וז"ל: וע"ע בהקדמת **פרי מגדים** להלכות ציצית (והובא בביה"ל סי' י"ג ד"ה ודוקא) שמבואר שסמך על שיטת תוס' לקולא. שכתב שבשעת הדחק אם נפסקו (לגמרי) ב' חוטים במקום שיש כבוד הבריות יש לסמוך על הראשונים (הרא"ש בתשובה) שצריך רק ב' חוטים מעיקר הדין והשאר הוי זכר לתכלת. וצד זה רק ניתן להאמר לדעת תוס', ואם היה גם צד גדול שההלכה כהרמב"ם, כמה רחוק היה לסמוך על זה אפילו בשעת הדחק, שהרי גם אליבא דהתוספות הוא רק דעת יחיד בראשונים שיוצא יד"ח בשני חוטים בלבד. עכ"ל. ונראה שדבריו דבר טעם הם.

וכעת מצאתי **בדרישה** (סי' יב אות ב) דגם כתב כן אגב ריהטיה. ע"ש. וכן מצאתי ברור **במגן גבורים אלף המגן** (סי' יא סעיף יב אות כט) שכתב, וז"ל: ובלאו הכי י"ל דגם אין אנו עושין כל הד' לשם לבן בלבד רק שנים לשם לבן ושנים לשם תכלת כמ"ש ר"ת שם ע"ב תוס' ד"ה דאגרדים. עכ"ל.

וכן מצאתי למרן הגאון **רבי חיים פלאגי זצ"ל בשו"ת לב חיים** (ח"א סי' עג ד"ה הדרן עמ' 190) שכתב בפשיטות אגב ריהטיה כדעת התוס', וז"ל: הדרן לדמיעקרא למאי דקי"ל כחכמים א"כ במצות ציצית דציונו השי"ת תכלת ולבן בזה"ז דליכא תכלת כיון שקי"ל כחכמים דאינו מעכב את הלבן ואם במקום ב' דתכלת עושה הד' מלבן או הד' מתכלת כמ"ש רש"י א"כ שפיר מקיים המצוה במין א' משניהם והוי הכל מצוה אחת ולא ב' מצות ואע"פ דהתוס' והרא"ש בהל" ציצית הביאו פי' אחר לכאור' בהא דתכלת א"מ הלבן דהיינו במקום ד' חוטי' שנים דתכלת וב' דלבן סגי בב' דלבן אי ליכא תכלת. ע"כ.²⁴

והערוך השלחן (סימן ט סק"ב) כתב: הציצית צריך להיות משני מינין מחוטי לבן וחוטי תכלת כדכתיב ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת. ורש"י ותוס' כתבו בר"פ התכלת דבעין שני חוטי לבן ושני חוטי תכלת. והרמב"ם ריש הל' ציצת כתב חוט אחד של תכלת וג' של לבן (א"ה, כנראה דהיה לו ט"ס בגירסת הרמב"ם, דהמדפיס התבלבל בין שיטת הרמב"ם לשיטת הראב"ד בהשגותיו שם). והסמ"ג במצוה כ"ז כתב כשני הדעות וז"ל שתיים של לבן ושתיים של תכלת או ג' של לבן ואחת של תכלת עכ"ל. ומשמע דאין קפידא בזה אבל מתוס' שם משמע דשנים לעיובא. עכ"ל. ולכן נראה דכיון דרק לדעת התוספות יש קפידא בכמה חוטים ישים, דגם הוא עצמו יודה דיש לעשות כשיטת התוספות.

ועוד ראיתי בספר רמוני תכלת, שכתב: וכן שיטת **המלבי"ם בארצות החיים** הוא כשיטת התוספות בכמה מקומות. בסימן ט' סעי' ה' בדין שצריך להיות הציצית מצבע הטלית, הוסיף המלבי"ם (לב הארץ ה') שזה רק בשני חוטין שהם כנגד לבן, ולא בחוטין שהם כנגד תכלת. וכן בסימן י"א (המאיר

²⁴ וכתב לי ע"ז הגאון רבי אדיר כהן שליט"א, בעמח"ס שו"ת ויען הכהן וש"ס, וז"ל: שם לא נחית כלל למנין החוטים, אלא ללמוד מדבריהם לענין מצות ציצית בזה"ז אם התכלת מעכב את הלבן. ועכ"פ גם לשיטת כת"ר שסובר שאם הזכיר דברי רש"י התוס' והרא"ש משמע שסובר כמותם, לא ידעתי למה העלים עיני מהמשך דבריו באותו קטע שהביא גם לשון הרמב"ם. ועכ"פ פשוט וברור דאי הוה נחית לדינא היה תופס כהרמב"ם אחר שכן דעת רבינו האר"י, ושיטתו בכוליה אוריינתא להמשך אחריו. וכן כתב בפשיטות בנו הגאון יפה ללב ח"א (סי' י"ח סק"ה), וציין לו כת"ר גופיה לעיל. עכ"ל.

חוטי תכלתא

לארץ ט') כתב בזה הלשון "וצ"ל דהרמב"ם אזיל לשיטתו דס"ל דא"צ רק חוט א' של תכלת כו' אבל לדין דס"ל דצריך ב' חוטי תכלת דפתיל משמע שנים ממילא א"צ ללמוד ממשכן כו" עכ"ל. עכ"ל ספר רמוני תכלת.

והראני אחי, הבה"ח ר' יוסף נר"ו, בספר **מקבציאל** (הנדמ"ח עמ' 10 ד"ה ובזמן) שנראה דסובר בזה כדעת התוספות. ואעתיק לשונו בס"ד: ובזמן שהיה תכלת נמצא, היו צריכין לעשות ציצית של תכלת אפילו בבגד פשתים, וציצית לבן של פשתים אפילו בבגד צמר עם **שני חוטין של תכלת** בבגד של פשתים, וכל שכן **שני חוטי לבן** של צמר עם **שני חוטין של תכלת** בבגד של פשתים. ע"כ. [וכן הראה לי זה, מו"ר רה"י הג"ר שמואל בדוש שליט"א]. אמנם לקמן נביא בס"ד שדעתו נראית עיקר כדעת הרמב"ם והאריז"ל.

וכן כתב **החזון איש** (סי' ג סכ"ט), וז"ל: טלית אין פוטר בה אלא מינה "פרש"י דשני חוטי לבן צריכים להיות מצבע הטלית וכן דעת הרמב"ם כמו שכתבו טור ובית יוסף סימן ט" ... "מיהו דווקא ב' חוטין צריכין בצבע הבגד אבל אם אין לו תכלת ונותן ד' לבן אין קפידא בב' הנוספות באיזה צבע יהיו" ... "אבל לפירוש רש"י והרמב"ם על כרחך צריך לומר דיש חילוק בין ב' החוטים של לבן ובין ב' חוטים הנוספים תחת התכלת. ע"כ.

וכששאלתי את הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בענין זה כתב לי דיש ג' שיטות, ואחרי זמן (ט סיון תשפ"ג) שלחתי לו חלק מהרשימה הנ"ל, ושאלתי אותו איך לפסוק וענה: לכאורה כפי רוב מנין ורוב בנין. עכ"ל, כלומר דכפי רוב מנין ובנין של הראשונים יש לפסוק. [וכ"כ לי בדבריו המובאים בריש הספר].

וכן כתב לי ידידי הרה"ג ר' יוסף אביטבול נר"ו, בעמח"ס שערי יוסף ושא"ס, שכן פסק מורו ורבו, הגאון הגדול רבי עמרם פריד שליט"א, מגדולי ומפורסמי הפוסקים בעיר התורה והחסידות בני ברק, וז"ל בתשובה: העיקר להלכה שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, כדעת רוב רובם של הראשונים. עכ"ל.

ובדעת הגאון רבי ישראל הלוי בעלסקי זצ"ל, שאלתי את אחיינו הרב ישראל בארקין שליט"א, וכתב לי וז"ל: שלום וברכה להבחור החשוב בנש"ק ר' יצחק נ"ו. בענין מספר חוטי התכלת למעשה, קיבלתי מדודי הגאון רבי ישראל בעלסקי זצ"ל שהעיקר למעשה הוא להטיל שתי חוטי תכלת ושתי חוטי לבן. ובבחרותי כתבתי חיבור קטן בשם "החתמת והפתילים" לבאר הדברים וגם לדחות הפקפוקים ע"ז.

ובקיצור יש ג' טעמים חזקים לזה, אך אחד מהם רק שייך לאשכנזים.

א. שרוב מוחלט של הראשונים ס"ל שיש שני חוטי תכלת [וע"פ כללי מרן הב"י, כשאחד מהג' עמודי הוראה אינו כותב דעתו, יש ללכת אחר רוב שאר הראשונים, וכאן הרי"ף אינו כותב דעתו].

ב. שבט"ז, שו"ע הרב, ביאור הגר"א, ארצות החיים ומשנה ברורה ועוד, נפסק פעמים רבות שיש ב' חוטי תכלת, כולל הלכות למעשה הנוהגות בזמן שאין תכלת מצוי שטעמם תלוי במספר חוטי תכלת.

ג. ושייך רק לאשכנזים - שהכלל של הרמ"א הוא להעדיף בדרך כלל למעשה שיטת תוספות והרא"ש והמרדכי והטור. וכאן כולם פה אחד אומרים שיש ב' חוטי תכלת.

חוטי דתכלתא

יש לי כמה הרהורי דברים בענין הפסק להספרדים, וקרוב לברור שאם מרן הגר"ע יוסף זצ"ל היה פוסק על שאלה זו שהיה ג"כ פוסק להטיל ב' חוטי תכלת²⁵, ואולי במכתב אחר ארחיב הדיבור בזה. בידידות, ישראל בארקין. עכ"ל.

וע"ע בהסכמת הגאון רבי ישראל בעלסקי זצ"ל לספר החותמת והפתילים, שכתב דיש לעשות כהתוספות ומי שלא סובר כן הוי מילתא דתמיהה ואין זו דרך הוראה לעשות נגד שיטת התוספות בזה.

וכן נוקט למעשה הרב ישראל בארקין נר"ו בקונטרס החותמת והפתילים (וכמו שהבאנו לעיל את דעתו, ודעת דודו הגאון רבי ישראל בעלסקי צוק"ל). וכן ידידי הרב משה אינדיק נר"ו בקונטרס רמוני התכלת. וכן סתם בספר הלכה ברורה להגר"ד יוסף נר"ו (סי' ט אות ז). ועוד פוסקים נקטו כן.

וכעת הגיע לי מכתב מהגאון הגדול רבי ישראל טאפלין שליט"א בעמח"ס תאריך ישראל וש"ס, שכתב וז"ל: כבוד ידידי הר"ר יצחק נ"י, לדעתי העיקר בענין מנין חוטי התכלת הוא כדעת רוב הראשונים ואחרונים שהוא ארבע תכלת וארבע לבן... בברכה מרובה והצלחה רבה, ישראל טאפלין. עכ"ל.

הסוברים דיש לשים חוט אחד תכלת מתוך השמונה חוטים

והנה הרמב"ם רוח אחרת אתו, ודעתו דיש לשים רק חוט אחד מתוך השמונה מתכלת, כלומר חצי חוט מהארבע החוטים השלמים צריך להיות צבוע מתכלת, והשאר לבן²⁶. ויש כמה ראשונים²⁷ שהולכים בדעתו, ואלו הן:

רמב"ם (פ"א סוף הלכה ו, שו"ת הרמב"ם²⁸ סי' כא, פיה"מ מנחות פ"ד מ"א). **וספר המספיק לרבינו אברהם בן הרמב"ם** (עמ' 273). **וכ"ה במדרש הגדול** (פרשת שלח עמ' שסג). **ובפירוש רבנו שלמה בן היתום** (מו"ק יט ע"א). **ורבינו פרחיה ב"ר נסים תלמיד הרמב"ם** (שבת כה:). **עץ**

²⁵ וכתב לי ע"ז הגאון רבי אדיר כהן שליט"א, בעמח"ס שו"ת ויען הכהן וש"ס, וז"ל: בודאי שמרן הגר"ע יוסף לא יזוז מדברי הזוהר, אחר שזה כלל שכתב מרן הב"י וכן"ל. ועכ"פ בעיני תפלה וכיוצא מנהג הספרדים על פי רוב (גם לדעת הגר"ע יוסף) להמשיך אחר רבינו האר"י, בשונה ממנהגי הלכה, וכמו שכתב בכמה מקומות, ומהם בשו"ת יביע אומר חלק ט' (חאו"ח סימן ע"ט אות ט"ו) וחלק י' (חיו"ד סי' ח'). ועיין שם שהביא סמוכות לחילוק זה משו"ת בכורי יעקב ושו"ת שואל ונשאל). וכיוצא בזה מצינו גם לגבי טלית קטן שפסק בשו"ת יחזקאל דעת חלק ב' (סי' א') לשים הט"ק תחת בגדיו, אחר שידוע שמנהגו בכל כיוצא בזה ללכת אחר הוראות רבינו האר"י ז"ל. ובפרט שגם ע"פ הפשט כן דעת הרמב"ם שגם אחריו אנו רגילים להמשיך. ואף שהרצאה לדחות ולחלק יבוא ויחלק איזה חילוקים, מ"מ בודאי שאי אפשר לכתוב בפשיטות שהגר"ע יוסף יפסוק בזה כהתוס' ודעמייהו נגד הרמב"ם והאר"י. ובפרט שכך דעת מרן נוטה בב"י ובמגיד מישרים. עכ"ל.

²⁶ ועיין בספר ערוגת הבושם (הקדמון, עמ' 224) שכתב שכנראה סופר מוטעה כתב זאת, ואמנם דעת הרמב"ם דיש שני חוטי תכלת, כלומר חוט אחד שלם, וכהראב"ד. ומענין ששיטה זו, ראה אותה כ"כ מוקשית שהצטרך להגיד שזה ט"ס ברמב"ם.

²⁷ ואם נלך בדרך שהבאנו בשם הרב סופר דכל בעלי התוספות והרבנים והתלמידים כדעה אחת הם, גם כאן נגיד שדעת הרמב"ם ובנו רבינו אברהם, ותלמידו רבינו פרחיה, וכן מדרש הגדול, וספר עץ חיים, והמגדל עוז, נמשכים אחריו הרבה, וא"כ נצטרך להגיד גם כאן שדעה אחת הם. חוץ מרבי יצחק דמן עכו.

²⁸ אמנם עיין בספר כתבים (ח"ב עמ' 107) שכתב הרב יוסף קאפח דלדעתו תשובות אלו המיוחסות לרבנים כתשובה לחכמי לוניל מזוויפות הן, וצ"ע. אמנם תשובה זו הובאה במגדל עוז ובארחות חיים וכן הביאה הכסף משנה ועוד, וכמו שציין הגר"ד יוסף נר"ו בשו"ת פאר הדור (סי' כא) מהד' מכוון ירושלים. והראני ידידי הר"ר ישראל בארקין נר"ו התכתבות ע"ז בין הרב יוסף קאפח לרב יצחק שילת בקובץ זכרון לע"נ הרב יצחק נסים (ח"ב עמ' קסג והלאה).

חוטי דתכלתא

חיים לרבינו יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרץ (הל' ציצית פ"ב, הובא בקובץ שיטות קמאי מנחות לט ע"א). **מגדל עוז** (על הרמב"ם פ"א מהל' ציצית סוף ה"ו). **רבי יצחק דמן עכו תלמיד הרמב"ן** (אוצר החיים סי' קג, וסי' קפג).²⁹

וכן משמע מדברי **ספר החנוך** (פר' שלח), ומדברי **הכפתור ופרח** (פרק ס), שכתבו גבי לבן לשון "חוטי" וכדו', וגבי תכלת כתבו "חוט". אמנם לא ברור אי סוברים כהרמב"ם או כהראב"ד.

וכן נראה דעת **רבינו שמואל בר חפני גאון**³⁰ (בספרו הנדפס בסו"ס כליל תכלת נספח א' עמ' רמט - רנ), אמנם לא מוכרח, ואפשר דסובר כדעת הראב"ד.

²⁹ והנה כתבתי לרב אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת יען הכהן וש"ס, דרואים אנו, דהסוברים כהרמב"ם הם ממש יחידים, כלפי הסוברים כהתוס', וכתב לי ע"ז וז"ל: אין הם יחידים ממש, שמלבד כל אלה שמנה, במאמרי עוד הוספתי שכן גם דעת מהר"ז בינגא תלמיד מהרי"ל (מכון ירושלים עמ' י"ד). וכן רבינו בחיי בכד הקמח (ערך ציצית) ובפירושו עה"ת (פר' שלח) הביא בסתם דעת הרמב"ם ובדעת י"א דעת הראב"ד (ומשמע שדעתו נוטה להרמב"ם), וכן הרב ארחות חיים (הל' ציצית סי' י"א) הביא מחלוקת הרמב"ם והראב"ד. ולא הכריע. אבל ודאי דלא ס"ל כהתוס'. וכן הרמב"ן עה"ת (סוף פר' שלח לך) כתב: "אבל הזכרון הוא בחוט התכלת". ומשמע שסובר כהרמב"ם, ועכ"פ בודאי לא כהתוס'. וכן הרמב"ה בספר יד רמה (סנהדרין דף ק"י ע"א), ובספר מדרש האפלה (במדבר ט"ז ל'), ובספר תורת המנחה לתלמיד הרשב"א (דרוש ס'), ובספר מגן אבות להרשב"ץ (ח"ב פ"ב), נקטו בלשונם בטענת קורח כלפי מרע"ה "חוט אחד של תכלת", ומשמע להדיא דס"ל כהרמב"ם ועכ"פ בודאי דלא כהתוס'. וכ"ן דעת ר"מ הדרשן (שהובא ברש"י סוף פר' שלח) כמ"ש מו"ר באו"ת. וכן נראה דעת הרלב"ג (פר' שלח). וזאת מלבד רבינו שמואל בן חפני גאון כפי שהובא לעיל. וכן דעת כמה מגדולי החכמים שבסוף תקופת הראשונים, מהר"י בירב בבית יעקב (על הרמב"ם) ורבינו יהודה אלבוטני בספר יסוד משנה תורה (נכתב בשנת רע"ה), שהצדיקו דברי הרמב"ם בזה. ע"ש. עכ"ל.

³⁰ והנה לגבי הרב שמואל בר חפני גאון הכהן (חותנו של רב האי גאון), עיין במאירי (בפתיחה למסכת אבות 51), וז"ל: ובימינו היה ר' שמואל בן חפני, וגם הוא חיבר ספרים הרבה, אלא שאין עניינם ראוי לסמוך עליו כל כך. עכ"ל. ומכיון שראיתי דברים אלו כתמוהים, והרי הרמב"ם הביא דבריו בשו"ת פאר הדור (כא), ועוד הרבה ראשונים. וכתב לי ע"ז דודי הרב יוסף פרץ וז"ל: כנראה הספרים שלו נעתקו על ידי סופרים לא רציניים. עכ"ל. אמנם כתב לי ע"ז הרב צבי הרציג, וז"ל: אציין רק כי הלכות ציצית של רשב"ח גאון בספר כליל תכלת, הועתק מכת"י גניזת קהיר, שבו נכתב "העתק מן האב", דהיינו הספר המוגה של רשב"ח גאון בעצמו. עכ"ל.

והרב צבי הרציג הציע לומר בזה, שאולי המאירי כתב כן, בגלל שהיה לרשב"ח שיטות מענינות בפילוסופיה והשקפה, ולדוגמא, נביא את דברי חתנו רב האי גאון: מר רב שמואל גאון, וכיוצא בו, שהרבו לקרות בספרי נכרים, אומרים אין המראות הללו נראות אלא לנביאים, ולא יעשה נס אלא לנביא, ומכחישין בכל מעשה, שנאמר, כי נעשה בו נס לצדיקים (תשעה"ג ליק צט). וצ"ע.

ועיין בדברי חתנו רב האי גאון שכתב (תשובות הגאונים שערי צדק פח ע"ב סימן כא): ודחזיתון למר רב שמואל גאון ז"ל לא תסמכון עליה. וצע"ג.

ועוד כתב לי בזה דודי הגאון רבי יוסף פרץ נר"ו, כעת למדתי בפרק כיצד מברכין דף מג ע"א שהראשונים מביאים בשמו שלא היה מברך בורא עצי בשמים כי אם על הדס בלבד, על פי הגירסא שלפנינו בגמרא. וכל הגאונים והראשונים חלקו עליו, וגם אנחנו קיימא לן דלא כוותיה.

ודודי הרב יואל פרץ שליט"א, כתב לי בזה: גם ראב"ע בהקדמה לספרו כתב גם ר' שמואל בן חפני אסף רוח בחפניו וכמה פעמים גלה ממקומו, וכמה תועלת יש בהליכת דרך, ואין תועלת בפירוש זה כי אם ארך. ע"כ.

ועוד כתב לי דודי הנ"ל: בספר שארית יהודה (שניאורי חלק יורה דעה סימן ד) ז"ל: ובפירוש שמיעה לי מיניה שאין ספון וחשוב בעיניו רבי שמואל בן חפני נגד רש"י ורשב"א וסיעתם ועכ"פ בהפסד מרובה יש להקל. מה שאין כן רבי יונה אבן ג'אנח (ספר הרקמה עמוד כו) כתב ממה שהוצאתי פירושו מספרי החכמים הגאונים שהם כדאי לסמוך עליהם כרב סעדיה, ורב שריא, ורב האי, ורב שמואל בן חפני ראש הישיבה, וחפץ ראש כלה. ע"כ. ומעניין למה הקדים את רב האי לרב שמואל בן חפני ואולי כי הוא היה גאון ורצה לכתוב אותו ברשימת הגאונים ואחר כך את רב שמואל בן חפני שהיה ראש ישיבה ואחר כך את חפץ שהיה ראש כלה, ודו"ק.

וכתב לי ע"ז הגאון רבי אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת יען הכהן וש"ס, וז"ל: לא ידעתי למה מסתפק בסמכות של רב שמואל בן חפני, אם עמוד ההוראה הרמב"ם סמך על דבריו בפרט זה בשו"ת פאר הדור, מה מקום נשאר להסתפק. בפרט שעל דברי המאירי שכתב על דברי רב שמואל הביא כמה הסברים שעל פיהם גם הוא מודה שאפשר לסמוך על דבריו (אם לפי ההסבר הראשון שספריו לא מוגהים, אבל בפרט זה לענין ספרו על הציצית הוא עצמו הגיהו. או שהיה לרב

חוטי דתכלתא

וע"ע בהגהות אשרי (פרק ואלו מגלחין סי' כד) שכתב דתכלת הוא דבר מועט, וא"כ מפורש דלא כהתוס', אמנם לא ברור אי דעתו כהרמב"ם או כהראב"ד.

וכן דעת רבינו משה הדרשן המובא ברש"י (סו"פ שלח), לפי דעת המשך חכמה (סו"פ שלח), והגאון הנאמן (או"ת אדר ב' תשע"א עמ' תרלב), ועוד. אמנם אינו נראה כן, ולמה להגיד שיש סתירה ברש"י כשאפשר לפרש כאן שלא דוקא הוי, ובפירושו לש"ס דייק.

וכן יש הרוצים להביא ראיה מדברי הרלב"ג (עה"ת פר' שלח), אמנם אינו נראה כלל שיש בזה אפי' משמעות קטנה לדברי הרמב"ם.

וכן בספר הקנה³¹ (דף מ ע"ב) כתב מפורש כדעת הרמב"ם. וכן נקט מר"ן במגיד מישרים³² (פרשת קרח). וכן האריז"ל בשער הכוונות (דף ו ע"ב), ובספר עולת תמיד (ענין הציצית ד"ה ועתה עמ' 48). וכן כתב הרדב"ז בספר מצודת דוד (מצוה פד עמ' קכד). וכן בספר שערי צדק למהר"י גיקאטליה (שער א' עמ' 19). וכן בספר תולעת יעקב (סוד הציצית עמ' 22). וכן דעת הספר חרדים (פ"י מ"ד)³³.

וע"ע בלבוש (סי' יא ס"ד) שהביא את שיטת התוס' וגם את שיטת הרמב"ם, וז"ל: מניין החוטים צריכין להיות לעולם שמנה שהם ארבע כפולין ולא פחות וילפינן לה מדכתיב גדילים תעשה לך וגו' לשון רבים ולא כתיב גדיל ואמרין גדיל שנים גדילים ד' פי' אי הוה כתיב גדיל תעשה לך הוה משמע שני חוטין שאין יכולין לעשות גדיל פחות משני חוטין והשתא דכתיב גדילים משמע שני גדילים והם ד' חוטין ובזמן שהיה תכלת י"א שהיו עושין ב' חוטין מתכלת וב' חוטין מלבן כמו שיתבאר בסמוך ומסתברא כיון שצוותה התורה לעשות תכלת ולעשות לבן יהיו שניהם שוין. וי"א שלא היו צריכים אלא פתיל אחד של תכלת מדכתיב פתיל משמע אחד ואחד מן הד' היה חציו צבוע וחציו השני לבן שהרי לא צוותה התורה לצובען וסתם צמר או שאר מיני מטוה הוא לבן והרי פתיל א' צוותה לצבוע תכלת ונשארו ז' חוטין לבן. עכ"ל.

וכתב לי דודי הגאון רבי יוסף פרץ נר"ו מח"ס פריו יתן, וז"ל: בס' עץ החיים לכמהר"ר יהודה בר חנין (מצוה כו) כתב ז' לבנים ואחד תכלת וכדעת הרמב"ם. ועיין הגהות רבי יעקב פינטו על ספר הכוונות (שערי בינה דף ב ע"א) שכתב שדברי האר"י שם הם כדעת הרמב"ם. ועיין שיורי מצוה לרבי אברהם מונסונייגו (פ' שלח עמ' קעט) שכתב שיתנו פתיל אחד תכלת ואם רוצים יכולים להוסיף רק שלא יהיה רוב כיון שהלבן הוא רומז לרחמים והתכלת לדין, ע"ש. עכ"ל.

שמואל שיטות מסוימות בפילוסופיא, ואין זה קשור לנדון דידן שהוא ענין הלכתי. ואם להסבר השלישי שספריו הם לא בעניני הלכה למעשה, מ"מ בנ"ד הוא למעשה כעת). ואם משום דברי ראב"ע שהתלון שמאריך בפירושו, מ"מ לא יצא נגד עצם דבריו. ועכ"פ הכא איירינן בעניני הלכה, וכבר נודע מה שכתב בשו"ת הרשב"ץ ח"א (סוף סי' נ"א) על ראב"ע שלא היה בקי בדינים. וע"ע למו"ר בספר מגדולי ישראל ח"א (עמ' ט"ל והלאה). ואף שכבודו של ראב"ע גדול מאד בעינינו, והוא מהראשונים כמלאכים, מ"מ בודאי שבעניני הלכה נקטינן כהרמב"ם. ובפרט שגם ראב"ע לא חלק על זה. ומה שהביא משארית יהודה. שם כתב לא לסמוך על רב שמואל כשהוא נגד רש"י והרשב"א, ולא כשעומד עמו הרמב"ם. ועכ"פ אחר שרבינו הרמב"ם סמך בזה על רב שמואל בר חפני, לכל הפחות בענין זה, אין לנו הקטנים "להסתפק מאד בסמכות שלו". ופשוט. עכ"ל.

³¹ ואחרי רשימה זו, יש הסוברים דאין מקור לשיטה של התוספות בזה ע"פ הקבלה, אמנם עי' בספר הבתים (בספר המצוה, מהדורת הרש"ר ח"ב עמ' ע) שכתב טעם לשיטה זו ע"פ הקבלה. וכן הרמ"ק סובר כן, וכמ"ש לעיל.

³² עי' לקמן בענין הספר מגיד מישרים.

³³ ועיין לעיל שהבאנו דבביאורו לירושלמי כתב בזה כדעת התוס', וצ"ע.

חוטי דתכלתא

וכ"כ בשו"ת משכנות יעקב (ח"א או"ח סי' יג) כדעת הרמב"ם אחרי הבירור בתשובה כהלכה שסידר המחבר שם. וע"ע בדעתו בספר החותמת והפתילים ליד ידי ר' ישראל בארקין (עמ' 14). ועוד ראיתי בס' הנ"ל (עמ' לז) שכתב דהרבה פעמים מביא המשנ"ב את המשנ"י, ומהא דכאן לא הביא אותו ראיה דאין לפסוק כמותו. עכ"ד. ולענ"ד לא מוכרח דאפשר דכיון דזה לא ענין מעשי בעל המשנ"ב לא נכנס לעובי הקורה בזה לברר בעיון ובעומק את הענין.

וע"ע בס' פתיל תכלת להאדמו"ר מראדזין (הפרט השישי) שנקט למעשה כשיטת הרמב"ם, אמנם כתב דהעושה כהראב"ד או כהתוס' ודאי דלא הפסיד, ולמעשה דלא שייך להכריע בזה. (וכע"ז אמר לי הגאון רבי שריאל רזנברג שליט"א דלא שייך להכריע בזה).

ומצאתי שדעת היפה ללב (ח"א ס"ק חי אות ה' עמ' 96) לפסוק בזה כהרמב"ם והאר"י.

וכן הגאון בעל הבן איש חי בספר מקבציאל (הנדפ"מ פרשת נח עמ' 6 אות ב) כתב: כיצד עושין הציצית? ביש לו תכלת – נוטל שלשה חוטין לבן וחוט אחד שמקצתו תכלת ומקצתו לבן ומכניס בנקב הכנף, וכופלן ויהיו שמונה, ונמצא אחד מהשמונה חוטין הוא חוט תכלת והשבעה לבנים. ויש אומרים דבזמן התכלת בעינן שני חוטין לבן ושני חוטין תכלת, דכיון דתרי מיני בעי רחמנא, סברא הוא שיהיו שניהם שוים. ומיהו, סברא ראשונה היא העיקר, יען שכן הסכים רבנו האר"י ז"ל בשער הכוונות [דף ו ע"ב] בסודן של דברים. עכ"ל.

והנה לא אכחד דהראני אחי, הבה"ח ר' יוסף נר"ו, בספר מקבציאל (הנ"ל עמ' 10 ד"ה ובזמן) שנראה דסובר בזה כדעת התוספות. ואעתיק לשונו בס"ד: ובזמן שהיה תכלת נמצא, היו צריכין לעשות ציצית של תכלת אפילו בבגד פשתים, וציצית לבן של פשתים אפילו בבגד צמר עם שני חוטין של תכלת בבגד של פשתים, וכל שכן שני חוטי לבן של צמר עם שני חוטין של תכלת בבגד של פשתים. ע"כ. [וכן הראני זה מו"ר רה"י הג"ר שמואל בדוש שליט"א]. אמנם נראה דדעתו עיקר כהרמב"ם וכו"ל, משום דשם פירט והביא השיטות, משא"כ כאן שהיו אגב ריהיט.

וכששלחתי חלק מהראשונים הנ"ל להגאון הנאמ"ן רבי מאיר מאזוז נר"ו, כתב לי וז"ל: אנחנו סומכים ע"ד ר' שמואל בן חפני³⁴ מהגאונים שדבריהם דברי קבלה, ואחריו נמשך הרמב"ם. אין לי פנאי וכח בעוה"ר. תפרסם את דבריך בעלונים תורניים ויראו רבים ויעיינו. עכ"ל. וכששאלתיו מה לעשות למעשה, כתב לי: חוט אחד של תכלת כד' הרמב"ם³⁵. עכ"ל.

וצ"ע למה הכריח שדעת ר' שמואל בן חפני גאון היא כדעת הרמב"ם ולא כדעת הראב"ד.

וע"ע בס' מקור נאמן (ח"ב סי' פ) שכתב הרב הנאמ"ן וז"ל: חוט אחד (ולא שניים) כשיטת הרמב"ם והאר"י. [ועי' אור תורה אדר ב' התשע"א, סי' 10 אות ג].

וכששאלו אותו (שם פא) למה הוא מורה כהרמב"ם, כתב: כי כן נראה מפירוש רש"י סוף פרשת שלח לך בשם ר' משה הדרשן, וכן דעת האר"י ז"ל ומרן בספר מגיד מישרים ועוד. ובדרך כלל נקטינן כהרמב"ם. [וע"ע באו"ת הנ"ל]. עכ"ל. וע"ע באסף המזכיר (ערך תכלת). ובגליון בית נאמן (גליון 17 אות יד, טו).

³⁴ עיין הערה 21.

³⁵ וזה דלא כמו שכתב לרב אהרן גבאי נר"ו שהמחמיר לעשות כהראב"ד תע"ב, וכנראה שגם אחרי המכתב ההוא, הגאון הנאמ"ן נר"ו ממשיך להורות כהרמב"ם בזה.

חוטי דתכלתא

ואני תמה הרבה ע"ד הרה"ג הנאמ"ן נר"ו, שחלק חשוב מהסמך שלו לפסוק כהרמב"ם הוא ר' משה הדרשן המובא ברש"י סו"פ שלח, ור' שמואל בר חפני גאון, ושניהם אינם מוכרחים, וכמו שדננו בדעת כל אחד במקומו.

ושלח לי הרב אהרן גבאי נר"ו, מכתב ששלח לרב הנאמ"ן נר"ו ובו כתב דצריך לעשות כהראב"ד, והגר"מ מאזוז ענה לו, וז"ל: קראתי הכל. ומ"מ פשט הכתוב נראה כהרמב"ם דאל"כ הול"ל ונתנו על ציצית הכנף, משמע שיכרכו על חוטי הציצית חוט אחד של תכלת וכמ"ש מתחיל בלבן ומסיים בלבן ובאמצע כורך בתכלת. והאמת שאין מכריעים בין הראשונים בראיות כאלה. אבל בדרך כלל נקטינן כהרמב"ם שהוא אחד מעמודי ההוראה וגם האר"י פירש הדבר ע"פ סוד (ונקטינן כותיה בקבלה) וגם לפי הטעם הפשטי שכתב רש"י בסוף פ' שלח לך – די בחוט אחד של תכלת ע"ש. והמחמיר תע"ב – כג תמוז תשס"ט. עכ"ל.

וע"ע בשו"ת יוסף לקח - פרץ (ח"א סי' א) שכתב לפסוק כדעת הרמב"ם. וע"ע באור תורה (שנת תשעו מס' תקצא עמ' תתרס) במאמרו של הרה"ג אביה חדוק נר"ו שנקט ג"כ כדעת הרמב"ם.

וכששאלתי בזה את הגאון רבי שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א בעל השבט הקהתי, כתב לי וז"ל: בדרך כלל מורים כהרמב"ם. עכ"ל. וכן אמר לי הגאון רבי עמרם פריד שליט"א שלדעתו צריך לפסוק בזה כהרמב"ם.

וכתב לי הרב ישראל בארקין נר"ו, שהגאון רבי זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל היה לובש כשיטת הרמב"ם.

והרב עובדיה יוסף נר"ו בן הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל, כתב וז"ל: רק אחד כשיטת הרמב"ם היות ושער הכוונות כך כתב. כי עושים כשער הכוונות, גם לצד לומר שזה לא תכלת הנה אם זה חוט אחד כמאן דליתא דמי וקל יותר לרווחא דמילתא. אמנם פעם שמעתי שהגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל בעצמו לבש כהראב"ד בזה, וצ"ע.

וע"ע בשו"ת הראשון לציון – יוסף (ח"א סי' א) שכתב דהנוהגים ללבוש תכלת בדרך כלל נוהגים בזה כהרמב"ם.

והגאון רבי חיים רבי שליט"א כתב לי דיש לו ט"ק אחד כשיטת הרמב"ם.

ועי' למו"ר זקני עט"ר, הגאון רבי מיכאל פרץ שליט"א (בסו"ס עבדך אני הבינני בקונטרס סוד התכלת סי' ד' ותחילת סי' ה), דדעתו נוטה דיש לעשות כדעת הרמב"ם. [אמנם עי' במכתב שהבאנו בתחילת הקונטרס, שחזר בו וקעת סובר לפסוק התוספות, אמנם דעתו שגם העושה כהרמב"ם וכהראב"ד אין מזניחין אותו].

וכן דעת הגאון רבי ינון מלאכי נר"ו בשו"ת יוסף לקח (ח"א סי' ו). וכששלחתי מכתב להגאון רבי ינון מלאכי נר"ו בענין זה ובוא הבאתי את דעת רוב הראשונים דיש לילך אחר התוס', כתב לי וז"ל: שלום וברכה, כבודו דן מאד יפה ואתה אומר שאתה בחור אזי צריך לשמוח שיש ת"ח צעיר כזה וישר כחך גדול, וגם טוב שהגענו לדור שהויכוח זה רק איך לשים את התכלת.

ועכשיו לנידון דידן נכון שרוב הפוסקים חלקו על הרמב"ם, אבל הואיל והאריז"ל הביא את הסוד על דבריו כך יש לנהוג. ואחרי שכתבתי תשובה זו יצא לאור ספר מקבציאל של מאור עינינו הבן איש חי ושם כתב שאם יהיה תכלת יש לעשות כמו הרמב"ם מסיבה הנ"ל. בברכת התורה הצב"י ינון מלאכי. עכ"ל.

חוטי דתכלתא

ושוב כתבתי לו מכתב תשובה, וענה לי ז"ל: זה שאנחנו הולכים כמו אריז"ל אף שיש מיעוט פוסקים כמוהו, אינך צריך אותי תוכל לברר עם כל ת"ח ספרדי שגר אצלכם. וזוהי דעת רבותנו הרחיד"א ובא"ח והכף החיים והשדי חמד ופתח הדביר ורבינו חיים פלאגי ועוד. ולכן אתה מברך בבוקר ברכת הנותן לייעף כח נגד השו"ע. ולגבי האם נשים יותר חוטי תכלת יהיה זה קפידא לרמב"ם או בכלל מאתיים מנה. הנה לפשטות הרמב"ם צריך לכתחילה לעשות דוקא אחד משמנה וזהו פתיל תכלת האמור בתורה. ולכן להולכים אחר רבינו האריז"ל אין להוסיף על זה. בברכת התורה. עכ"ל.

וכן כתב הרב שלמה טיטלבוים בקובץ והיה לכם לציצית (חלק ב' עמ' נח) כדעת הרמב"ם. ועי' בקובץ והיה לכם לציצית (ח"ו עמ' ז) במאמר של הגאון רבי משה מרדכי קארפ שליט"א שכתב לפסוק בזה כהרמב"ם.

וגיסי הרה"ג ר' אליהו אשכנזי נר"ו מח"ס לעילא מן כל ברכתא ושא"ס, כתב לי תשובה ארוכה בענין זה, והסיק ז"ל: אולם נלע"ד בשב ואל תעשה עדיף (תפסת מועט תפסת³⁶) וכן מסתבר יותר לכאן ובפרט דכבר כת' דלפענ"ד כפי כללי הפוס' יש לנו לילך כאן אחר פסק הרמב"ם. עכ"ל. אמנם אחרי מו"מ שהיה לי איתו הודה לי שברור דדעביד כמר עביד, ודעביד כמר עביד. אמנם אמר לי שהדעת נוטה יותר לפסוק כהרמב"ם, ולא הסביר לי הטעם אלא היה נראה שזה נטיית הלב.

דעת הסוברים דיש לשים חוט אחד תכלת ושלוש חוטין לבן

ודעת הראב"ד, דיש לשים חוט אחד תכלת ושלוש לבן, וכשכופלים יוצא שני חוטין תכלת, ושש לבן, ויש כמה ראשונים שהולכים בדעתו, ואלו הן:

הראב"ד³⁷ (בהשגותיו על הרמב"ם פ"א מהל' ציצית ה"ו). **ערוך** (ערוך תכלת) **בשם ר"ח³⁸**. **מאירי** (יבמות ה:). **והריא"ז³⁹** (פסקי ריא"ז, הובא בקובץ שיטות קמאי מנחות לח.). **רבינו יהודה ממיץ** (נדפס בסו"ס פירושים ופסקים לרבינו אביגדור צרפתי עמ' תפח, אות א שהוא פסק רעד). **רבינו**

³⁶ והגאון רבי אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת ויען הכהן ושא"ס, כתב דטענה זו, אינה דברים בטלים, ומצאנו כעין זה בזבחים (פ ע"א), כשנתת עברת על בל תוסיף ועשית מעשה בידך וכו'. עכ"ד.

³⁷ ועי' במרכבת המשנה – אלפנדרי (המובא במפרשי היד החזקה שם) שכתב דנראה דהגירסא הנכונה בדברי הראב"ד היא שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, וא"כ אין מקום לומר דיש לפסוק בזה כשיטת הראב"ד המקובל. אמנם נרא' דרוב הפוסקים אינן סוברים כן.

³⁸ והנה הערוך הביא דין זה בשם "ר"ח", אמנם יש שכתבו שהוא ט"ס. אמנם אחר המחילה רבתי לא נראין דבריהם, דהרי הערוך היה תלמידו של ר"ח, וכמ"ש בקונטרס התולדות שבתחילת ח"א של הספר שערי אהרן הל' השכמת הבוקר. ע"ש. ועי' בזה בספר החותמת והפתילים שכתב בשם הרב צבי הרציג דבכלל זה טעות באיך שקוראים את הערוך. ומה שהביא בשם ר"ח זה לא ענין זה. וכן נראה.

והרב אהרן גבאי סובר שהכוונה לרבי דניאל אחיו, וכ"כ לי הרב ישראל בארקין שכך בערוך השלם שמביא מאחד מכתבי היד של הערוך. וצ"ע. וכן ראיתי שנקט בקונטרס רמוני תכלת (עמ' כח, הע' לח).

³⁹ וראיתי בקונטרס רמוני תכלת (עמ' כז בהערה) שכתב: והכנסת הגדולה (בספרו דינא דחיי ח"ב ס"ג ע"ג) מפורש שאין דעתו של הריא"ז נחשבת כנגד הרא"ש ושאר ראשונים, ודלא כמו שטעו כמה ת"ח לומר שהריא"ז הוא בתראי. ובלא"ה א"א לומר בתראי אא"כ הביא ראיות מכריחות לשיטתו כמו שכתב בפתחי תשובה (ח"מ ס' כ"ה אות ח') וז"ל: "ועיין בתשובת הרב מו"ה משה רוטנבורג ח"ד כו' דאע"ג דקיי"ל הלכה כבתראי כו' מ"מ נראה דהאי כללא לא נאמר אלא היכא דהאחרון מברר דבריו בראיות צודקות אבל היכא דהאחרון כותב דעתו בסתם בלי שום רא' שלא כדעת הפוסק הקודם לו מאי אולמא דהאחרון מהראשון כו' ע"ש. וגם במציאות אינו כן, שאין הריא"ז בתראי יותר מהרא"ש והטור, שהלא הריא"ז היה בן דורו של האו"ז, והאו"ז הוא רבו של המהר"ם שהוא רבו של הרא"ש שהוא אביו של הטור. עכ"ל.

חוטי דתכלתא

אביגדור הצרפתי (בפירושו ופסקיו סי' תקטז). **מדרש לקח טוב הנקרא פסיקתא זוטרתא** (סו"פ שלח)⁴⁰.

ויש שרצו לומר שגם **חכמי לוניל** (שו"ת הרמב"ם סי' כא) סברו כן, אמנם נראה דצדק רמ"א אינדיק במש"כ בספרו רמוני תכלת (עמ' כח) והביא את דברי המגדל עוז (על הרמב"ם פ"ב מהל' ציצית ה"ז) שכתב שלדעתו חכמי לוניל רק העתיקו את שאלות הראב"ד על הרמב"ם, ולא מוכרח שסברו כהראב"ד.

וע"ע **בהגהות אשרי** (פרק ואלו מגלחין סי' כד) שכתב דתכלת הוא דבר מועט, וא"כ מפורש דלא כהתוס', אמנם לא ברור אי דעתו כהרמב"ם או כהראב"ד.

וכעת ראיתי לרה"ג ר' עמנואל מולקנדוב נר"ו (בקובץ מריח נחוח הנ"ל) שכתב: מבואר **בפיוט יניי**, מפיטני א"י הקדומים, במאה השישית לספירה לכל המאוחר, בזמן שעדיין נהגה מצות התכלת בעם ישראל, או סמוך לזמנה ממש [והובא בתורה שלמה קורח אות ח'] וז"ל: ושאלו ולא בוש מה יכשירו 'שני חוטי תכלת' לְקִסוֹת כולה תכלת ע"ש, ומבואר שעכ"פ יש ב' חוטים ולא חוט אחד, אלא שאין הכרע האם כונתו לשני חוטים מתוך ארבע או לשנים מתוך שמונה, אולם עכ"פ מבואר שלא כדעת הרמב"ם. עכ"ל.

ודודי הרב יוסף פרץ נר"ו כתב לי: וכדעת הראב"ד כ"כ מקובלי תארוואנת הקדמונים, ס' **גנת ביתן** (עמ' 86) שג' חוטים לבן, ואחד תכלת. **מנחה חדשה להרב יעקב איפרגאן** (פ' שלח עמ' תקעה). **מו"ה משה אלבאז היכל הקודש** (ציצית ה). וכ"כ **מו"ה משה חלאוה בס' פני חמה** (פ' שלח). וכ"כ **מו"ה דוד אביחצירא בס' פתח האהל** (פ' שלח). וכ"כ **דרך פסק רבי וידאל הצרפתי בס' צוף דבש** (סוף פרשת שלח) והביאו **החיד"א בס' חומת אנ"ך** (שם אות י). עכ"ל.

וכן מצאתי בספר מים אדירים (אד"ז רפט: עמ' 156) להגאון רבי מנחם מנדל משאקלוב תלמיד מובהק לרבינו הגר"א זיע"א שכתב בפשיטות כדעת הראב"ד בזה.

וכתב בזה הרה"ג ר' עמנואל מולקנדוב נר"ו (קובץ מרי"ח נחוח פרשת שלח לך תשפ"ג), וז"ל: אם באנו לדון עפ"י דברי חז"ל יש צדדים לכאן ולכאן, אולם נראה יותר כדעת הראב"ד וסיעתו ולא כתוס' וסיעתם.

והנה התוס' הביאו ראייה מדברי הספרי בפרשת כי תצא דאיתא שם אין פחות מג' חוטים דברי ב"ה, ב"ש אומרים ד' של תכלת וד' של לבן ע"כ. אולם כמה דחיות לראיה זו; חדא שכבר העתקנו לעיל את דברי הערוגת הבושם שהביא ראייה זו וכתב שלדעת החולקים אפשר לפרש ד' חוטין של תכלת 'או' ד' חוטין של לבן, ומיירי באין לו את המין השני, ועיקר הכונה היא לחלוק על ב"ה שאמרו שיש ג' חוטין ואמרו ב"ש שיש ד' אבל לא מיירי בכל הח' חוטים. וכדמות ראייה לפירוש זה דהא בדעת ב"ה לא אמרו כמה חוטים מתוך הג' הם תכלת וכמה לבן, וא"כ גם ב"ש לא מיירו בהכי אלא רק במספר החוטים שהם ד'. ועוד שבחלק מכתה"י ליתא למשפט זה כלל בספרי שם – עי' במאמרו של הרב ישראל מאיר בוגרד בקונטרס והיה לכם לציצית תשע"ג. ויש להוסיף שכ"נ גירסת ר' הלל בביאורו לספרי שם שכתב בש"א מד' חוטין דכי כפיל להו הויין שמונה חוטין, 'וד' חוטין של ד' אצבעות' [המשך דברי הספרי] כלומר וכו' ע"ש, הרי שלא גרס את המשפט 'של תכלת וד' של לבן'.

⁴⁰ וזה לפי התיקון שהובא במהדורת זכרון אהרן, אמנם אפשר לתקן באופן שזה יתאים לדעת התוספות.

חוטי דתכלתא

ומאידך **בספרי** בפרשת שלח הנוסח בדברי ב"ש שלשה של צמר ורביעית של תכלת, וכ"ה גירסת הלקח טוב, ר' הלל וילקוט שמעוני שם. וזה להדיא שלא כדעת התוס' וסיעתם אלא כדעת הראב"ד וסיעתו, וכפי שהביא ראייה זו במרכה"מ על הרמב"ם פ"א ה"ו ע"ש, וכן בפירוש אמבואה דספרי על הספרי זוטא פרשת שלח ע"ש.

וכבר הבאנו לעיל את דברי מדרש משלי והתרגום המיוחס ליונתן שיש חוט אחד תכלת, ויש להוסיף שכך **פשטות הגמ'** בסוטה י"ז ע"א וחולין פ"ט ע"א שישראל זכו ל'חוט של תכלת' בזכות אם מחוט ועד שרוך נעל ע"ש, ונראה שהוא חוט אחד.

וע"כ נראה שבמחלוקת בין התוס' וסיעתו לראב"ד וסיעתו – העיקר כדעת הראב"ד שנותנים חוט אחד ולא שני חוטים.

ובמחלוקת הראב"ד עם הרמב"ם נראה שהעיקר כדעת הראב"ד וסיעתו שכ"ד רוב הראשונים, וכך מבואר בפיוט **יני**, מפייטני א"י הקדומים, במאה השישית לספירה לכל המאוחר, בזמן שעדיין נהגה מצות התכלת בעם ישראל, או סמוך לזמנה ממש [והובא בתורה שלמה קורח אות ח'] וז"ל ושאלו ולא בושו מה יכשירו 'שני חוטי תכלת' ל'קסות כולה תכלת ע"ש, ומבואר שעכ"פ יש ב' חוטים ולא חוט אחד, אלא שאין הכרע האם כונתו לשני חוטים מתוך ארבע או לשנים מתוך שמונה, אולם עכ"פ מבואר שלא כדעת הרמב"ם.

לאור האמור נראה שכיון שבספרי מפורש כדעת הראב"ד, ובפיוט יני מפורש שלא כדעת הרמב"ם, ובמדרש משלי, ובתרגום המיוחס ליונתן, מפורש שלא כדעת התוס' – **העיקר לדינא הוא כדעת הראב"ד וסיעתו לשים חוט תכלת אחד מתוך ארבעה**, ובפרט שהיא הדעה הממוצעת. ואין לומר בזה שכיון שיש מחלוקת בפשט – הקבלה תכריע, וכדעת הרמב"ם, דאחר שיש ראייה ברורה מדברי חז"ל בספרי ובפיוט יני שלא כדעת הרמב"ם וסיעתו, ודאי שכך הוא העיקר, ובפרט שגם בזוהר אין הכרח שלא כדעת הראב"ד וכנ"ל. עכ"ל הרב מולקנדוב נר"ו.

והגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל אמר דהוא נוהג כשיטת הראב"ד בזה, ולא ביאר טעמו (מתוך שיכתוב הקלטה ששלח לי בנו הרב עובדיה יוסף נר"ו).

והרב ישראל בארקין נר"ו, כתב דהגה"צ רבי שריה דבליצקי זצ"ל היה נוהג לעשות כהראב"ד, אבל לא מפני שכך הוא סבר, אלא שזה היה מה שהביאו לו. [והעריני ר' רועי זק נר"ו, וז"ל: וכך אמר לי כששאלתי אותו בשנת תשס"ג, ואמר לי שאם ביררתי אעשה כפי שביררתי].

ושמעתי מעדים נאמנים שכן ביקש מרן פוסק הדור הגר"מ שטרנבוך שליט"א שיביאו לו תכלת כשיטת הראב"ד במנין החוטים.

והרב חיים רבי נר"ו כתב לי דבט"ג שלו יש כשיטת הראב"ד וכן באחד מהט"ק שלו.

וכן נוהג הגה"צ כמוה"ר רבי דב הכהן קוק שליט"א בציציותיו, וכתב לי בזה וז"ל: דעת הזוהר וגם בתקונ"ז רק אחד. וגם כל ענין הכריכות של תכלת דוקא (שמוזכר גם בגמרא) מורה שאין כאן חליקת שנים ושנים באה – שא"כ אין מקור ואין משמעות לקשירת הקשר בתכלת דוקא (כמבואר). תזכה לברכת "פרצת" בכל התורה. עכ"ל. וכששאלתי מה מפסידים אם מחמירים כשיטת התוס', כתב לי וז"ל: אם הגדרת התכלת הוא החוט הקושר. אז מתקלקלת ההגדרה ע"י תוספת חוט נוסף שאינו הקושר. עכ"ל.

חוטי דתכלתא

וסיפר לי הרב אהרן גבאי נר"ו שהתכתב עם הרב הנאמן והסביר לו טענותיו בעד שיטת הראב"ד בזה, והוא כתב שהמחמיר לעשות כהראב"ד תע"ב. (והובאו הדברים לעיל).

וכן נוהגים חסידי ברסלב הע"י (ים חכמה, שו"ת תשע"ב עמ' קכה). וע"ע (שם עמ' קלא). ובזמננו הרבה ת"ח סוברים כדעת הראב"ד, ובניהם: דודי הרב יוסף פרץ (מח"ס פרי יתן), הרב עמנואל מולקנדוב (מח"ס תורת הקדמונים), הרב אהרן גבאי, הרב אברהם ישעיהו רפמן (מח"ס שער כריכת התכלת), ועוד הרבה.

הראשונים שהביאו ב' או ג' שיטות בענין ולא הכריעו

וכתב בספר הבתים (ח"ב מ"ע ט' עמ' סט במהד' הרש"ל): ומאלו השמונה (חוטין) כתב הר"מ שהשמיני תכלת. ויש מן הגדולים שכתב (הראב"ד) ששנים מהם תכלת. ויש מי שכתב מחצה לבן ומחצה תכלת.

וכתב הסמ"ג⁴¹ (הל' ציצית דף י' ע"ב): שתיים של לבן ושתיים של תכלת או ג' של לבן ואחת של תכלת כדכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. עכ"ל. ומדבריו נראה דיכול לעשות איך שירצה או כדעת הראב"ד או כדעת התוס'. [ועי' בדעת הסמ"ג במה שכתב בס' דברי יעקב מנחות לח ע"א, וע"ע בקובץ והיה לכם לציצית (ח"א עמ' יב) במאמר מהג"ר זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל בענין זה. וע"ע בערוך השלח (או"ח סי' ט אות ב) שהבין בדברי הסמ"ג שאין קפידא בכמה חוטים ישים. וכעת מצאתי בספר החותמת והפתילים לידידי ר' ישראל בארקין נר"ו (ח"א עמ' יג) שכתב: והנה שוב התבוננתי שהסמ"ג בדין גרדומין כתב דינו של ר"ת בלשון שמעתי בשם רבינו יעקב, ובתחילה חשבתי שהוא רק מביא שיטתו, ולא בתורת פסק. אבל ראיתי רבינו ירוחם שכתב ובס"ה תפס עיקר פר"ת והרב יאיר חזן (עורך המהדורה החדשה של רבינו ירוחם) אמר שראשי תיבות ס"ה ברבינו ירוחם בדרך כלל הוא ספר התרומה, אבל לפעמים הוא הסמ"ג. ובס' התרומה לפנינו לא נמצא שוב הל' ציצית, ולכא' כוונתו כאן להסמ"ג, שהרי גם המרדכי (ריש פ' התכלת) כתב שהסמ"ג תפס לו שיטת ר"ת (ועוד מוכח שהכוונה הוא לסמ"ג ממ"ש ר' ירוחם מיד אח"כ, שעוד כתב בס"ה בשם ר"י שאפילו נשתייר כדי עניבה בגדיל כשר, ובסמ"ג שם מביא זה בשם הר"י, אלא ודאי שכוונת ר' ירוחם הוא להסמ"ג). וא"כ צ"ל שכשכתב בשם רבינו יעקב הוא בתורת פסק, כיון שכתבו בספר בלי שום חולק. וצ"ל לפ"ז דמה שהביא שיטת הראב"ד בתחלה דבריו שהוא רק מביא שיטות שונות במה שאינו נוגע למעשה, אע"פ שאינו עיקר, א"נ י"ל שגם זה שפסק כר"ת אינו בתורת ודאי, אלא שצריך לחוש לדבריו, אבל לא משמע שהראשונים פירשו כן, ויל"ע ולפלפל בזה (ובארצה"ח סי' יב המאיר לארץ טז נתקשה בכ"ז). עכ"ל.]

וכן הארחות חיים (הל' ציצית סי' יב) הביא את דברי הרמב"ם ואת השגת הראב"ד ולא הכריע.

וכתב רבנו בחיי (פר' שלח לך פט"ו פסוק לח ד"ה וכתב): וכתב הרמב"ם ז"ל במנין חוטים שהם שמונה, שהשבעה לבנים רוצה לומר שאין צבועים, והשמיני תכלת משום שנאמר פתיל תכלת, משמע חד... ויש אומרים שהשנים חוטים של תכלת והששה לבן. והניף ידו שנית בס' כד הקמח

⁴¹ והנה רבינו משה ב"ר יעקב מקוצי בעל הסמ"ג היה מבעלי התוספות (כמ"ש בס' ישועות כהן – אדלר, קורות הדורות עמ' 134), וא"כ זה ראיה לדין דלא כהגרי"ח סופר שהבאנו (לעיל בהע' על דברי הראשונים הסוברים בזה כהתוס') דכל בעלי התוס' נחשבים לדעה אחת, וכאן רואים שזה לא כך, וביותר לדעת הבית יוסף כדלקמן.

חוטי דתכלתא

(ערך ציצית): ומשפט החוטין הוא שיהיו שבעה לבנים והאחד תכלת משום שנא' פתיל תכלת, כלומר חוט אחד של תכלת... ויש אומרים כי התכלת צריך שיהיו שני חוטין והלבן ו'.

ורבינו עובדיה מברטנורא (ריש פ"ד דמנחות) כתב: אע"ג דמצוה לתת שני חוטין של תכלת ושני חוטין של לבן, או חוט אחד של תכלת ושלושה חוטין של לבן.

וגם הבאנו לעיל, שגם הלבוש, החרדים ועוד אחרונים שהביאו כמה שיטות ולא הכריעו. ונראה דהטעם הוא משום דלא היה למעשה בשבילים.

ועוד מצאתי בתפארת ישראל (ריש פ"ד דמנחות), שכתב: דמצוה לתת בכל כנף ד' חוטין, חוט אחד או ב' תכלת, והשאר לבן, ואם היו כולם לבן או כולם תכלת, יצא.

אלה שכתבו חוט (אחד) או חוטא (חד) וכדו'

בזוהר בפרשת שלח (דף קע"ה ע"ב). **במדרש משלי** (פרשה יא). **אגדת אסתר** (פרשה ה). **תרגום יונתן בן עוזיאל** (פרשת קרח פט"ז פסוק ב). וכן **רבינו שמואל בר חפני גאון**⁴² (בספרו הנדפס בסו"ס כליל תכלת נספח א' עמ' רמט - רנ). וכן **ב"ד רמה** (סנהדרין ק"י ע"א). ויש עוד שכתבו בלשונות כאלו, אמנם מהם לא שייך ללמוד לדינא, מפני שהפשט הוא שזה או כהרמב"ם או כהראב"ד, ועי' בקונטרס רמוני תכלת שכתב להסביר שאפשר דהתכוונו למושג של תכלת ולא לכמות החוטין, ולכן אפשר דדעתם כדעת התוס'. וע"ע **ברמב"ן** (סו"פ שלח). ועוד רבים.

והגאון רבי אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת ויען הכהן וש"ס, כתב לי שגם בספר **מדרש האפלה** (במדבר ט"ז ל'), ובספר **תורת המנחה לתלמיד הרשב"א** (דרוש ס'), ובספר **מגן אבות להרשב"ץ** (ח"ב פ"ב), נקטו בלשונם בטענת קורח כלפי מרע"ה "חוט אחד של תכלת", ומשמע להדיא דס"ל כהרמב"ם ועכ"פ בודאי דלא כהתוס'. וכן דעת כמה מגדולי החכמים שבסוף תקופת הראשונים, **מהר"י בירב בבית יעקב** (על הרמב"ם) ו**רבינו יהודה אלבוטני** **בספר יסוד משנה תורה** (נכתב בשנת רע"ה), שהצדיקו דברי הרמב"ם בזה. ע"ש. עכ"ד.

וכעת מצאתי לידידי ר' ישראל בארקין בס' החותמת והפתילים (עמ' יט) שכתב סברא נפלאה בזה, ששמע מהרב צבי הרציג נר"ו, דאולי המדרשים שכותבים לשונות כמו: חוט, חוטא, וכדו', הם סוברים כב"ה ובכלל אין הלכה כמותם. ע"ש. והאריך לבאר ענין זה בספר גדילי הגדולים (עמ' 23 והלאה).

אמנם לענ"ד כל זה אינו ראייה כלל, וצריך להגיד שלשונות אלו לאו דוקא הם, וראיה לדבר מדברי רש"י סו"פ שלח, שכתב לשון כזה, ודעתו מבוארת בפרק התכלת דיש שני חוטי תכלת, וברור דאין לומר שיש סתירה בדבריו, אלא שבלשונו עה"ת לא דקדק כ"כ במילה זו, או שהעתיק לשון אחרים. וכעין זה כתב הגרי"ח סופר נר"ו בספר ברית יעקב (עמ' לח).

⁴² עיין הערה 21.

חוטי דתכלתא

דעת השו"ע

כתב השו"ע (או"ח סי' יא סי"ב): מנין חוטי הציציות בכל כנף ארבעה כפולים שהם שמונה.

והנה מר"ן בבית יוסף (ריש סימן יא) הביא ב' שיטות בענין (ונראה דהוא משום דהיה לו גרסא אחרת בראב"ד, וכמו שנראה מהכסף משנה פ"א מהל' ציצית), את שיטת הרמב"ם ושיטת התוספות ולא פסק, ונראה דזה מכיון שזה לא ענין מעשי.

אמנם בכסף משנה (פ"א מהל' ציצת ה"ו), נראה קצת דהולך כשיטת הרמב"ם, וכתב שם דכן משמע בספרי כשיטת הרמב"ם.

והבאנו לעיל שבספר מגיד מישרים כתב כדעת הרמב"ם, ועי' לקמן בנידון אם זה בכלל ספר הלכה ואפשר לסמוך על פסקיו.

והנה אפילו שמהנ"ל אין לנו עדיין ראייה מדעת מר"ן איך לפסוק בענין, מצאתי בס"ד בספר רמוני תכלת (עמודים ל – לא) שכתב וז"ל: והנה בטלית של שאר מינים קיימא לן (שו"ע ט', ג') או יעשה הציצית ממינים לקיים הכנף מין כנף או יעשה מצמר או פשתים לקיים גדילים תעשה לך. וכתב בשו"ע (סי' ט' סע' ד', ומקורו מהתרומת הדשן) **"אם הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציציות ממינו וקצת מצמר או פשתים יש להסתפק בו"** ומבואר בתרומת הדשן ושאר האחרונים שהספק הוא שאין כאן לא הכנף מין כנף, ולא גדילים תעשה מצמר ופשתים. ובארצות החיים בלב הארץ (אות ג') כתב שמ"מ יוצא לכו"ע בטלית של שאר מינים בשני חוטים של צמר ושני חוטים ממינו, ובהמאיר לארץ (אות כ"ז) ביאר שכשר לכו"ע משום שכן נהגו בזמן שהיה תכלת שהיו שני חוטי תכלת שהוא מצמר אפי' בטלית של שאר מינים, וע"כ אין ספק בציור זה. ופסק זה מובא בספר משנה ברורה (סי' ט' ס"ק י"ד, ושבח הדברים וכו' שהם "מילתא בטעמא") להלכה למעשה עי"ש היטיב, וכן החזיק החזו"א פסק זה (או"ח ג' כ"ו) עי"ש. והנה לדעת הרמב"ם והראב"ד העושה כן נכנס לחשש דאורייתא כספיקת השו"ע, וע"כ המלבי"ם, המשנ"ב, והחזו"א נקטו להלכה ולמעשה כדעת התוספות ולא חששו כלל לדעת הרמב"ם.

וכן בדין גרדומין כתב הרמ"א (סי' י"ב) שנוהגין כר"ת שרק אם נשאר ב' חוטים שלימים כשר. ויסוד שיטת ר"ת הוא שיש שני מינים בציצית, לבן ותכלת, ולעולם צריך מין אחד שלם, וזהו כוונת הגמ' (מנחות ל"ח:): **"דאי איגרדם תכלת וקאי לבן ואי איגרדם לבן וקאי תכלת"**. ולכן לעולם צריך ב' חוטים להישאר שלימים כדי שיהא מין אחד שלם או של תכלת או של לבן⁴³. והכסף משנה (פ"א הלכה י"ח, וכן בב"י סי' י"ב בפ"י השני בדברי הרמב"ם) כתב ששייך לומר דין גרדומין אליבא דר"ת גם ע"פ שיטת הרמב"ם, דהיינו שדעת הרמב"ם נמי שלעולם צריך מין שלם או תכלת או לבן.

וכתב המשכנות יעקב ז"ל (סי' י"ח) שלא יתכן לומר "ארגדם לבן וקאי תכלת" בזמן שאין תכלת ורק נשתייר חוטים במקום תכלת, אלא לדעתו אם אין לו אלא מצות לבן לבד, צריך מין הלבן להיות שלם, וא"א להחוט שהוא במקום תכלת להשלים גדילים להגין על חוטי הלבן. וכתב שלפי דבריו לדעת הרמב"ם אם נפסק יותר מחוט אחד [כלומר חצי חוט] צריכים לחוש שהציצית הם פסולים, ונמצא שהפסק של השו"ע והרמ"א שקיימא לן שאם נשאר רק ב' שהם ד' חוטים שלימים כשר

43. ואפי' ר"י ורא"ש החולקים על ר"ת בזה מסכימים שיש ב' חוטי תכלת, אלא שלמדו שסוגיית הגמ' שם הוא אליבא דרבי דתכלת מעכבין ומצוה אחת היא כו' ולא קיי"ל כוותיה, כמבואר בתוס' (ל"ח:): וברא"ש סי' ז.

חוטי דתכלתא

לכתחילה הוא קולא גדולה לשיטת הרמב"ם, שלהרמב"ם יצטרך ז' חוטים שלמים, ואם נפסק יותר מחוט אחד יפסל.

ובאמת מצינו כסברת המשכנ"י בדברי קדמון, והוא בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור הצרפתי עה"ת איתא בשם רבו (שהוא רבינו יהודה ממיץ) שדעתו (סי' תקט"ז) כשיטת הראב"ד שיש חוט שלם של תכלת. וכתב עוד בשמו (סי' רע"ד, וסי' תקי"א) שלענין גרדומין לעולם צריך ג' חוטים (שהם שש) שלמים, ולכן אם נפסק יותר מחוט אחד פסול. ולכאורה הסברא הוא כנ"ל, שא"א להחזיק במקום תכלת להגן על כל החוטים של לבן ממש. אבל להלכה למעשה בשו"ע (סי' י"ב סעי' א') נקט שציצית שנפסקו שני חוטים כשרים לכתחילה, ולפי רבינו יהודה ממיץ והמשכנ"י זה קולא גדולה נגד דעת הרמב"ם והראב"ד, ונמצא שיש מנהג לקולא נגד הסוברים שיש רק חוט אחד.

ובאמת אפילו אם לא נקבל סברת המשכנ"י ורבינו יהודה ממיץ, אלא לעולם להרמב"ם עד שנפסק ז' חוטים בזמן שאין תכלת הציצית כשרים, מכל מקום בלא"ה מגרדומין יש להכריע כתוס', שהרי הרמ"א כתב שנוהגים כר"ת לפסול הציצית אם נפסקו יותר משני חוטים, וא"כ יש מנהג הלכה למעשה שתלוי על השיטה שיש שני חוטי תכלת. ולדעת רוב אחרונים צריך לחוש לר"ת מעיקר הדין (חיי אדם, מור וקציעה, דרך חיים, סידור בעל התניא, וכן נראה מהגהות מהרש"ל על הטור, ועי' הערה⁴⁴ שכן פשטות משמעות בדברי הרמ"א). ומזה שמעיקר הדין קיימא לן כר"ת, ולא מצטרפים שום דעות אחרות לזה אפי' לספק [באמת יש ג"כ דעת הרמב"ם והראב"ד שחזי לאצטרופי שעד ו' או ז' חוטים יש להכשיר (דלא כהמשכנ"י הנ"ל), וא"כ יש כאן ספק ספיקא, שמא אין ההלכה כהתוספות במספר חוטי תכלת, אלא כדעת הרמב"ם או הראב"ד, ושמא לא קי"ל כר"ת לענין גרדומין אלא כהר"י], חזינן חומר ההכרעה כר"ת, וע"כ אין דעת הרמב"ם והראב"ד שיטה שראוי לסמוך עליו, כל שכן שאין ראוי לנהוג כדעתם לכתחילה במנין חוטי תכלת. עכ"ל.

44. והנה כמה אחרונים ס"ל שצריך לחוש מעיקר הדין כשיטת ר"ת. אמנם יש שלמדו שהרמ"א חשש לר"ת לחומרא ולא מעיקר הדין, ודבריהם צע"ג מפשטות לשון הרמ"א, עי' שו"ע סימן י"ב סעי' א' שהביא המחבר את דעת הר"י ודעת ר"ת וסיים "והלכה כסברא ראשונה [הר"י] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם" והוסיף הרמ"א "הגה: ונוהגין כרבינו תם, וכל שכן אם דקדק שיהיו ניכרין הד' ראשים שבצד אחד ונפסקו ג' ראשים בצד אחד דפסול דאז ודאי נפסקו ג' חוטים ואם נפסקו בב' צדדין נמי פסול שמא ג' חוטים הם" עכ"ל. ומבואר שהמחבר רק חשש לר"ת לחומרא, והרמ"א שהוסיף על דברי המחבר ע"כ חשש לדבריו יותר מחומרא בעלמא, אלא מעיקר הדין. והנה במקום שאינו מבורר שנפסקו ג' חוטים, כגון ב' צדדים. כתב הרמ"א שמחמירים שמא ג' חוטים הם. ואם לא קי"ל ממש כר"ת לכאורה יש היתר מספק ספיקא, שמא ג' חוטים, ושמא ההלכה כהר"י. וע"כ צ"ל להרמ"א לא היה ספק כלל, אלא ודאי שקי"ל כר"ת מעיקר הדין, ודו"ק (עיין פרמ"ג בכללי או"ה שכתב שיש לצרף דעת המחבר כספק נגד הרמ"א במקום שלא הכריע הרמ"א בתוקף. וכנראה שמש"כ כאן הוא כהכרעה בתוקף, ולכן לא אמרין ס"ס, ודו"ק היטב). וגם המג"א ס"ק ז' שכתב שיוכל לברך קאי רק בשיטת המחבר כמבואר לכל המעייין שם, והפרמ"ג שם רק מסביר את דברי המג"א.

ואמנם בביה"ל ד"ה והלכה כתב "עיין בפרמ"ג באשל אברהם בס"ק ז' מוכח מדבריו דמותר לברך עליו, וכן מוכח ממ"א ס"ק ז', דלא כמו שכתב בספר חיי אדם" ודבריו תמוהין עד למאוד, שהמג"א והפרמ"ג כתבו דבריהם בדעת המחבר, אבל להלכה שנקטינן כהרמ"א ודאי אסור לברך עליו, ולכן דברי החיי אדם הם אליבא דהלכתא, וכבר השיג על זה בשו"ת אבן ישראל ח"ט ובתשובות והנהגות ח"ה ס"ב, וצ"ע. ומ"מ אין להביא ראיה מאלו האחרונים הלא הם הארצה"ח, המ"ב, והחזו"א שלא קי"ל כר"ת אלא לחומרא משום שמצטרפים דעת הרמב"ם והראב"ד שס"ל שרק חוט אחד של תכלת ולכן אין כאן הכרעה, שכבר ביארנו שאלו האחרונים פסקו כשיטת התוספות, אף לקולא.

ונראה שזה שמצינו שכתבו האחרונים כמו המחצה"ש שקי"ל כתוס', לכאורה לא הכריע כן מדעתם אלא למדו כן מדין גרדומין, א"נ נקטו כהטור מאחר שלא חלק עליו הב"י להדיא.

חוטי דתכלתא

בדעת הגר"א

הנה בדעת הגר"א ראיתי שיש מבוכה רבה, והיא משום הסתירות הרבות שיש בדעתו בענין, ומצאתי בקונטרס רמוני תכלת (פרק ו') לרמ"א אינדיק נר"ו, שהביא את שש (והוספתי עוד מקום שמצאתי בס"ד שהגר"א דן בזה) המקומות בהם הגר"א התייחס לנושא זה, ודן בכל מקור, ובסוף הבאתי קצת ציונים משלי.

א. אמרי נועם, ברכות ט: - באמרי נועם (והוא פירוש מתלמידי הגר"א משמו) על ברכות (ט: בתוד"ה אלא) כתב על שכתוב שם בזה"ל: "יש לפרש בין תכלת שבה בציצית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן" ע"כ. וכתוב על זה באמרי נועם בזה"ל: "והפוסקים חולקים על זה וס"ל שלא היו עושים אלא חוט אחד של תכלת גם בזה מחולק הרמב"ם ז"ל על התוספות דס"ל שלא היה חוליא א' לבן וא' תכלת אלא שהכל היה תכלת ולא היה לבן אלא כריכה א' למטה וא' למעלה, וז"ש ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, פי' שיהיה פתיל תכלת על כל הציצית ולא יהיה מחוט הלבן אלא כריכה א' למטה וא' למעלה".

הערות: הנה לא כתב כאן שום לשון שממנו ניתן ללמוד פסק הלכה, רק יש ציון למראה מקומות בעלמא. ולשון ה"פוסקים" מבואר בהמשך דבריו שהוא הרמב"ם (ואולי גם הראב"ד), ואין ראיה שכוונתו להכריע כשיטתם כשמזכיר לשון פוסקים, ולכאורה רק זה כינוי לשמם. ולכן אפילו אם זה היה מכתב ידו של הגר"א ז"ל אין לדייק מזה שום פסק הלכה, וכל שכן מאחר שהוא מכתבי התלמידים. ואם יתקש אחד לומר שלשון פוסקים הוא באמת לשון הכרעה, אז היה נראה שהוא מכריע כהרמב"ם ולא כהראב"ד, שבהמשך דבריו הסביר את שיטת הרמב"ם ולא הזכיר את דעת הראב"ד כלל.

ב. יהל אור, פנחס רכ"ח: - בזה"ק ברעיא מהימנא (פרשת פנחס דף רכ"ח:) כתוב: "וכל חוליא משלשת כל משלש מסטרא דקדשה הדא הוא דאמרת קדשה לך ישלשו וישראל שלישיה בגין ד"ושלישים על כלו" (שמות יד, ז') מציצית מסטרא דעמודא דאמצעיתא דאיהו תליתאה לאבהן האמצעי וכל דבר משולש וה"ו יל"י כל תיבה משלשת מסטרוי חליא כלילא מתלת כריכות משלשין דא שכינתא קדשה לך ישלשו ואיהי משלשת בעמודא דאמצעיתא כליל תלת ענפי אבהן דאיון ש' מן שבת שכינתא בת יחידא חוליא תכלת שבציצית" ע"כ.

ובביאור הגר"א לרעיא מהימנא כתוב בזה"ל: "חוליא כלילא מתלת כריכות דא שכינתא כו': - ר"ל החולי' עצמה הוא השכינה כלילא מתלת כריכן הן האבהן וכמו בשם ע"ב דבכל א' ע"ב אתוון ובה ע"ב תיבין כלילא מכלהו ובה קדושה ישלשו דאיהי נק' קדושה בלשון נקבה כלל כל הקדושה וכן בת דשבת כמש"ו ולכן כלילא מג' יום השביעי ג' אלקים ג' סעודות הכל בג'. בת יחיד' חוליא תכלת שבציצית: - דחוליא הראשונה לבן ג' כריכות ג' אבהן ואח"כ חוליא דתכלת ג"כ כלילא מנהון, ויותר נראה דל"ג כלל 'חוליא' אלא כצ"ל בת יחידה תכלת שבציצית והוא חוט הרביעית כדעת הראב"ד, וכמש"ש שכ"ה עיקר, וכ"ה בספרי שלנו כלילא מג' חוטין לבן אות ד' שבשם וכן עיקר" ע"כ.

הערות: ספר יהל אור הוא ליקוטים מכמה מקורות של תורת הגר"א על הזוהר, וקטע זה מקורו מספר "ביאור על רעיא מהימנא" (קניגסברג תרי"ח) בפנחס רכח: במהדורה בתרא (עמ' 126). הספר הנ"ל אינו העתקה מכת"ק של הגר"א כמבואר בשער הספר, אלא רובו הוא מהעתקת הרב דוד לוריא [המכונה רד"ל] ז"ל והמהדו"ב הוא מה שהמדפיס (הרב שמואל לוריא ז"ל) לא מצא בהעתקת הרד"ל אלא ממקומות אחרים (ולא נקרא על שם מהדו"ב אלא משום שנדפס אח"כ, ולא

חוטי דתכלתא

משום שהוא משנה אחרונה). והמדפיס לא כתב היכן מצא ליקוט זה, רק כתב בעמ' 83 שהיה לו ליקוטים על פר' פנחס שלא היה בהעתקת הרד"ל ולכן הדפיסו במהדו"ב. והמדפיס עצמו כבר העיר בספר הנ"ל עמוד 144 על הליקוטים שאינם מהרד"ל **"...ולא ידעתי אם הם כולם מרבינו הגר"א ז"ל, כי באיזו מקומות נראה מתוך הלשון שהוא מתלמידו"**. והנה בהמדו"ק כאן (שהוא מהרד"ל ויותר מיוחס) ליתא לקטע זה שמכריע כהראב"ד, על אף שיש לו פירוש על כמה דברים בתוך קטע זה של זוהר (ועי"ש שיש פירוש על תיבת "חוליא" שלפי המהדו"ב צריך למחוקו, א"כ לא רק שחסר קטע זה להמהדו"ק, אלא דברי הרד"ל הם סתירה להמהדו"ב, וא"כ בודאי נאמן עלינו הרד"ל יותר. אמנם אולי מש"כ שם "חוליא" לא קאי על מה שמחק במהדו"ב אלא קאי על מש"כ לפני זה בזה"ק "חוליא כלילא" ועי"ש בפנים, וצ"ע). ועי' בהערה שכבר פקפק האדמו"ר מראדזין על יחוסו של קטע זה⁴⁵.

ג. הגהות הגר"א על הספרי - בספרי פר' כי תצא (פיסקא רל"ד) נדפס הגירסא כשיטת התוספות וז"ל: "גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט א' בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשין אין פחות מג' חוטים, כדברי ב"ה, וב"ש אומרים ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן של ד' ד' אצבעות והלכה כדברי ב"ש, בד"א בתחלה אבל בשירי' ובגרדומי' כ"ש. ד"א, גדילים זה הלבן, מניין לרבות את התכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"

והגר"א הגיה הדברים, וזהו לשון הספרי ע"פ הגהותיו: "גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשים, אין פחות מג' חוטים של ג' אצבעות כדברי ב"ה, ובש"א בג' חוטים של לבן ורביעית של תכלת של ד' אצבעות. גדילים זה לבן, מנין לרבות רביעית של תכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. והלכה כדברי ב"ש".

הערות: הנה ההגהות לספרי ג"כ לא נדפסו מעצם כתי"ק של הגר"א, אלא מהעתקות שונות כמבואר להלן. ויש להעיר שהגהה זו מחודשת ביותר, שיוצא ממנו שלשיטת הספרי גדילים הוא ג' בלבד וקאי על הלבן בלא התכלת, וזהו נגד התלמוד (יבמות ה'; מנחות ל"ט): שדרש גדיל שנים גדילים ארבעה, וע"כ ארבעה שהוא מספר כל חוטי הציצית כולל גם תכלת. וגם לדבריו שתכלת לא נכלל בתוך גדילים, צ"ע מפ"ק דיבמות שהוכיח מגדילים תעשה לך, שעשה של תכלת דוחה לא תעשה של כלאים, שאם גדילים קאי רק על הלבן, איך שייך ללמוד ממנו לתכלת, וצ"ע⁴⁶.

ועוד תמוה מה שגרס **"מג' חוטים של ג' אצבעות... ורביעית של תכלת של ד' אצבעות"** שלפי גירסתו דברי הספרי כאן מיירי בחוטים קודם הכפילה (שיש רק סך הכל ד' חוטים ולא ח'). וא"כ צ"ע איך שייך ליתן לנו השיעורים של כמה אצבעות אם אנו מדברים על חוטים שלימים לפני הכפילה ועדיין צריך לכופלם, ונמצא שאם הם ד' אצבעות אז לאחר הכפילה הם רק ב' אצבעות – וזה נגד

45. וכבר העיר האדמו"ר מראדזין ז"ל (פתיל תכלת מאמר שלישי) על דברי הגאון הנ"ל וז"ל "וגם באמת בחנם נתלבט בפ' הלשון בת יחידה חוליא תכלת בציצית כי הגירסא היא בת יחידה מליא מן תכלת שבציצית כמו שנדפס נוסחא זו על הגליון וכן הובא זה המאמר בנוסחא זו בספר ראשית חכמה הקדוש שם ודברי הזוה"ק הללו מפורשים ג"כ בתקו"ז תיקון כא שבת איהו כלל דתלת אבהן בגין דאיהו בת כלילא בג' ענפי אבהן דאינון ש' כו' ואיהו תכלת שבציצית ע"כ והכוונה שתכלת הרומוז למדת מלכות שמים בחי' שבת איהו כליל מחג"ת תלת ענפי אבהן ונקראת ג"כ בת יחידה כידוע ליודעי חן, ולא בא לבאר כלל התכלת אי סגי בחוט אחד או לא" ועי"ש בהמשך הדברים שפקפק אם הדברים יצאו מהגר"א..

46. ואולי אין כוונת הגר"א שגדילים הוי רק ג' של לבן להלכה למעשה, אלא כוונתו שכ"ה שיטת הספרי אבל ש"ס שלנו חולק ע"ז ודעתו כתוס' בדף ל"ח שבספרי משמע חוט א', אבל ש"ס שלנו פליגי (ואם נניח כן מובן איך פסיקא ליה להתוספות שש"ס שלנו פליגי, שהתלמוד דורש גדילים ד' וע"כ כולל תכלת, משא"כ להספרי גדילים רק ג' ועל לבן בלבד ודו"ק).

חוטי דתכלתא

התלמוד (מנחות מ"א:). ובשלמא כגירסת התוספות שיש ד' של לבן וד' של תכלת של ד' ד' אצבעות, הספרי מירי לאחר הכפילה, ואז שייך ליתן שיעור על אורך החוטים, אבל אם הספרי מירי בחוטים לפני הכפילה צ"ע איך ניתן לומר עליה שיעור. וגם יש כאן ח' מחיקות⁴⁷ וה' הגהות⁴⁸ דוק ותשכח. ולכן הגהה זו קשה עד למאוד לקבלו, ואם היה איזה פתח לומר שחזר הגר"א מזה ניחא לנו לקבלו.

ד. פירוש לספרא דצינעותא פ"ה: - איתא בספרא דצינעותא בפרק ה': "ארבע מלכין נפקין לקדמות ארבע בהון תליין כענבין באתכלא צירין בהו שבעה רהיטין" וכתב בפ' הגר"א שם: "הן שבעה חוטים של לבן שחוט תכלת חופה עליהן כמ"ש ברמב"ם ז' חוטים של לבן וחוט א' של תכלת שהוא נגד כסוי עין, והן ל"א קיימין בדוכתייהו שהן פתיל, וז"ש בפ' שלח דף קע"ה ע"א תאנא ברזא דספרא דצינעותא ארבע מלכין כו' ושם הכל ברזא דציצית".

הערות: אין כאן לשון הכרעה אלא מפרש כן בתוך דברי הזוה"ק. ואפשר לומר שלדעתו שיטת הזוה"ק הוא כשיטת הרמב"ם (כמו שמשמע קצת בסוף פר' שלח) אבל להלכה יתכן שש"ס שלנו, או הספרי פליג ע"ז. ועכ"פ ודאי אי אפשר להניח מקומות המיוחסים שכתב שם לשון הכרעה מלפני מש"כ כאן שאינו אלא דרך פירושא בעלמא, ועי' הערה⁴⁹.

[א"ה יצחק פרץ, יש עוד מקום בו הגר"א מתייחס בנושא זה, ובו כותב כדעת הרמב"ם, והוא ביהל אור (ח"ג על הזוה"ק דף קעה עמ' א (כב ע"ג), מהדו"ח עמ' 608, שכתב: **דחפי על כו', שהן ז' חוטים, ז"ס דכלילין בבת שבע, מל'.** עכ"ל. ומפורש כתב כאן הגר"א כדעת הרמב"ם בנידון דידן, בביאור הזוהר הקדוש].

ה. הגהות מכת"י על הספרי פר' שלח: - איתא בספרי סו"פ שלח (וב"ה) [וב"ש] אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת" (כהראב"ד) וכתב בספרי עם הגהות הגר"א בגליון: "ענין במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא, וכאן היא משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון⁵⁰ ע"כ.

הערות: מקורו של הגהה זו מגליון ספרו של ר' יעקב דב שערשבסקי שקיבל הספר מעזבון של הגר"ר יהושע העשיל ריינעס מהוראדנא ז"ל (שעסק הרבה בכתבי הגר"א, והדפיס עליות אליהו ומקצת מפ' הגר"א על משניות, וגם חיבר ספר מעיני יהושע על שנות אליהו) ועליו נמצא כל הגהות

47. (מד') חוטים של (תכלת) (וארבעה חוטים) של (לבן) של (ד') ארבע אצבעות... (ד"א) גדילים (תעשה לך) זה לבן מנין לרבות (את ה)תכלת.

48. [שלשה] חוטים של [לבן] [ורביעית] של [תכלת] של ארבע אצבעות, גדילים זה לבן מנין לרבות [רביעית של] תכלת....
49. וע"ע מה שהעיר בזה רב אליהו טבגר במאמרו בישורון ח"ז שבזוהר עצמו (שלח קעה:): מבואר ש"רהיטין" לא קאי על חוטי לבן, ומטעם זה פקפק האדמו"ר מראדזין על יחוסו של קטע זה של הגר"א. וכתב שם בשם הגר"ר יצחק שלמה זילברמן זצ"ל "שבדברי הזוהר ייתכנו דעות שונות, ורבינו יכול לפרש מקום מסוים בזוהר בדרך אחת ומקום אחר בדרך אחרת" וא"כ קשה מאוד לסמוך ע"ז או על שום פירוש על הזוהר שלא כתב שם לשון הכרעה להלכה למעשה.

50. הפשטות הוא שהוא מגיה דברי הספרי להשוותם כדברי התוספות וכדברי הספרי פר' תצא. אבל שמעתי מאחד שכוונת הגר"א במה שכתוב שם "ענין במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא, וכאן היא משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון" כוונתו כיון שבספרי שם ב"ש וב"ה נחלף, לא די להגר"א רק להחליף ולתקן כמו שעשה בכל שיבוש, וגם שם כבר תיקנו בפנים, אלא הגר"א ג"כ רצה להראות לכולנו בפירסום שזה טעות, ולכן כתב ענין במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא - היינו שאף תוס' עם גירסתו המשובשת ג"כ לא היה לו טעות כע"ז שנחלף ב"ש וב"ה, וכאן היא משובשת - היינו רק נקודה קטנה של ב"ש וב"ה אבל ודאי ההלכה למעשה נכון, משא"כ לתוס' כולו משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון - היינו גם לקמן הגירסא של ב"ש וב"ה נכון, אבל תיזהר רק לעיין בהגהות שם, שהנדפס טעות הוא. ודבריו מביא לידי גיחוך א- שהלא עיקר חסר מהספר ב- כבר תיקן הגר"א בפנים החילוף בין ב"ש וב"ה ג- לא היה צריך לציין לתוס' שם אלא דיו אם מציין להגמ' שכתב בש"א ד' ד- היה לו להזהיר אותנו שגירסת תוס' משובשת, ולא רק לסתום שיש לעיין שם כאילו שם הכל נכון. ואין לפלפל בזה יותר.

חוטי דתכלתא

הגר"א על הספרי (הספר נמצא באוצר החכמה, ונקרא "ספרי >הגהות הגר"א כת"י<"). וכשהדפיס את ההגהות הגר"א על הספרי (בזילנא שנת תרכ"ו ע"י ר' שמריהו צוקער) פירסם שם בראש הספר **"הנני להעיר לכל אשר חננו ה' בגוף כתי"ק הגר"א ז"ל על הספרי וימצא איזה טעותים או שינויים יזכה נא במצוה הגדולה לרשמים על סימניהם באותותם ולשלחם אלי כו"** ומבואר מזה שלא העתיקו ההגהות על הספרי מתוך כתב ידו של הגר"א ז"ל, אלא מתוך רשומי התלמידים. וגם נמצא מכתב מר' יעקב דב שערשבסקי (הוא הבעלים של הספר שממנו העתקנו את הגהה זו, ומכתב זו הועתק בספר "הגאון" ח"ג עמ' 1174) שכתב **"ובאמת הני... טעות ואחרי שהרב רש"צ נ"י שהוציא לאור הספרי הנ"ל [עם הגהות הגר"א] ביקש להודיעו אם נמצא ביד מי העתקת כ"י מהגר"א ז"ל, חוב גדול וקדוש הוא עלי להודיע בשער בת רבים ולהעתיק לשון העתקת כ"י הגר"א ז"ל אשר תח"י וז"ל... ע"כ ההעתקה מכת"י הנמצא אצלי כו"**.

ומאחר שלא הדפיסו ההגהות אלא מתוך כתבי התלמידים, הגהה זו לפנינו הוא באותו משקל של ההגהות שהדפיסו. ולכן אין טעם להעדיף את ההגהות של פר' תצא יותר מזה, ואדרבה ע"י לעיל שההגהות בפרשת תצא הם מחודשים ביותר, ואם מוכרחים לומר שחזר מאחד מהם, יותר ניחא לנו לומר שחזר מפר' תצא, כנ"ל.

ו. בביאור הגר"א⁵¹ לשו"ע⁵² (או"ח י"ב): - איתא בשו"ע או"ח סי' י"ב סע' א' בא"ד **"ולרבינו תם לא מכשירים אלא בנשתיירו ב' חוטין שלימים, דהיינו ארבע ראשים שכל אחד מהראשים ארוך י"ב גודלים אז מכשירים כשנפסקו השני חוטין אחרים אם נשתייר בהם כדי עניבה. אבל אם נפסקו ג' חוטין אף על פי שנשתייר בהם כדי עניבה פסולים, ומפני כך כשנחתכו שלשה ראשים אם לא דקדק בעת עשיית הציצית שיהיו ניכרים הד' ראשים שמצד אחד של הקשר חיישינן שמא כל ראש הוא מחוט אחד ונמצא שאין כאן אלא חוט אחד שלם הילכך מספיקא פסול, כו' והלכה כסברא ראשונה [ר"י] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם" עכ"ל.**

וכתוב שם בביאור הגר"א ד"ה ולר"ת בזה"ל: **"תוס' הנ"ל כפי' דאי איגרדום תכלת כו' אפי' נשאר כדי עניבה. וכשיטתם דנותן ד' חוטין תכלת וד' לבן, וע"ש ל"ח א' ד"ה התכלת כו' (ומ' א') [ומ"א ע"ב] בד"ה בש"א ארבע טעמא כו', וכ"ד רש"י וע"ש בד"ה מתבי טלית אין כו'. וכ"ה בספרי פ' תצא מכמה גדיל כו' ובש"א ד' של תכלת וד' של צמר כו' והלכה כב"ש, וכ"פ בגמ' שם כב"ש."**

אבל דעת הראב"ד ששני חוטין בלבד של תכלת וששה של לבן, והרמב"ם כ' דחוט א' לבד של תכלת וז' של לבן. וטעמם ממש"ש בספרי ועשו להם ציצית שומע אני יעשה אותן אחד בפ"ע ת"ל גדיל מכמה גדיל אין פחות משלשה דברי ב"ה ובש"א כו' כנ"ל, והביאו תוס' הנ"ל ד"ה בש"א כו', מדקאמר שומע אני כו' משמע דפתיל תכלת הוא אחד לבד, וגדיל לא כתיב אלא בלבן, ומפרש הראב"ד חוט שלם והרמב"ם מפרש חוט א' ממש.

⁵¹ (ועי' בספר רמוני תכלת סי' ז שכתב לבאר ולברר שדברי הגר"א בביאורו לשו"ע בודאי שהם כדעת התוספות. וכן ביאר את הגר"א הזה ר"י בארקין בקונטרס החותמת והפתילים בענין דעת הגר"א במנין חוטי התכלת).

⁵² הנה תלמידי הגר"א העידו על סדר כתיבת הגר"א ביאורו לשלחן ערוך, והוא שמתחילה כתב על פי סדר שו"ע לכל ד' הטורים, ואח"כ הניף ידו שנית בליקוטים, שדרכו שם בדרך כלל להכריע בין הדעות בראיות מהתלמוד ופוסקים (בעל פאת השלחן בהקדמה לביאור הגר"א לשו"ע). נתגלה לנו שקטע זה של ביאור הגר"א על מנין חוטי תכלת הוא מהליקוטים (עי' ישורון ח"ה עמ' ל"ח העתק מספר ליקוטים ושם נמצא קטע זה), ובכל ד' חלקי שו"ע דרכו בליקוטים להכריע בראיות בין השיטות, ולא להסביר שיטות, (כן כתבו תלמידי הגר"א המובאים בהערה לעיל, וגם דוק ותשכח בחו"מ וביו"ד נסמן איזה מהם הוא מליקוטים). ולכן לכאורה קטע זה גם בא להכריע.

חוטי דתכלתא

וע' בתוס' ל"ח א' סד"ה הנ"ל התכלת כדמוכח בספרי פ' שלח ופ' כי תצא כו', וע"ש סד"ה בש"א הנ"ל, ולכך דחקו תוס' במנין תכלת כו'. ועוד דחקו בתוס' במנין ח' חוטים, דגמ' לא קאמר אלא ד' גדיל גדילים כו', ומפרשים ופתליהו מתוכו היינו שיכפל ע"ש בד"ה הנ"ל. אבל בספרי עוד צ"ע דבה"א שלש ובש"א שמנה והא לא פליגי אלא בג' וד'.

אבל העניין כך הוא דודאי פתיל משמע אחת, וכן ציצית דלבן נמי משמע אחת, אבל לעולם שניהם שווין. וב"ה מפר' גדיל ג' חוטין וה"ה ללבן, ובש"א גדילים הוא ארבעה כמ"ש בגמ' גדיל גדילים, דב"ש סובר דגדיל משמע שנים דלא כב"ה דמפר' ג', ולא דרשי לשון רבים ג"כ, וה"ה בתכלת. ומ"ש בגמ' ד' שלשה הכל במין א' בלבד, תכל' או לבן, וכן מוכח כל הסוגיא.

ומ"ש תוס' בסד"ה בש"א הנ"ל ומיהו בספרי איכא דאמרי כו'. ליתא בספרי אלא שלמדו מתחלת ספרי ועשו להם כו' כנ"ל וכמ"ש בסד"ה התכלת, ואפשר דמפרשי שדברי ב"ה דאמרי' ג' היינו ג' בלבן וא' בתכלת ול"פ ב"ש וב"ה אלא בתכלת אבל ליתא דבגמ' מוכח דבמנין הציצית קמפלגי" עכ"ל.

הערות: הנוסח לפנינו הוא כמו שנדפס בדפו"ר, וכידוע שביאורו לשו"ע נדפס מעצם כתי"ק. והנה כל המעיין בדבריו בעיניים פקוחות יראה שהכריע בתוקף גדול שיש ד' חוטי לבן וד' חוטי תכלת, כשיטת התוספות אבל לאו מטעמם. ותמצית דבריו הוא שהביא מקור לכל שיטה ושיטה, ואז הקשה ג' קושיות על שיטת התוספות, ומפני כן כתב מהלך חדשה לבאר את הסוגיא, וע"פ דבריו מתורץ כל קושיותיו, והוא שלכו"ע (ב"ה וב"ש) לבן ותכלת שוין הם, וכשם שפתיל כפשוטו לא משמע יותר מאחד ה"ה לבן שנלמד מציצית לא משמע יותר מאחד, אבל שמגדילים למדנו ריבוי, ודעת ב"ה הוא שגדיל משמע ג' (ולא דרשין לשון רבים) ויש גדיל הן מתכלת והן מלבן, ודעת ב"ש שגדילים משמע ד', ויש גדילים מלבן וגדילים מתכלת. ונמצא שגדילים שאמרו בגמ' שהם ד' נאמר על החוטים לאחר הכפילה, ובזה מיושב כל הקושיות, וכתב הגר"א שכדרך זה מוכח כל הסוגיא. ומשום שיש שפקקו בכוונתו עי' בסי' ז' שביארנו בס"ד כל תיבה מדבריו. עכ"ל ספר רמוני תכלת.

וע"ש ברמוני תכלת (סו"ס ו) שמסביר למה צריך לפסוק כביאור הגר"א על השו"ע, וכן האריך בזה ידידי ר"י בארקין בקונטרס מיוחד בשם החותמת והפתילים בענין מניין חוטי התכלת לדעת הגר"א.

אמנם מצאתי בספר מים אדירים (אד"ז רפט: עמ' 156) להגאון רבי מנחם מנדל משאקלוב תלמיד מובהק לרבינו הגר"א זיע"א שכתב בפשיטות כדעת הראב"ד בזה.

ועי' בזה בספר פתיל תכלת להאדמו"ר מראדזין (ספרי התכלת מהדו"ח עמ' קכא) שכתב שדעת הרמב"ם עיקר בדעת הגר"א עי' שם.

וע"ע בספר ביאור הגר"א לספרא דצניעותא (במכתבים שבתחילת הספר עמ' 9) שכתב הגאון רבי שלמה פישר זצ"ל, דהעיקר בדעת הגר"א הוא כדעת הראב"ד.

וע"ע בס' הלכות הגר"א ומנהגיו – שטרנבוך (מצות ציצית עמ' לה) שכתב: דעת רבינו זצ"ל לקיים שיטת רבינו תם שבזמן שהיה תכלת צריך שנים שלימין דלבן ושנים דתכלת, ולכן גם בזמן הזה אפילו נשאר מכולן כדי עניבה לא מספיק, שצריך עכ"פ שנים שלימין, ולכן בנפסק משלשה אפילו נשאר בהו כדי עניבה לא יצא כיון דאפשר שחסר בג' חוטין, אבל למעשה נראה דרבינו זצ"ל סובר לעיקר כהרמב"ם או ראב"ד וסגי בחוט אחד תכלת. עכ"ל. [ולמעשה שמעתי שבהתחלה היה לגאב"ד הגר"מ שטרנבוך שליט"א טלית עם תכלת כשיטת הרמב"ם, אמנם אח"כ ביקש שיחליפו לו לשיטת הראב"ד].

חוטי דתכלתא

וכן ראיתי באגרת שכתב הגאון הרב יצחק שלמה זילברמן זצ"ל שהיה הולך בכל הענינים כדעת הגר"א והיה בקי בתורתו, שהוא כתב שהעיקר בדעת הגר"א בנידו"ד דיש לעשות כדעת הראב"ד. ועיין בספר אסופת מאמרים בעניני תכלת – טבגר (עמ' 57 והלאה) שכתב שלדעתו דעת הגר"א היא כדעת הראב"ד. ע"ש.

חוטי דתכלתא

חוטי דתכלתא

על פי כללי הפסיקה מה שנראה לפסוק בנידו"ד

לילך אחר רוב מנין ורוב בנין הראשונים

הנה כתב מר"ן בהקדמה לספרו "בית יוסף", בענין זה איך היה דרכו בענין הפסיקה, וז"ל: ולכן הסכמתי בדעתי כי להיות שלשת עמודי ההוראה אשר הבית בית ישראל נשען עליהם בהוראותיהם הלא המה הרי"ף והרמב"ם והרא"ש ז"ל אמרתי אל לבי שבמקום ששנים מהם מסכימים לדעת אחת נפסוק הלכה כמותם אם לא במקצת מקומות שכל חכמי ישראל או רובם חולקין על הדעת ההוא ולכן פשט המנהג בהיפך ומקום שאחד מן הג' העמודים הנזכרים לא גילה דעתו בדין ההוא והשני עמודים הנשארים חולקין בדבר הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמרדכי וסמ"ג ז"ל לפנינו אל מקום אשר יהיה שמה הרוח רוח אלהי"ן קדישין ללכת נלך כי אל הדעת אשר יטו רובן כן נפסוק.⁵³ עכ"ל.⁵⁴

והנה לפי דבריו, נחזור לנידון דידן, שהרי"ף לא גילה דעתו בענין זה מפני שזה ענין שלא היה מעשי בזמנו, והרמב"ם והרא"ש גילו דעתם. והנה אם נראה את דעתם של חמשת הרועים שכתב לנו מר"ן דצריכים לראות דעתם כשיש לנו מקרה כזה, נראה (כדלעיל) שדעת הרשב"א והמרדכי מפורשת כדעת הרא"ש, והרמב"ן ז"ל סתם בענין זה ולא כתב דעתו, והסמ"ג הביא את דעת הרא"ש ודעת הראב"ד בענין, והר"ן לא גילה דעתו. וא"כ לפי הכללים שמסר לנו מר"ן, היינו צריכים לפסוק בזה כהתוס'. זאת ועוד, שהרי מר"ן כתב דהענין של שלושת עמודי ההוראה, הוא כשאין רוב הראשונים חולקים בזה, וכאן, אפי' אם נגיד שלפי הכללים יש לילך כשיטת הרמב"ם או הראב"ד, כיון שרוב הראשונים חולקים בזה, נראה דיש לפסוק כדעת הרוב.

ועיין בזה בספר אבני יסוד (חלק רביעי כרך א כלל מא עמ' רכ).

והנה יש שהעיר שהרמב"ם כתב את דעתו להלכה ולמעשה בענין זה, אמנם הרא"ש לא כתב לדינא, וא"כ יוצא שיש לנו רק אחד מעמודי ההוראה בזה, וודאי שצריך לילך אחריו. והנה אחר המחילה רבתי, נראה דלא כדבריו, דהנה אפי' שנגיד שדעת הרא"ש לא שקולה כדעת הרמב"ם, בכל זאת נצטרך לפסוק כרוב הראשונים וכדלעיל, וכן לא שייך לומר בזה שכיון שהרא"ש לא כתב ענין זה לדינא לא שוה כלל, ועדיין דבריו קיימים. ומי אמר שמשיקול כזה, לא נפסוק כדרכי הפסיקה שמסר לנו מר"ן השו"ע ז"ל.

⁵³ הנה מצאתי בספר פסקים ותשובות (סי' רמב עמ' קעב) שכתב: ונחלקו גדולי האחרונים בגדר כלל זה, יש אומרים (כן הוא דעת הש"ך לעיל בתחילת הפלפול, שו"ת מהרשד"ם יו"ד סי' צ', שו"ת הרדב"ז ח"ד סי' קטז. וכו"מ ברש"י ב"ק קטז ע"א) שאף במחלוקת בין הפוסקים הלכה כרבים, ולכן בכל מחלוקת שאין בו הכרעה ברורה ויש דעות בספרי הפוסקים להיתר ולאיסור, הלכה כרבים.

והוסיף שם דיש חולקים וסוברים דבענין של תורה עושים לחומרא ובדברבן לקולא. ע"כ מהספר הנ"ל. אמנם נלענ"ד דכאן שאין אנו יודעים ולא שייך להכריע מה הקולא ומה החומרא כולם יודו, דיש לנו לילך בתר רבים.

⁵⁴ וכתב לי ע"ז הגאון רבי אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת ויען הכהן וש"ס, וז"ל: אם בא לברר הדבר על פי הכללים שכתב מר"ן ז"ל, הנה כבר למדנו להועיל בבית יוסף (או"ח סימן כ"ה) שבכל מקום שאין הכרעה ברורה בתלמודא דידן נקטינן כהזוהר. ע"ש. ובנדון דידן מבואר בספר הזוהר הקדוש (פר' שלח דף קע"ה ע"ב) "והיא חוטא חדא ורשימא בגוונהא". והוא בפירוש דלא כהתוס' אלא כהרמב"ם (או כהראב"ד). עכ"ל.

חוטי דתכלתא

ואחר כתבי כל זאת, אומר עוד, דלענ"ד דבריו (של הרב הנ"ל) צריכים עיון, דהרי הבאנו לעיל דהרא"ש כתב את דבריו גם בשו"ת הרא"ש (כלל שני אות יב) וע"ש דהוא כתב את דבריו להלכה ולמעשה, וע"פ זה פסק לענין אחר. ולכן נראה דלמעשה אכן בשיטת התוספות נלך.

וע"ע בספר מבוא השלחן – פרזיס (חלק ב סי' ה) שאחרי אריכות דברים על ענין זה נקט דקבלנו הוראות מר"ן גם בדרכי הפסיקה.

ויש לן לדעת דגם לפני מר"ן, הם הם היו כללי ההוראה בקרב בני ספרד, ועי' בזה בספר ברית יעקב להגרי"ח סופר נר"ו (סי' כז), ובקונטרס כללי הפסיקה כפי מנהגי המערב. ע"ש.

קבלת הוראות הרמב"ם

ואפי' שבשו"ת אור לציון (ח"ב במבוא ענף ד' אותיות א – ב) כתב דבמקום שמר"ן לא גילה דעתו יש לספרדים לילך אחר הוראות הרמב"ם. וכ"כ אגב ריהטא בס' באר בשדה – כדורי (עמ' רמז). וכ"כ בס' חמדת יוסף – פלבני (ח"ד עמ' קל). ובס' דרכי לימוד העיון – פלבני (עמ' קלד), (הנה בספר הנ"ל הביא ממר"ן בשו"ת אבקת רוכל סי' לב. ומשו"ת הרדב"ז ח"ב סי' תשל. ואמנם יש לציין שהם שם רק כתבו בגדלותו של הרמב"ם, ומרן באבקת רוכל כתב דמישהו שבכל הענינים הולך כהרמב"ם אין לו לסור מדבריו ימין ושמאל, אמנם אכן דבתר מר"ן אזלינן, לא שייך בנו כלל זה. וכן אותו ענין על מה שציין בספר הנ"ל שבשו"ת מהר"ם אלשאקר סי' צד, כתב דבמקום שמר"ן לא גילה דעתו הולכים כדעת הרמב"ם, הנה לא זכיתי למצוא כדברים ההם, ורק שיבח את הרמב"ם (וכנ"ל). וכעת ראיתי לגאון רבי יצחק ברדא נר"ו (שו"ת יצחק ירנן ח"ב סי' א אות ב) שכתב דיש לנו לילך אחר הרמב"ם בכל תוקף.

ע"ע בס' ברכי נפשי (ח"ב סי' ז) שכתב הגרי"ח סופר שליט"א דלמעשה בנידון שמר"ן לא גילה דעתו, אין לנו לילך אחר הכלל של עמודי ההוראה, כלומר שאין לנו לילך אחר ב' עמודי ההוראה נגד אחד, כיון שלא ברירא לן שכך היה פוסק מר"ן. אלא יש לנו לפסוק ע"פ רוב רבותינו הראשונים (וכמ"ש זאת בקצרה בס' מנוחת שלום ח"ו עמ' מו). וכן נראה פשטות הענין.

וע"ע בספר אבני יסוד – מלכא (חלק שני כלל נב עמ' תסו) שכתב: קבלה בידינו דיש הסכמה קדומה זמן רב טרם התפשטות ספרי מרן. שבכל ארץ ישראל וסביבותיה וכל הקהילות מסוף המערב אלזיר סוריא בבל פרס תימן רודוס ועוד. מזרח שמש עד מבואו. קבלוהו להרמב"ם לרבן עליהם להתנהג על פי חיבורו בקולותיו וחומרותיו. ואין להוציא ממון שלא מדעתו ובפרט במצרים שהוא רבם שלמד תורה והרבה תקנות תיקן להם ואפילו כשחולק על רב האי גאון. או על הרי"ף. ואפילו במקום שחולק עליו הראב"ד. או הרא"ש והרמ"ב או הרשב"א. או בעל התרומת הדשן וכיוצא. ואפילו במקום דחולקין עליו התוספות שהם רבים. המנהג הנ"ל לפסוק כהרמב"ם. ואין צריך לומר נגד תוספות יחיד כגון תוספות דמסכת יומא. ובדרך כלל הספרדים נוהגים כהרמב"ם והאשכנזים נוהגים כהתוספות... ואפילו במדינת ספרד ובפרט בעיר טוליטולה. שקבלוהו להרא"ש לרבן עליהם ונהגו לפסוק כמותו. לא היו נוהגים בדיני ממונות לפסוק אלא כהרמב"ם. ואף לאחר שנתפשטו ספרי מרן וקבלנוהו עלינו לנהוג כפסקיו. עדיין קיים כלל זה בדינים דאין בהם מנהג ברור ואין ללמד בספרי מרן על פי כלליהם. ומעיקרא חלק גדול ונכבד מספר שלחן ערוך יסד מרן כסדר ולשון הרמב"ם ופסקיו. ע"כ.

חוטי דתכלתא

וע"ש (בבניך בוניך) שהביא המקורות למה שכתב. ולענ"ד לא מוכרח. ואכמ"ל. וע"ע בזה באור תורה (אלול תשפ"א ס' קלט) שהאריך בזה. וע"ע בשו"ת דברי שלום – משאש (חו"מ ס' טז). ובשו"ת יבין שמועה – בירדוגו (הל' שותפין ס' א).

והנה עוד בענין זה עי' בס' שדי חמד (ח"ט כללי הפוסקים ס' יג כללי מרן בשלחן ערוך ובשאר ספריו עמ' 42) שדן בענינים אלו. ע"ש.

והראני דודי, הגאון רבי משה פרץ נר"ו, בקונטרס כללי הפסיקה לפי מנהגי המערב (עמ' טו) שכתב: בזמן רבותינו הראשונים נהגו במרוקו לפסוק כהרמב"ם, ובקאשטילייא נהגו לפסוק כהרא"ש.

וכעת מצאתי בספר מבוא השלחן – פרזיס (ח"ב ס' יג) שאחר אריכות דברים על הענין נקט דבמקום שמר"ן לא גילה דעתו יש לנו לילך אחר הוראותיו בכללי הפסיקה ולא ללכת בתר הרמב"ם נגד רוב הראשונים. והראני דודי הג"ר משה פרץ נר"ו בקונטרס קבלת הוראות הרמב"ם (הנדפס בריש ספר באר בשדה הל' שביעית) שהביא ודן בארוכה בכל עניני קבלת הוראות הרמב"ם, והביא שם עדויות מרבותינו הראשונים והאחרונים שקבלו הוראותיו. וע"ע שם שדחק עצמו לומר שמרן בספריו פסק כדעת הרמב"ם נגד הכללים שכתב בספריו. והוסיף עוד שם דכשיש מחל' רמב"ם ורא"ש פוסקים כהרמב"ם נגד הרא"ש, וע"ע שם שהמשיך בדרך הנ"ל. ולענ"ד הפעוטה דבריו אינם מוכרחים וכמו שכתבנו לעיל.

והנה כששאלתי בזה את הגאון האדיר רבי יעקב חיים סופר נר"ו ואמרתי לו שיש מחלוקת רוב הראשונים נגד הרמב"ם, ענה לי שלכאורה צריך לפסוק כהרמב"ם. אמנם כשאמרתי לו שרבינו האר"י סובר כהרמב"ם שאל אותי אם הוא כותב מפורש או זה דיוקים, וכשעניתי לו שזה מפורש, ענה לי די' לפסוק כהאר"י אפי' נגד רוב הראשונים. והוסיף ושאל אותי מה נוהגים לעשות הרבנים שלובשים תכלת, ועניתי לו שיש רבנים שעושים כך ויש רבנים שעושים כך. ואמר דא"כ יש לפסוק כהאר"י. וכששאלתיו האם אפשר לפסוק ע"פ הספר מגיד מישרים ענה לי שהפוסקים מביאים אותו. ושאלתיו אם זה נחשב כהוראת מר"ן או כסתם פוסק, ענה לי מי אנו שנכריע בזה. ושאל אותי באיזה ענין אני מדבר, עניתי לו שבענין הזה הוא סובר כהרמב"ם והאר"י, ואז ענה לי שחזי לאצטרופי. ע"כ מה שזכיתי לדבר בענין זה עם מרן מופת הדור שליט"א. [אמנם לא אמרתי לו מנין הראשונים הסוברים כדעת התוס'].

קבלת הוראות הרא"ש

הנה ראיתי בספר אבני יסוד (חלק ב כלל יב עמ' תרפ) שכתב: כתב מרן בבית יוסף "כדאי הוא הרא"ש לסמוך עליו בכל התורה כולה". ובו בחר מרן להיות עמוד ההוראה השלישי שעליו בנה את ביתו "בית יוסף". כל בני אשכנז נמשכים בכל הוראותיהם אחר הרא"ש ובנו בעל הטורים. ומאז בוא הרא"ש לספרד. כל בני מלכות ספרד גם כן קבלוהו עליהם לרבן לנהוג כפסקיו בכל מיני אסור והתיר. חוץ מדיני ממונות דנהגו לפסוק כהרמב"ם. ואף לאחר שנתפשטו ונתקבלו בכל העולם פסקי רבותינו מרן והרמ"א בעלי השלחן ערוך. עדיין קיים כלל זה אם ימצא דינים דאין בהם מנהג ברור. ואין ללמד מהשלחן ערוך על פי כלליו.

וע"ש בבניך בוניך שהביא משו"ת מהרי"ל (ס' עז) שכתב: כך פסק הרא"ש בתשובה הלכה למעשה ובתראה הוא, אע"ג דהרמב"ם פליג. אזלינן בתר בתרא. וע"ע שם בבניך בוניך שהאריך במקורות ובראיות לענין זה.

חוטי דתכלתא

וע"ע בקונטרס כללי הפסיקה לפי מנהגי המערב (עמ' יז) שכתב דהספרדים בכללות קיבלו עליהם הוראות הרא"ש. וע"ש במקורותיו. וע"ע בקובץ אור המערב (חכ"א עמ' מז) במאמר של הרה"ג ר' מרדכי לבהר נר"ו מח"ס מגן אבות שכתב דלרא"ש היתה השפעה גדולה בפסקים במערב הפנימי (במרוקו), ועפ"ד יהיה לבני מרוקו יותר חיוב לפסוק בזה כהתוס'.

רש"י ותוספות אם הם פסקנים או רק פרשנים

הנה כתב השיטה מקובצת (כתובות יג.): דע שאין דרך התוספות שלנו לפסוק הלכה כי אם לפרש שמעתתא דרך שקלא וטריא. וכך קבלנו מרבותינו. וגם במקום שכותבים בלשון פסק הר"ח וכיו"ב, כוונתם שבאותו פסק יצא לנו תירוץ ויישוב בסוגית הש"ס. עכ"ל.

וכן כתב מרן בבית יוסף (יו"ד סי' קטו): ואע"פ שבתוספות כתבו להתיר, אפשר שלא כתבו כן להלכה, אלא רק דרך הוראה. ע"כ. וע"ע בזה שדי חמד (ח"ט כללי הפוסקים סי' ח עמ' 29).

והנה מצאתי למרן פאר הדור הגאון רבי עובדיה יוסף זצ"ל בספר הליכות עולם (ח"א בהקדמה עמ' טו) וכתב: מרן הבית יוסף (או"ח סי' י) כתב, שאין לפסוק כהרא"ש נגד הרמב"ם, אף על פי שרש"י עומד בשיטת הרא"ש, שהואיל ורש"י מפרש הוא ולא פוסק, הוה ליה הרמב"ם כנגד הרא"ש אחד לגבי אחד, והלכה כהרמב"ם שמסתבר טעמו. ע"כ. והגאון רבי יעקב חאגיז בשו"ת הליכות קטנות העיר על כך, שאם רש"י סבר וקביל שפשט ההלכה כך, למה יגרע כוחו משאר פוסקים. ע"ש. אולם נראה ברור שלא בא מרן למעט ח"ו בערכו של רש"י שהוא רבן של ישראל, אלא סמך על מה ששנינו (בבבא בתרא קל:): אין למדין הלכה מתוך תלמוד עד שיאמרו לו הלכה למעשה. (ופירש רשב"ם: דשמא אם יבוא לידי מעשה ידקדק יותר ויראה טעם אחר בדבר). אמר ליה רבי אסי לרב יוחנן, כי אמר לן מר הלכה הכי, נעביד מעשה? אמר ליה לא תעבידו עד דאמינא הלכה למעשה. ובגיטין (לו.) אמר ליה רב יוחנן לר' אסי, וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה? ובסנהדרין (פו:) בדין זקן ממרא, חזר לעירו שנה ולימד כדרך שהיה למד פטור, הורה לעשות חייב. ובהוריות (ב.) אין בית דין חייבים על הוראתם עד שיאמרו להם מותרים אתם לעשות. ובירושלמי (כלאים פ"ב הלכה ב'): "כל הלין מלייא לענין משא ומתן, הא לענין להורות אסור להורות". ולכן רש"י שעיקר מטרתו לפרש את הסוגיא כפשטה, שכל מבין עם תלמיד יוכלו להבין פשט התלמוד, אמרינן דלא נחית לפסוק למעשה. ואילו היה מתכוין לפסק הלכה למעשה היה מדקדק יותר בפירושו לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. והמאירי בהקדמתו לספרו בית הבחירה (לאבות, עמוד נד) כתב: "וראש לכל החיבורים שנתחברו דרך פירוש, הוא פירוש רש"י ז"ל, ואם כי רבו הלוחמים עליו, כלי זיינו עליו, ותשובתו יוצאת מתוך דבריו, כולם נכוחים למבין, ואין מעלתו ניכרת אלא רק ליחידים, כי במלה אחת יכלול לפעמים תירוץ לחבילי קושיות, "אלא שלא נתכוון בהם לענין פסק הלכה כלל". הרי לנו תנא דמסייע למרן הבית יוסף הנ"ל. וכדברי מרן הנ"ל כתב גם הרדב"ז בתשובה (סי' קפ). וכן כתבו הגאון רבי עקיבא איגר בתשובה (ריש סי' יד). והגר"י [נ"ל דצ"ל והגר"ח] פלאג' בשו"ת לב חיים חלק ב (ריש סימן ריג). ועוד. [ושוב ראיתי למרן החיד"א בספר מחזיק ברכה (יו"ד סי' יב סק"א), שהביא דברי רב אחד אשכנזי שהשיג על מה שכתב להסתמך על דברי מרן הבית יוסף שרש"י מפרש ולא פוסק, שהרי רבותינו הראשונים והאחרונים סומכים על דברי אור העולם הוא רש"י ז"ל וכו'. (והרב האשכנזי הנ"ל הוא רבי שאול ברלין, כנודע). ומרן החיד"א תירץ כמו שכתבנו, שרש"י לא נתכוון לפסק הלכה אלא לפירוש בעלמא. ע"ש. וכ"כ עוד בספרו שם הגדולים

חוטי דתכלתא

(מערכת גדולים ערך רש"י). ע"ש.]. וע"ע שם בדברי הגר"ע יוסף שהאריך בזה. וע"ע בספרו שו"ת יחזקאל דעת (ח"ז כללי מרן השו"ע ג ד"ה גם). ובשו"ת יביע אומר (ח"ז חאהע"ז סי' ח אות ו - ז).

והנה מצאתי למרן מופת דורינו הגרי"ח סופר שליט"א בספרו הבהיר שם בצלאל (עמ' רמג - רמד) שכתב: הרי ידועה שיטת מרן ז"ל בבית יוסף (או"ח סימן י') דרש"י ז"ל פרשן ולא פסקן. וכזאת כתב רבינו המאירי ז"ל בהקדמתו לבית הבחירה למסכת אבות (דף נ"ד) מכל מקום היינו דוקא כשרש"י ז"ל מפרש אזי אמרינן דלא נחית אלא לענין פירוש ולא לדינא, אבל במקום שרש"י ז"ל בפירושו פוסק אזי פשיטא ופשיטא דתורת פוסק יש לו. וכמו שכתבו האחרונים ועיין לגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף (או"ח סימן י'), (וסימן רפ"ד אות א'), ושם (חו"מ סימן כ"ה אות ל"א), ובספרו מחזיק ברכה (יו"ד סימן י"ג אות א' ד"ה כבר), ובספרו שם הגדולים (סוף ערך רש"י), ובספר יוקח נא (או"ח סימן ש"ט אות ג'), ושדי חמד (מערכת בכור בהמה סימן ג' אות א'), ובכללי הפוסקים שלו (סימן ח' אות ט'), ועיין בספר רוח חיים (אה"ע סימן קס"ה דנ"ו סע"ג), ושו"ת תעלומות לב (ח"ג קונטרס הכללים דקט"ו ע"א), ושם (ח"ד סימן י"ח ד"ה והיה דכ"ה ע"א), ושם (ד"ה והנה), ושם (דל"ג ע"א ד"ה ומה ואילך), ושם (דמ"ב ע"ג ורמ"ד סע"ב עש"ב), ובספר עין הרועים (דע"ז ע"א), ועיין בחיבורי כנסת יעקב (סימן ו' אות ו' דף קמ"ד) ונתבאר בכללי רש"י דילן בס"ד. עכ"ל.

וע"ע באריכות בענין זה בספר ללקוט שושנים – בוחבוט (ח"ב עמ' יא והלאה), ושם (ח"ג עמ' פד). וע"ע בזה בספר מגדולי ישראל – מאזוז (ח"א עמ' כט), ובס' אסף המזכיר (ערך רש"י כפוסק), ובמבוא לספר ארים נסי (גיטין עמ' 64 והלאה).

ולמעשה נראה דיש לנקוט בסוגיא זו דרש"י הוא גם פרשן וגם פסקן ויש לסמוך על פסקיו וכמ"ש מרן הגרי"ח סופר שליט"א בעצמו בתשובה הנדפסת בקובץ ישורון (חי"ח עמ' תשסה).

וכעת ראיתי לידידי ר' ישראל בארקין נר"ו שהביא את דברי הדרכי משה בהקדמה, וז"ל: וכן כתב מהרי"ו בתשובה סי' קעא דעל הרוב פוסקים ע"פ התוספות ומהר"ם וראב"ה, וכן מרגלא בפומיה דאינשי לפסוק כדברי המרדכי ואשיר"י ובעל הטור ר' יעקב ב"ר אשר, ובדרך זה הלכתי, ושאר הנחת.

ועוד הביא שם דכאן התוס' ועוד פסקו דין זה להלכה, וז"ל: ואלו המקומות שנפסק הלכה למעשה כהתוס'.

בדין גרדומין, דאיתא בגמ' (לח:) "אי איגרדם תכלת וקאי לבן ואי איגרדם לבן וקאי תכלת לית לן בה, וכידוע שיטת רבינו תם שלומד מגמ' זו הלכה למעשה שבזה"ז שנותנים ד' חוטין ב' משום לבן וב' משום תכלת, צריך ליזהר שישארו תמיד ב' חוטין שלמים כנגד מין אחד. וכמה ראשונים הסכימו לדין זה, וכן פסק הרא"ש בתשובה (ב, יב) ואין לך הלכה למעשה גדולה מזו, וגם הובא דעתו בשו"ע סי' יב, והרמ"א כתב שנוהגין כן. ואפי' החולקים מסכימים שיש ב' חוטי תכלת, אלא שאומרים שסוגיית הגמ' הוא אליבא דרבי ולא קי"ל כוותיה, כמבואר בתוס' שם וברא"ש סי' ז'.

בעיטור (הל' ציצית שער א חלק א) פסק שאפילו בזמן שאין תכלת, צריך להטיל ב' חוטין של צמר אפי' בטלית של שאר מינים במקום תכלת ד"כמה דאפשר לאהדורי עלוי דתכלת מצוה לאהדורי", ע"ש, הרי שפסק הלכה למעשה שיש ב' חוטי תכלת.

שיטת מהר"ם מרוטנברג שהביא הארצה"ח (סי' ט לב הארץ סעיף ג והמאיר לארץ אות כו) שבטלית של שאר מינים צריך להטיל דוקא שני חוטי צמר ושני חוטי פשתן, או שני חוטי צמר או שני חוטין

חוטי דתכלתא

ממינים, או ד' חוטין ממינים (לאפוקי שאין להטיל רק ד' חוטי צמר), וכ"ז במובן בנוי על יסוד שיטת התוס'.

ואפי' אם לא קיי"ל כהעיסור ומהר"מ בדיניהם, אין זה מגרע במה שיש ללמוד מזה שהשתמשו ששיטת התוס' להלכה למעשה. עכ"ל. ע"ש באורך.

וכעת מצאתי בגליון אמרי יחזקאל מהגאון רבי יחזקאל ברטלר זצ"ל (גליון לו חשון תשפ"ג), שכתב שכל הראשונים הם פסקנים. וכע"ז זכורני שכתב החזו"א בעצמו באגרותיו, ואיני זוכר איה מקום כבודו.

קבלת הוראות מר"ן בבית יוסף

הנה אחרי שהבאנו את דברי מר"ן בבית יוסף דהביא את שיטת הרמב"ם והתוספות והשמיט את שיטת הראב"ד⁵⁵, יש לנו לומר דכהראב"ד ודאי אין לנו לעשות, דהרי אנן נקטינן דקיבלנו הוראות מר"ן בבית יוסף, וכמ"ש דודי הגאון רבי יוסף פרץ נר"ו בקונטרס כללי הפסיקה לפי מנהגי המערב (עמ' כד) דכשמר"ן הביא דין בבית יוסף והשמיטו בשו"ע, לא אמרינן דחזר בו ועושים כדבריו בבית יוסף משום דקיבלנו הוראותיו בשני ספרים אלו. וכ"כ הראשל"צ רבי יצחק יוסף נר"ו בספר עין יצחק – קבלת הוראות מרן (עמ' רא). וכן נראה ברור דגם קבלנו הוראותיו בספר בית יוסף, לכן ברור לן דאין לעשות כשיטת הראב"ד ונשאר לנו רק שיטת הרמב"ם ושיטת התוספות.

והנה ממה שראינו לעיל שנראה מדברי מר"ן דהוא חושש לשיטת התוס' לגבי גרדומין ובצירוף דברי הרב ערוך השלחן שהבאנו לעיל דגם לדעת הרמב"ם אם עושים כדעת התוס' יוצאים יד"ח כי אין מנין החוטין מן התורה לדעת הרמב"ם, יש לנו לילך כדעת התוס' ולהחמיר בנידו"ד כדעת רוב הראשונים.

בענין הספר מגיד מישרים

הנה בענין הספר מגיד מישרים, שידוע שהוא מדברים שאמר המלאך למרן הב"י, ראיתי שכתב הגה"צ רבי שריה דבליצקי זצ"ל בהקדמתו למהדו"ח של הספר שהודפס ע"י הרב ברלב, ושם כתב הרב שריה זצ"ל בשם הגאון רבי חיים מוואלזין שכל מה שהמלאך אמר היה על דעת הב"י, ולכן הביא שם דהמג"א בסי' תקטז נקט לדינא כדעת המגיד מישרים (ויש לציין שגם כך כתב הבאר היטב שם), ולכן י"ל דאין בעיה מדין לא בשמים היא, אלא הכל היה ע"פ דעתו של מרן הבית יוסף. ועכשיו דאתינן להכי, יש לעיין אם קבלנו הוראות מר"ן בספר מגיד מישרים, והנה לכאורה היינו צריכים לומר דלדעת הסוברים דקיבלנו הוראות מר"ן בשאר ספריו גם בספר זה קבלנו, אמנם נראה לדחות דכיון דספר זה גם מר"ן עצמו לא כתבו בדרך הלכה, אז אין לו הסמכות שיש בספריו האחרים שכתבם בדרך הלכה כגון שו"ת אבקת רוכל, כסף משנה, ולכן אנו לא מוכרחים לפסוק בענין זה כדעתו.

וע"ע בס' אבני יסוד – מלכא (ח"ד כרך א כלל יב עמ' מו) שכתב: ספר קדוש זה (מגיד מישרים) הפוסקים מביאים אותו ולמדים ממנו. ופעמים יזכירוהו בקיצור "המגיד". או "בספר המגיד". מיהו

⁵⁵ אמנם כאן הטעם הוא מפני שגרס בראב"ד כהתוס', עי' כסף משנה פ"א דהל' ציצית ה"ו. וצ"ע.

חוטי דתכלתא

אם נמצא סתירה בין ספר "מגיד מישרים" לבין שאר ספרי מרן שמעיקרם חיברם לפסק הלכה. העיקר כדבריו שבאו בספרי הפסק. עכ"ל.

וע"ע בקונטרס כללי הפסיקה לפי מנהגי המערב (עמ' כב) שכתב שקיבלנו הוראות מר"ן הכתובות בספר בית יוסף ושלחן ערוך. וא"כ ודאי דלא מש"כ בספר מגיד מישרים. וע"ע בספר מבוא השלחן – פרזיס (ח"ב סי' כב). ועי' מה שהבאתי לעיל שאמר לי הגר"ח סופר שליט"א בענין הזה.

קבלת הוראות האריז"ל

והנה יש שסוברים דקבלנו הוראות האריז"ל (עי' ריש שו"ת ים חכמה, וע"ע בס' ים חכמה שו"ת תשע"ב עמ' קכו והלאה), וכן הגאון רבי יעקב הלל נר"ו בשו"ת וישב הים (ח"ג סי' לט - מ) במאמרים מיוחדים בענין זה.

אמנם כבר כתב הראשל"צ הגר"י יוסף נר"ו בס' עין יצחק (קבלת הוראות מרן עמ' קעח) כתב דרך בעניני תפלה הספרדים קבלנו הוראות האריז"ל.

וידוע הפסק של הגאון רבי משה פיינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' ג') שהאריז"ל הינו כשאר האחרונים ואפשר לחלוק עליו, והכלל המובא בשכנה"ג דכשיש מחל' בפשט הקבלה תכריע הכוונה היא לזוה"ק.

וע"ע בשו"ת יביע אומר (ח"ט חאו"ח סי' קה חלק א אות ד) שכתב שלגבי האריז"ל אומרים לא בשמים היא. ועוד כתב: ופוק חזי מ"ש הגאון יעב"ץ בשאילת יעב"ץ (ח"א סי' מד), שבמקום שהמקובלים כותבים נגד דברי הפוסקים, הלכה כהפוסקים, כי אפילו היו הפוסקים רואים דברי המקובלים שכתבו דבריהם ע"פ סתרי תורה, לא היו חוזרים בהם, כי התורה לא בשמים היא, ואפילו בבת קול מן השמים אין משגיחים בפסק הלכה. ודברי המקובלים כיחידאה דיינין להו, וכאילו נשנו בברייתא דלא מתנייא בי ר' חייא ור' אושעיא. ע"כ. וכן ראיתי לידידי הגר"ש משאש בשו"ת תבואות שמש (חאו"ח סי' סז דף קפד ע"ד) שהביא מ"ש כאן העמק יהושע, והשיג עליו, שהרי בשו"ת יביע אומר שם הבאתי כמה אחרונים שכתבו כדברי דאמרינן ספק ברכות להקל נגד האר"י והמקובלים. וא"כ הדרינן לכללא דספק ברכות להקל. ע"ש. והגאון שמ"ח גאגין בספר יריעות האהל על האהל מועד (דף צג ע"א) תמה על החיד"א שסמך סמיכה בכל כחו על שו"ת מן השמים, דאנן קי"ל לא בשמים היא, וכל מ"ש בשם הגדולים ובשירי ברכה ליישב דבריו דחוקים מכמה אנפי ודבריו תמוהים. ע"ש. וכן כתב עוד בספרו שמח נפש (דף סב ע"א). ע"ש. וכ"כ המקובל רבי אהרן עזריאל בשו"ת כפי אהרן ח"ב (סי' ח), שכל מ"ש החיד"א בזה אינו מספיק דהא קי"ל לא בשמים היא. ע"ש. גם הגאון בעל השדי חמד בשו"ת מכתב לחזקיהו (סי' ז דף לג ע"ד) תמה על החיד"א, שכתב דקים לן שאילו ראה מרן דברי רבינו האר"י היה מודה לדבריו, שהדבר קשה ניהו רב גופיה כייל לן התם ידיים מוכיחות בש"ס היפך הזוה"ק, א"כ ודאי דעבדינן כמשמעות הש"ס, וכמ"ש ב"י (סי' כה), דכל דמשמע להפוסקים מהש"ס דילן היפך הזוהר עבדינן כדמשמע מהש"ס. ע"ש. והלום ראיתי להגאון ר' משה פיינשטיין (חאו"ח ח"ד סי' ג) שכתב שהדבר פשוט דמ"ש האחרונים שכל שיש מחלוקת בפוסקים, הקבלה תכריע, זהו דוקא בדבר המפורש בספר הזוהר והתיקונים, אבל כתבי האר"י אף שגדול כבודם מאד, מ"מ הוא כאחד מן הפוסקים, שרשאים לחלוק עליו אפילו בדברי קבלה וסתרי תורה, כי לא לנו יתמי דיתמי לומר מי גדול ממי, ולכן אין דבריו מכריעים בהלכה יותר מכל רבותינו, וכיון דאיכא פלוגתא, ספר ברכות להקל. ע"כ. וע"ע בשו"ת שואל ומשיב החדש,

חוטי דתכלתא

בתשובת רבינו אברהם הכהן (סי' א), דמ"ש הרב השואל מהר"ש מאזוז, דנקטינן כהאר"י ומוהר"ח אפילו נגד מרן, ונמשך אחר מ"ש החיד"א שאילו ראה מרן דברי האר"י היה חוזר בו, כבר השיג עליו על זה הרב שמח נפש, ולדידן הכרעת מרן מכרעת שקבלנו הוראותיו, ואם מפני הקבלה, הא קי"ל לא בשמים היא. וכל שכן במ"ש מהר"ח מסברתו, ולא בשם האר"י, שבדאי גם החיד"א יודה בזה. והניף ידו שנית (שם סימן כ'), שמאחר שהלכה רווחת שקבלנו הוראות מרן בכל התורה כולה, אינני רואה מקום להתייבב מנגד משום דברי מרי דרזין, דלא בשמים היא, וראיית כת"ר מתשובת מהר"י ממרויש בשו"ת מן השמים, אנא דאמרי ערבך ערבא צריך, ובאותו נידון עצמו של ברכות מ"ע שהז"ג לנשים כבר האריך הרב שמ"ח נפש בספרו יריעות האהל להשיג על החיד"א שהסתמך על שו"ת מן השמים, מכח מה דקי"ל לא בשמים היא וכו'. ע"ש. עכ"ל הרב יביע אומר. וע"ע שם (חיו"ד סי' יג). וע"ע ביביע אומר (ח"ב חאו"ח סי' כה אות יב).

והנה ראיתי שכתב בס' ים חכמה (תשע"ב הנ"ל), דאפילו שנגיד שלא קבלנו הוראות האריז"ל, בנידו"ד יש לנו לילך אחר דעתו, על פי הכלל המפורסם של הרדב"ז (שו"ת הישנות סי' ח), והשכנה"ג (בכללי הפוסקים, ופסקו במשנ"ב סי' כה סקמ"ב), שכתב שכשיש לנו מחלוקת בפשט, הקבלה תכריע. ע"כ מס' ים חכמה. אמנם כבר סתר את עצם טענותיו בשו"ת יביע אומר (הנ"ל).

והנה על הכלל של כשיש מחלוקת בפשט הקבלה תכריע, כתב לי דודי הגאון רבי יואל פרץ נר"ו דלכאורה יש כאלו שסוברים שלפי הקבלה לא שייך שיהיה תכלת בזמננו, אז בענין זה אין לפסוק ע"פ הקבלה, כי אם נפסוק כמותה גם לא נשים את התכלת בכלל.

(דבר מענין (שם בים חכמה תשע"ב עמ' קלב) כתב דלפי הנגלה וכללי הפסק הרגילים יש לפסוק כהתוס', ונראה קצת דהוא מסכים דרך למקובלים יש לפסוק כהרמב"ם, והוסיף דאם האנשים ילבשו כהתוס' הוא יבין דעתם, וישתוק להם).

ולעיל הבאתי מה שכתב לי בזה הגאון רבי ינון מלאכי נר"ו: זה שאנחנו הולכים כמו אריז"ל אף שיש מיעוט פוסקים כמוהו, אינך צריך אותי תוכל לברר עם כל ת"ח ספרדי שגר אצלכם. וזוהי דעת רבותנו הרחיד"א ובא"ח והכף החיים והשדי חמד ופתח הדביר ורבינו חיים פלאגי ועוד. ולכן אתה מברך בבוקר ברכת הנותן ליעף כח נגד השו"ע. עכ"ל.

וכעת מצאתי בקונטרס יראת ההוראה (הנד' בסו"ס מקבציאל, ענף ח אות לח – לט) שכתב דהוראות האריז"ל קיבלנום אפי' נגד מר"ן והאריך עוד בזה שם. אמנם למעשה אנו לא קבלנו הוראותיו נגד מר"ן אלא רק בתפלה, וא"כ אין דבריו מוכרחים.

ועי' מה שהבאתי לעיל שהגרי"ח סופר נר"ו אמר לי שאם זוהי דעת האר"י במפורש אין לזוז מדבריו ואפי' נגד רוב הראשונים.

כל פוסק שדעתו אינה ברורה נקטינן דדעתו כדעת רוב הפוסקים

ונסיים בדברי הגרי"ח סופר שליט"א בקובץ זכור לאברהם (תשס"ב תשס"ג עמ' פב) שכתב כלל דכל פוסק שלא גילה דעתו אמרינן שדעתו כדעת רוב הפוסקים. וביותר יש לומר בנידו"ד דדעת הרי"ף כדעת התוספות מפני שהרא"ש היה תלמיד הרי"ף ובדרך כלל לא חלק עליו מלבד באיזה מקומות. וכיון שבנידו"ד הרי"ף סתם, יש לנו לומר שהוא סובר כדעת רוב הפוסקים ראשונים ואחרונים כמו שהבאנו לעיל, וי"ל דדעתו כדעת התוס', הרא"ש וסייעתו. וע"ש שהגאון היח"ס נר"ו

חוטי דתכלתא

האריך להביא לזה מקורות שכלל זה ברור בפוסקים. וע"ע בספר ברית יעקב (דף ל"ו, ודף ק"ח, ודף ק"ל, ודף רפ"ד, ודף ר"צ, ודף רצ"ד), ובחיבורו תפארת יצחק (דף י"ח, ודף קי"ד, ע"א), ובחיבורו ברכת יעקב (דף ט'), ובחיבורו ברכי נפשי (ח"א דף ע"ח), ובחיבורו נר יהודה (דף ק"ב, ודף קל"ה, ודף קע"ה, ודף קפ"ז), ובחיבורו זכות יצחק (ח"ב דף ק"ס), ובחיבורו כנסת חיים (דף קמ"ה), ובחיבורו יד סופר (ח"ב דף ק"ז), ובחיבורו כנסת יעקב (דף ע"א, ודף פ'), ובחיבורו כרם יעקב (דף כ"ה, ודף ע"ז, ודף רל"ג), ובחיבורו אות יעקב (דף ל"ה), ובתשובתו הנדפסת בקובץ התורני "עולת החודש" (שנת תש"מ גליון אייר דף תכ"ז), עיין שם וצרף לכאן.

היוצא לנו מהנ"ל

ומה שיוצא לנו מהנ"ל, שבענין קבלת הוראות הרמב"ם יש לנו מחלוקת, והענין מאד מפוקפק. ובענין קבלת הוראות האריז"ל גם מפוקפק. ובענין אם יש מחל' בפשט הקבלה תכריע, גם לא כולם מסכימים עם כלל זה (וכמ"ש בס' ים חכמה תשע"ב שם), וביותר לגבי נידו"ד. לכן נראה דאין לנו ללמוד מן הכללים האלו, אלא מן כללי הפסיקה שמסר לנו מרן הבית יוסף בהקדמתו.

ונראה דכן יש לפסוק גם לבני אשכנז וגם לבני ספרד כדעת התוס' (אמנם, כמובן, שאני לא ראוי להוראה, ורק כותב מה שנלענ"ד), מפני דגם הרמ"א מסר לנו כללים שלפיהם, נצטרך לעשות כך. וז"ל הרמ"א בהקדמתו לדרכי משה: וכאשר פסקתי מהם לפעמים דברים ברורים באו אחרים עם מגילות סתרים והראו מתוך תשובת החכמים אשר אחריהם אנחנו נגררים, הסגנים והחורים, כתשובת הרא"ש והרשב"א ומהרי"ק וריב"ש ומהרא"י שהמה האורים הגדולים אשר עיני האנשים מאירים, ולבות האנשים מתרדמתן מעירים, ואם המה בני אנשים אנחנו נגדם כחמורים, גם דברי מהרי"ו ומהרי"ל ומהרי"ב שהמה המורים בהרבה סייגות ומנהגות מחמירים, וע"י זה דברי על פי הקדמונים היו שבורים, ונחשבתי עם חבירי כבוערים, ולא היה לי תחבולה להנצל, בעיון כל דבריהם שארכו כמאצל לאצל, וכי המלאכה מרובה בימים מעוטים ואני הפועל עצל, ואף אם אתעייף בהם עיני ואשכחם כמימא לטיגנא, ושמועתן איננה. עכ"ל.

היוצא לדינא לענ"ד

ולכן הנראה לי עיקר בסוגיא זו בס"ד, הוא לילך אחר דעת רוב רבותינו הראשונים והאחרונים, וכן נראה דעת השו"ע, וכן יש לפסוק לפי כללי ההוראה כמבואר לעיל.

לכן נראה דיש לשים ד' חוטי תכלת וד' חוטי לבן בכל ציצית, שהם ב' חוטים כפולים מתכלת וב' חוטים כפולים מלבן, בין לאשכנזים ובין לספרדים (חוץ מבני תימן דקבלו עליהם הוראות הרמב"ם, וכדומה), ונראה דכן עיקר. וציי"מ וימ"ן.⁵⁶

⁵⁶ ועל מסקנא זו, כתב לי הגאון רבי אדיר כהן נר"ו, בעמח"ס שו"ת ויען הכהן ושא"ס, וז"ל: אין כל הכרח למסקנתו, אחר שבזה"ק מפורש לא כהתוס', וכבר למדנו להועיל מרן בב"י דבמחלוקת הפוסקים נקטינן כהזוה"ק. וא"כ יש לעשות או כהרמב"ם או כהראב"ד. ובין הרמב"ם להראב"ד, נראה דעדיף לעשות כהרמב"ם, שהוא עמוד הוראה וגם רבים אשר עומדים בשיטתו (ביחס לשיטת הראב"ד). ובפרט שכן הכריע גם האר"י ז"ל. ובמאמרי בזה סיימתי, דאף אם נחשיב כל הדעות בזה כספק שקול, מ"מ אחר שיתכן ולדעת הרמב"ם שיש להטיל רק חוט אחד, אם יוסיף הרי זה גורע אם כן בודאי דבכל כי הא שב ואל תעשה עדיף, ותפסת מועט תפסת, וכמו שביאר זאת גם מו"ר במאמרו. וכל שכן שכבר נתבאר לעיל

חוטי דתכלתא

ששיטת הרמב"ם היא השיטה העיקרית רוב מנין ורוב בנין על פי הפשט והקבלה. והכי עדיף לן למינקט, אף שגם לעושים כשיטות האחרות יש להם על מה שיסמוכו. עכ"ל.

נספחים

חוטי דתכלתא

חוטי דתכלתא

בענין אופן הכנסת הציציות לכנף הבגד

איתא בגמרא ריש פרק התכלת (מנחות לח ע"א): דתניא מצוה להקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן יצא. וכ"ה בתוספתא (מנחות פ"ו ה"ו).

ומצאתי בשיטה מקובצת (שם) שכתב: נ"ב פי' בקונט' לתחוב הלבן בכנף תחלה. ולא נהירא דבהא מאי חביבות דמצוה איכא וי"ל דמצוה להקדים חוליא של לבן לחוליא של תכלת כדאמר' לקמן מתחיל בשל לבן ומסיים בשל לבן. תו' חיצוניות.

וכ"כ החזו"א (הל' ציצית סי' ג סקי"א, מנחות לח ע"א), והגרי"ז (בחידושיו למנחות לח) בדעת התוספות.

והנה לא מצאנו לרמב"ם ולסמ"ג ושאר פוסקים, מפרשים ראשונים ואחרונים שיביאו דין זה (ולדעת העין משפט נר מצוה הם חולקים עם הנ"ל בביאור הגמרא).

והנה הרמב"ם לא כתב דין קדימה על תחיבת הציצית והיינו שמפרש סוגיית הגמ' דעל החוליות קאי ובאמת דהרמב"ם לשיטתו (בפ"א מהל' ציצית) דשלשה חוטין לבנות והרביעי חציו לבן וחציו תכלת עי' בכ"מ (שם ה"ז), א"כ ע"כ דתליית התכלת והלבן הוי כאחת וע"כ שמפרש דדין סדר נאמר על החוליות, ודוחק לומר דגם לשיטת הרמב"ם שייך דין סדר על התחיבה והיינו שיתחוב ג' חוטי לבן קודם החוט שחציו תכלת [וזה ודאי דל"ש למימר שדין הוא שיתחוב חוט הרביעי מצד הלבן ולא מצד התכלת]. עכ"ד.

וכעת מצאתי במהר"ז בינגא (מהד' מכוון ירושלים, עמ' ב הגהות אות א) שכתב וז"ל: ומספקא לי הקדמת לבן דקתני הכא, אם איירי מההיא דלקמן, וצריך להתחיל הכריכה בשל לבן, או דילמא מיירי הכא שנותן תחילה חוטין של לבן בתוך הכנף ואח"כ נותן חוט התכלת. וכן משמע נמי טפי, דהכא קתני בברייתא, מצוה להקדים לבן לתכלת, ולקמן תנ' בברייתא כשהוא מתחיל מתחיל בלבן. הקט'. עכ"ל. ורואים שגם הוא סבר דמצוה להקדים לבן לתכלת מדובר על הכנסת הציציות לכנף, וכן משמע טפי.

וצ"ע למעשה אם כדאי להחמיר כדעה זו, דהרי בלבן לא נוהגים כן כי אם מכניסים קודם חלק מהחוטים לכנף ואחרי זה משלימים ומכניסים מה שחסר, מחסירים בזה ההידור של החשש לתעשה ולא מן העשוי. כדאיתא בכף החיים (סי' יא) ושאר פוסק', ועי' בזה בפסקי תשובות (שם), ועוד בלהכה ברורה (סי' יא אות מג), וכן כתב לי הגר"א נבנצל נר"ו דטוב להקפיד בזה לגבי לבן, וכמובן דאין זה מעכב אלא הידור גרידא. ומצד שני אם לא נקדים לבן לתכלת אין בעיה, דהרי איתא שם בגמרא ואם הקדים תכלת ללבן יצא, כלומר דאין הסדר מעכב, ואפשר להכניס ארבעתן ביחד.

והנה מצאתי לגרי"ד הלוי סאלאווייציק זצ"ל (קובץ תורני ישורון ח"י עמ' 202) שכתב וז"ל: לכאורה צ"ב דאיך שייך דין סדר על התחיבה דהרי קודם קשירה לאו כלום הוא ואמר מרן הגרי"ז ז"ל דע"כ מבואר דמ"מ כיון דהתחיבה הוי גם ממעשה תליית הציצית א"כ שפיר שייך בהו דין סדר אמנם צ"ע דאמאי בדיעבד כשהקדים את התכלת אינו צריך לפסוק את התכלת דאמאי מיקרי דיעבד הא אכתי לאו כלום עבד בתחיבה בלבד וא"כ לאו בדיעבד מיקרי וצ"ע ועוד יל"ע דמ"מ אפי' אי נימא דשייך

חוטי דתכלתא

דין סדר בתחיבה אכן דין עיכוב לכא' ל"ש בזה וא"כ מאי ס"ד בהגמ' דחיסור מצוה ומעכב וכן לפי' השטמ"ק שם דדין קדימה על חוליות קאי עי' בדבריו צ"ב דהלא הכשירא דציצית הוא בלא חוליות כלל וא"כ איך שייך דין עיכוב על סדר החוליות, וצ"ע. עכ"ל. וע"ע בזה בקובץ והיה לכם לציצית (ח"ח עמ' נב).

ושאלתי למו"ר זקני עט"ר הגאון רבי מיכאל פרץ שליט"א, מה לעשות למעשה בזה, וענה לי דודאי דעדיף להקדים לבן לתכלת, דזה מצוה לדעת כמה מהפוסקים, משא"כ הענין של תחיבת הארבע חוטים בכנף בבת אחת הוי רק הידור, ובכלל אין הטעם מובן כל כך דמה שייך תעשה ולא מן העשוי, ולא היה ניחא ליה למו"ר נר"ו הטעם שכתב בספר פסקי תשובות שהמצוה מתחילה מזמן תחיבת החוטים בכנף. ואכמ"ל.

והוסיף לי הרב ישראל רוזנברג נר"ו, מח"ס תולעת יעקב ועוד, שאפילו שיש סברא בדברי האחרונים הנ"ל, אמנם אין בזה כח לדחות את שיטת כמה ראשונים בביאור הגמרא.

ומצאתי בספר שער כריכת התכלת (עמ' 8) שכתב דטוב להקפיד בזה כי לא מפסידים כלום. והנה אפי' שעם מסקנתו הנני מסכים, אמנם מה שכתב שלא מפסיד כלום, לא הבנתי, דהרי הבאנו לעיל דהרבה פוסקים ס"ל דמצוה מן המובחר להכניס ארבעת החוטים יחד, וצ"ע. וחשבתי לומר דאולי גם האחרונים שכתבו להכניס ארבעתן יחד, כתבו כן רק לגבי לבן, ולא לגבי תכלת, וצ"ע.

והנה מצאתי בשו"ת יוסף לקח – פרץ (ח"א סי' א) שכתב: וראה עוד בתשובות הרמב"ם (סי' מז). ובכ"מ שם (ד"ה והראב"ד) שהביא שכתב רבנו הרמב"ם שיש להכניס כל חוט וחוט לבדו. ע"ש. [ומתוך תשובת הרמב"ם הנ"ל נראה לדחות מ"ש כמה אחרונים שיש להקפיד שלא להכניס את החוטים אחד אחד, אלא יש להכניס כולם יחד. והביאם בהלכה ברורה (ח"א עמ' רסו). ונראה שלא ראו תשובת הרמב"ם הנ"ל. שאם ראוהו לא הוו פליגי עליה]. עכ"ל.

וכן פסק שם במסקנותיו (אות ג): יש להכניס כל חוט וחוט לבדו. (תשובת הרמב"ם הובאה בכ"מ פ"א מהלכות ציצית ה"ז ד"ה והראב"ד). עכ"ל.

ולענ"ד יש לעיין מאד בדבריו, דהנה דבר זה הוא חידוש גדול, שלא ראינו ולא שמענו נוהגים כן, ועוד דעיין ברמב"ם (פ"א מהל' ציצית ה"ו), ובחנוך (מצוה שפח), שמשמע מדבריהם דיש להכניס ארבעת החוטין יחד. והמעין בתשובת הרמב"ם יראה שאין כוונת הרמב"ם לענין זה, אלא כוונתו שכשיתחוב החוטים בכנף יהיו ארבע חוטין ולא שנים גדולים.

ומה שהעיר על הפוסקים שכתבו דיש להכניס ארבעתן יחד, לענ"ד הם צדקו בדבריהם (ואפי' שאיני בר הכי להסכים לדבריהם, אמנם כ"ז בא לאפוקי לדברי הרב יוסף לקח), דיש חשש בזה משום תעשה ולא מן העשוי, ומי שיכול להחמיר תע"ב, וענין זה הובא בפוסקים ובניהם השו"ע הרב ועוד, והם כתבו דבריהם לגבי לבן דוקא, ודבריהם שרירים וקיימים לעד.

אמנם מה שכן, שלגבי תכלת נרא' דטוב לתחוב החוטים הלבנים תחלה בכנף, ורק אח"כ חוטי התכלת, וכמ"ש לעיל. אבל אם לא עשה כן, יצא, ואינו לעיכובא. ומצאתי שגם במאמר הלכות תכלת לרב ישראל כהן, הביא דין זה.

חוטי דתכלתא

באופן קשירת התכלת בציצית

הנה באתי בזה לעיין כפי מיסת כוחי הדלה בסוגיא דקשירת התכלת⁵⁷ בציצית, ואמרתי להביא ולהציע לפני הלומדים, מה שיצא לי הקטן אחרי העיון בסוגיא.⁵⁸ ומנאי ומנייכו תתקלס שמעתא.

והנה איתא בפרק התכלת (לח ע"ב - לט ע"א): אמר רבא, ש"מ צריך לקשור על כל חוליא וחוליא... וכמה שיעור חוליא. תניא, רבי אומר, כדי שיכרוך וישנה וישלש. תאנא, הפוחת לא יפחות משבע, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה. הפוחת לא יפחות משבע, כנגד שבעה רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה, כנגד שבעה רקיעין וששה אורין שבניהם. תנא, כשהוא מתחיל, מתחיל בלבן, הכנף, מין כנף, וכשהוא מסיים, מסיים בלבן, מעלין בקודש ואין מורידין.

והנה בביאור קטע קטן זה של הגמרא, יש מחלוקת רחבה בראשונים, ובעזה"י נסכם את השיטות העיקריות בזה.

בענין לא יפחות משבע ולא יוסיף על שלש עשרה

הנה יש חשיבות יתרה למנין החוליות, דצריך לעשות לפחות ז' חוליות, ולא להוסיף על י"ג⁵⁹ חוליות. וזה ע"פ מאמר הגמרא (מנחות לט ע"א): לא יפחות משבע, ולא יוסיף על שלש עשרה. וכן דעת רוב הראשונים בביאור גמרא זו דכוונת הגמרא היא על מנין החוליות. ואביא

⁵⁷ הנה בענין עצם התכלת "מורקס" או הנקרא בפי העולם "טרונקולוס" או "ארגמון קהה קוצים", שהתגלה בעשרות שנים האחרונות, ונראה שהוא התכלת האמיתי, שעליו דברה תורה, אציין את גדולי ישראל שליט"א וזצ"ל שתמכו ותומכים בתכלת, או לבשוהו או לובשים (ויש שלובשים מידי פעם לחומרא), ומה שהבאתי הוא ששמעתי ממקור מוסמך: הגר"ח פיינברג זצ"ל, הגר"ח גולדברג זצ"ל, הגר"א ד' אורבאך זצ"ל, הגר"י בעלסקי זצ"ל, הגר"ש דבלצקי זצ"ל, הגר"ש נדל זצ"ל, הגר"ר יעקב יוסף זצ"ל, הגר"מ מאזוז שליט"א, הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"י רצאבי שליט"א, הגר"מ"ש קליין שליט"א, הגר"מ פרץ שליט"א, הגר"ד קוק שליט"א, הגר"ח רבי שליט"א, הגר"מ קארפ שליט"א, הגר"ש בארי שליט"א המכונה "יונקא", וכן יש שמועות על מרן הגר"מ שטרנבוך שלובש, וכן על הגר"ש"מ עמאר, וכן על הגר"ב"ץ מוצפי, ועל הגר"מ פרבשטיין, ועל הגא"ד וואכטוויגל, ועוד רבים. ויש הרבה מגדולי ישראל שכתבו דאם מישהו בטוח או חושד שזה התכלת חייב צריך ללבושו, ובניהם: הגר"ח קניבסקי זצ"ל, הגר"י קמנצקי זצ"ל, הגר"ש אורבאך זצ"ל, הגר"א נבנצל שליט"א, ועוד.

⁵⁸ ומאמר זה נסוב ע"פ מה שכתבתי כבר באורך די שנים ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן בציצית, וכשיטת התוספות ורוב הראשונים והאחרונים, ע"ש. וע"ע במאמר שכתבנו בענין אופן תחיבת הציציות בבגד דצריך להכניס תחלה את חוטי הלבן ואח"כ את חוטי התכלת, אמנם אין ענין להכניס כל חוט בפנ"ע. וברור שאין לסמוך על דברי למעשה, וכל הרוצה לידע מה לעשות שיעיין מעצמו בסוגיא, או ישאל מורה הוראה מוסמך, ויוכלו לסמוך ע"ד רק כמראה מקומות בעלמא. הרבה דברים שדנתי בהם כאן בקצרה דברו עליהם ספרי דורינו, ובניהם: כליל תכלת – טבגר, שער כריכת התכלת, ועוד. אמנם לא באתי להביא את דבריהם [אפילו שראיתם] אלא לדון ולראות איך יש לפסוק במחלוקת הראשונים ומשם להגיע ללמעשה.

⁵⁹ חידוש מענין מצאתי ע"ז ברבינו ירוחם (ני"ט ח"ג) שכתב שקבל לעשות י"ג חוליות כנגד י"ג מדות רחמים. ונראה דלדעתו עדיף לעשות יג מאשר לעשות ז' חוליות.

חוטי דתכלתא

בזה מה שמצאה ידי יד כהה: הנה פירש"י: שבע: חוליות. כלומר דלא יפחות משבע חוליות. וכן פרשו התוספות⁶⁰ (ד"ה לא יפחות) בלישנא קמא. וכן העיטור (ש"א ח"ב). הרמב"ם (שו"ת פאר הדור סי' מז, הל' ציצית פ"א ה"ד). יראים (סי' תא). רבינו יהודה עניו (הריבב"ן, הל' ציצית). המאורות (הל' ציצית). ראב"ן (סי' שמג). עץ חיים לרבינו יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרץ (הל' ציצית פ"ב). פסקי הרי"ד (שם). סמ"ג (עשין סי' כו). ריקאנטי (סי' ב). כלבו (הל' ציצית סי' כב, סי' קמה). ספר האסופות מכת"י (סי' שצה). הבתים (ספר המצוה). החנוך (פר' שלח). רבינו יהונתן מלוניל (הל' ציצית). המנהיג (הל' ציצית). ארחות

⁶⁰ ובדרך אגב, אביא בזה מה שנתקשתי בלשון התוספות (מנחות לט ע"א ד"ה לא יפחות) שכתבו: והשתא כשאין פוחת משבע עושה ה' קשרים סמוך לטלית קשר אחד ואחר כך שתי חוליות אחת של תכלת ואחת של לבן קשר אחד עד שמסיים... עכ"ל. ולכאורה צ"ע והרי זה נגד הגמרא שכתבה (שם) פותח בלבן ומסיים בלבן, וכאן התוס' כתבו דהחוליא הראשונה תכלת. וצ"ע. ואח"כ מצאתי דהרא"ש (שם) גורס ואחר כך שתי חוליות אחת של לבן ואחת של תכלת, וכמשמעות הגמרא. ולולי דמסתפינא אמינא ב' דברים: א, דאולי לאו דוקא, והסדר בו כתבו את הדברים הוא לא איך שצריך לעשות, והעיקר שבין שצריך חוליא של תכלת וחוליא של לבן בין כל קשר, וזה דוחק גדול. (וכעת כתב לי הרה"ג ר' און אברהם הכהן סקלי נר"ו מו"ל קובץ מנורה בדרום, דלדעתו זה היתרוץ המסתבר ביותר. וכן כתב לי הגאון רבי צבי שכטר שליט"א ראש ישיבת רב יצחק אלחנן בארה"ב, והוסיף: נו, נו, ההכרח לא יגונה. עכ"ל). ב, לענ"ד היותר פשוט לומר בזה דהוי טעות סופר, ובאמת צריך לגרוס בתוספות, אחת של לבן ואחת של תכלת (וכ"כ לי הרב משה אינדיק נר"ו, דדעתו גם נוטה לומר שזה ט"ס). אמנם אין אלו תירוצים מספיקים, ועדיין צ"ע. וד' הטוב יאיר עיני.

וכעת הראני דודי הגאון רבי יואל פרץ נר"ו, דכהתירוץ השני שכתבתי, דהוי טעות סופר, כן כתב הגאון רבי משולם דוד הלוי סולובייצ'ק צ"ל (בשיעוריו למנחות מהד' הרב שפיגל ח"ב עמ' שפג). וכן הראני דקושיא זו הובאה בספר ציצית הכנף (עמוד קלב), ובספר גידולי הקודש (עמ' מד), ושניהם השאירוה בצ"ע. ע"כ מדודי הנ"ל. וכעת כתב לי הגרי"ש קניבסקי נר"ו דלדעתו יש לומר בזה כהגרמ"ס זללה"ה דהוי טעות סופר.

וכעת מצאתי במרדכי (מנחות לח ע"ב ד"ה אמר רבא) שגם הוא כתב דחוליא ראשונה לבן ושניה תכלת. ע"ש. והוא ראה לתירוץו בתוס' הוא ט"ס, משום דהמרדכי שם העתיק הרבה מהתוס' שלנו. וצ"ע. ועיין בסמ"ג (עשין כו) שגם כתב סדר דומה לסדרו של התוס' אמנם בין חוליא וחוליא לדעתו יש להשאיר אויר ולא לקשור, והוא כן כתב מפורש דחוליא ראשונה לבן משום מין כנף. ע"ש.

ודודי הגאון רבי יואל נר"ו רצה לתרץ דיש לומר דהתחיל בלבן, הוא לא בחוליא הראשונה אלא בקשר הראשון, וכוונת התוספות במילה חוליא, היא לקשר, ואיך עושים קשר לבן וקשר תכלת, אמרתי דאולי צריכים לבלוט יותר חוטי הלבן, וכדו'. ולענ"ד זה דוחק גדול. ויש לעיין עוד בכל זה. (והרב סקלי כתב לי דבהתחלה גם הוא חשב כן, אמנם בסוף הבין דזה דחוק, וכמ"ש).

וכעת כתב לי הרה"ג ר' יעקב שורקין נר"ו, סברא נפלאה בזה, והיא דהתוספות עצמו כתב ומסיים בלבן, דאמרינן מעלין בקודש ואין מורידין, ע"כ מהתוס', והרב שורקין כתב לי דלפ"ד התוס', חייבים אנו לומר דהוי או לאו דוקא או ט"ס, אמנם מוכרחים אנו לומר דמתחיל בלבן, וזה כיון שיש רק שבע חוליות, אז אם מסיימים בלבן, צריכים ממ"נ להתחיל בלבן. וזו סברא פשוטה מאד, דלא חשבתי עליה, וייש כח גדול להרב שורקין נר"ו.

עוד העיר לי הרב שורקין, דבפסקי תוס' (הודפסו בהגהה מדוקדקת בקובץ מוריה תמה – תמז עמ' נח) כתוב שמתחיל בלבן. ע"ש. אבל אחרי שעיינתי בפסקי התוספות, מצאתי עוד קושיא, והוא דשם כתב סדר מחודש והוא י"ג חוליות עם ה' קשרים וקשר על כל חוליא, ואיני יודע כלל איך זה מסתדר בכלל, דהרי הוא כותב דיוצא חמש קשרים וקושר על י"ג חוליות. ועוד דהתוספות לא כתבו כן, ואיני יודע מאיפה הוציא הרב פסקי תוספות דברים אלו, (וזכור לי שראיתי כתוב דהרב פסקי התוספות לא תמיד פוסק כהתוספות אלא כדעתו). וצ"ע.

וכעת הראה לי הרה"ג ר' משה אינדיק נר"ו בסמ"ק (מצוה לב) שכתב: ומקדים חוליות תכלת ללבן. עכ"ל הסמ"ק, וצ"ע. והרי זה נגד גמרא, והראני ידידי הנ"ל במהר"ז בינגא (הילכות ציצית עמ' טו) שהקשה בלשון "מקשים העולם" קושיא זו, ותירץ דהגמ' שמתחיל בלבן הוי רק כשעושה ז' חוליות אבל כשעושה י"ג, לית לן בה, ולכן הסמ"ק כתב דמתחיל בתכלת. ודבריו צריכים עיון גדול, חדא משום דטעם הגמרא במתחיל ומסיים בלבן הוי גם ב"ג חוליות, והטעם הוא משום מין כנף ומשום מעלין בקדש, וא"כ למה שנחלק בין ז' ל"ג חוליות. ועוד דתירוץ זה לא יועיל לנו, דהרי התוספות כתבו דיש לעשות ז' חוליות, ובכל זאת כתבו חוליא ראשונה תכלת.

וכעת כתב לי הגאון רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א: לענ"ד הפשוט לגרוס בתוס' כהרא"ש. עכ"ל. לכן לענ"ד למסקנא יש לפסוק למעשה כדברי הרא"ש, אחר שיש לנו כמה וכמה תירוצים לומר בזה בדעת התוספות. ואחרי כתבי כ"ז מצאתי לראי"ש רפמן בספר שער כריכת התכלת (עמ' 99 – 100) שכתב דודאי דהוי לאו דוקא.

חוטי דתכלתא

חיים (הל' ציצית סי' טו - טז). **קצור פסקי הרא"ש** (על הרי"ף דף לט מדפי הרי"ף, תוספות רא"ש פסחים קד ע"א). **ריא"ז** (בשלטי גבורים על הרי"ף דף לט מדפי הרי"ף). **טור** (או"ח סי' יא סי"ד). **רבינו שמואל בר חפני גאון**⁶¹ (המודפס בסו"ס כליל תכלת עמ' רנ). וכ"ה **בזהר חדש** (תיקוני הזהר תיקון י').

ושאלתי את הרב יוסף וויזנפלד שליט"א, אם מה שכתוב לא יפחות מז' ולא יוסיף על שלש עשרה הכוונה שאפשר לעשות או ז' חוליות או יג, או שאפשר לעשות גם ח' או ט' או י' או יא או יב, ולענ"ד יש לדייק מדברי הטעם שכתוב כנגד ז' רקיעים, וז' אוירים שבניהם, וצ"ל שזה דוקא, ואם עושים מספר באמצע אין בזה כלום, ושמחתי שכן כתב לי הרב וויזנפלד נר"ו, וז"ל: מבואר מסוגיה דהבדלה שלכמה ראשונים צריך דווקא ז' או י"ג חוליות:

בפסחים (קג, א – קד, א) איתא: "רב יעקב בר אבא איקלע לבי רבא...כי מטא לאבדולי...פתח ואמר המבדיל בין קודש לחול בין אור לחשך בין ישראל לעמים בין יום השביעי לששת ימי המעשה. א"ל למה לך כולי האי והאמר רב יהודה אמר רב המבדיל בין קודש לחול זו היא הבדלתו של רבי יהודה הנשיא, א"ל אנא כהא סבירא לי דאמר ר"א אמר רבי אושעיא הפוחת לא יפחות מג' והמוסיף לא יוסיף על ז'. אמר ליה והאמר לא תלתא אמר ולא שבע אמר..."

ותוס' שם (ד"ה ומר) כתב וז"ל: "ומסתמא או ג' או ז' תיקנו כנגד שום דבר שלא לפחות או להוסיף, כדאמר בהתחלת לא יפחות מז' כנגד ז' רקיעים, והמוסיף לא יוסיף על י"ג כנגד ז' רקיעים וששה אוירים" עכ"ל.

ועיין גם בתוס' רבינו פרץ שם (נדפת גם במרדכי) שכתב וז"ל: "וא"ת מאי קאמר, הא לא אמרינן אלא דלא יפחות משלש, הא יותר משלש ועד ז' מצי אמר, י"ל דכיון דאמר טפי משלש צריך לומר שבע. וה"פ, לא יפחות משלש והמוסיף אל יוסיף על ז', אבל עד ז' יוסיף ולא פחות מז' כיון שמוסיף על שלש. וראיה מפרק התכלת דקאמר הפוחת לא יפחות מז' חוליות, והמוסיף אל יוסיף מי"ג, וקאמר התם טעמא כנגד שבעה רקיעים וי"ג כנגד ז' רקיעים (ג') [וששה] אוירים שביניהם. והתם צ"ל דאי עביד טפי משבעה חוליות דצריך לעשות שלשה עשר. דאי עביד יותר מז' ופחות מי"ג כנגד מאי הוי? אלא ש"מ דה"פ, לא יפחות משבעה, ואי עביד טפי משבעה צריך לעשות עד שלשה עשר ולא יותר" עכ"ל.

ועיין גם בתוס' הרא"ש (מכון אופק, ע"פ כ"י גינצבורג) שכתב וז"ל: "תימה מאי קושיא, הלא לא קאמר אלא שלא יפחות מג' ולא יוסיף על שבע, אבל מג' ועד ז' יכול לומר, ואיהו נמי הכי קאמר. וי"ל דמשמע ליה שאין לעשות אלא או הג' ראשונות בין קודש לחול בין אור לחושך בין ישראל לגוים, ואם בא להוסיף לא יפחות מז'. וכה"ג מצינו גבי חוליות של תכלת, הפוחת לא יפחות מז' והמוסיף לא יוסיף מי"ג. ומפ' התם ז' כנגד ז' רקיעים, י"ג כנגד ז' רקיעים וששה אוירים. והתם צריך לעשות או זה או זה" עכ"ל.

⁶¹ עיין הערה 21.

חוטי דתכלתא

ועיין גם בליקוט ראשונים הנקרא "חידושי הריטב"א על מסכת פסחים" שם שכתב וז"ל: "כתב הרא"ש ז"ל דמשום הכי פריך דאע"ג דקאמר לא יפחות ולא יוסיף ומשמע הא דביני ביני שרי, משמע ליה שאין לעשות לו אלא או שלש דוקא או שבע דוקא. וכדאמרינן גבי חוליות של תכלת הפוחת לא יפחות מז' והמוסיף לא יוסיף משלשה עשר" עכ"ל.

מצינו חולקים בסוגיה של הבדלה (אבל יש סברה לומר שהם חולקים רק בענין הבדלה שלא נאמר טעם למספרים ג' וז', ואפשר שאינם חולקים בענין חוליות שאכן נאמר בהם טעם למספרים ז' וי"ג).

בפירוש הרשב"ם מבואר דאם ירצה יכול לאמר ד' או ה' או ו' הבדלות, ואין קפידה על ג' או ז' דוקא. שז"ל שם: "האמר לא שלש אמר ולא שבע אמר: דארבעה אמר. ומה ראית? אם לתפוש את המועט, דייך בג'. ואם לרבות באת, היה לך לומר כל שבע" עכ"ל.

וכן במהר"ם חלאווה כתב וז"ל: "אע"ג דלא יפחות ולא יוסיף קאמר, אבל ביני וביני מצי אמר, ה"ק לי, מ"ט אמרת ארבע, אם לצאת ידי חובה באת בתלת סגי. ואם להרבות בשבח קא בעית ה' לך לומר שבע" עכ"ל.

ועיין בב"י או"ח סימן י"א שכתב וז"ל "אני ראיתי שנוהגים לכרוך באויר ראשון שבע כריכות, ובשני תשע, ובשלישי אחת עשרה, וברביעי שלש עשרה...ונראה לי שטעמם לפי שהם סוברים דהא דתניא לא יפחות משבע ולא יוסיף על שלש עשרה אכריכות שבין קשר לקשר קאי, כפירוש אחרון שכתבו התוספות וכתבו נמוקי יוסף, ומשום הכי מתחילין בשבע דהפוחת לא יפחות משבע ועולים והולכים משום דמעלין בקודש וגומרים בשלש עשרה שהיא תכלית העליה שאין מוסיפים עליהם" עכ"ל.

ובדרכי משה שם כתב וז"ל: "הטעם שמתחילין בשבע ומסיימין בשלש עשרה מפני שאמרו בגמרא פרק התכלת בענין חוליות התכלת, הפוחת לא יפחות משבע, והמוסיף לא יוסיף על שלש עשרה ואמרינן שם טעמא שבע כנגד שבעה רקיעים, שלש עשרה כנגד שבעה רקיעים וששה אוירים שביניהם. לכן אע"ג דאין אנו עושים חוליות כמו בתכלת, מכל מקום עם הכריכות עושים זכרון לתכלת. אבל בית יוסף כתב שנהגו כן משום דהתוספות ונמוקי יוסף מפרשים דהאי אל יפחות וכו' אמספר הכריכות קאי ולא על החוליות, ולכן כורכין בדרך זו" עכ"ל.

ועיין גם בביאור הגר"א שכתב וז"ל "בתוס' שם כתב וי"מ הפוחת כו' קאי אמנין הכריכות. ע"כ בראשונה ז', ומוסיפין והולכין שנים שנים עד האחרונה י"ג" עכ"ל.

וצ"ע בדבריהם, שהרי צריך ז' או י"ג דווקא, ואיך הם אומרים לעשות חוליות של ח' ט' וי"ב כריכות? ולדעתי יש לתרץ בב' אופנים.

א – שזה רק זכר לתכלת, ואה"נ אין לעשות כן בזמן שיש תכלת.

ב – אפשר שלדעתם הקפידה לעשות דווקא ז' או י"ג הוא רק להראשונים שלמדו שצריך להיות ז' וי"ג חוליות. שאם עשה י' חוליות אין שום זכר להשבעה רקיעים. אבל לדעת הראשונים שצריך לעשות ז' וי"ג כריכות בכל חוליה, הרי אם בחוליה ראשונה עשה ז'

חוטי דתכלתא

כריכות, ומוסף והולך עד שעשה בחוליה אחרונה י"ג כריכות, קיים הזכר להרקיים והאבירים שביניהם באופן מהודר. (אבל עיין בנמוקי יוסף וז"ל "שבע כריכות לכל חוליא לכתחילה מדרבנן, דאילו מדאורייתא בשלשה כריכות יצא... וכן אנו נוהגין לעשות חמשה קשרים וארבע חוליות, ובשלש החוליות שבעה כריכות, ובאחרונה י"ג כריכות, זכר לתכלת" עכ"ל. ומשמע קצת שגם בכריכות הקפיד על ז' וי"ג דווקא). עכ"ל של הרב וויזנפלד. ודבריו נראין מאד. אמנם למעשה כבר נפסק שמניין החוליות אינו לעיכובא וכ"ז מדובר בלכתחילה.

[ובענין אם יש ענין לעשות דוקא יג חוליות, כתב לי הרה"ג ר' יוסף וויזנפלד נר"ו, וז"ל: ברעיא מהימנא פרשת פינחס (רפ"ו) הזכיר י"ג חוליות, ולא הזכיר ז'. וז"ל "ואית טלית מבטרא דמטטרו"ן דאיהו ט"ט, כליל ח"י בין קשרין וחולין לכל סטרא. ה' קשרין לקבל ה' חומשי תורה, ותליסר חולין לקבל תליסר מכילין דרחמי דאורייתא דאתמר בהון בי"ג מדות התורה נדרשת". ולכן כתב בספר יהל אור על דברי הרעיא מהימנא הנ"ל "צריך לעשות לכתחילה כהמוסיף כמ"ש כאן". אבל יש לדעת ב' דברים. א: לא כתב ברעיא מהימנא שכל זה בזמן שיש תכלת, ואכן, הנוהגים על פי האריז"ל והקבלה עושים י"ג חוליות גם בזמן שאין תכלת. ולכן למי שלא היה נהג כן אין סיבה לשנות, שכנראה אין עניין זה מקושר לתכלת. ב: יחוס של דברי היהל אור בזה להגר"א ז"ל, הוא מעוד מפוקפק. וזה לשון הרבי מרדזין (בספרו פתיל תכלת) על דברי היהל אור בענין זה: "ח"ו לומר דאשתמיט ל' להגר"א ז"ל כל כך, ובודאי איזה תלמיד טועה כתבה על שמו, כידוע אשר ידי זרים שלטו בכתביו... ובאמת דברי הביאור שעל הרע"מ פ' פנחס הנ"ל תמוה... ועל כן נראה ברור דהביאור בלשון סד"ל הנ"ל והביאור דלרע"מ (פ' פנחס הנ"ל) גורל אחד לשניהם, דלאו הגר"א ז"ל חתים עלה אלא איזה תלמיד טועה כתבה על שמו". והרב ישראל ברקין עשה בירורים בדבר זה, והעלה בברירות שחלק זה ביהל אור אינו מן הגר"א. עכ"ל.

א"ה יצחק פרץ, וכע"ז מצאתי ברבינו ירוחם (ני"ט ח"ג) שכתב שקבל לעשות י"ג חוליות כנגד י"ג מדות רחמים.

וע"ע בספר המספיק לרבינו אברהם בן הרמב"ם (חלק ההלכה מהד' דנה עמ' 272) שכתב: ומה שנוהגים לעשות ברוב העולם שבע, ואין צורך לסטות מכך, והוא מצוה מן המובחר. ע"כ. אמנם נראה ממה שכתב "מה שנוהגים לעשות ברוב העולם", דהוא דיבר כשיש רק לבן, וצ"ע. וע"ע בקובץ והיה לכם לציצית (שנה ז' עמ' כו, שהביא משם אחד המדרשים, המודפסים בספר בתי מדרשות (ח"א סי' שב) שמבואר דאליעזר זעירי (הנזכר בבק"מ נא) עשה ז' חוליות. ע"ש. וראיתי שכן הביא מדרש כעין זה בקונטרס מאמר הלכות תכלת (פ"ב ה"ו).

אמנם חלק מרבתינו הגאונים והראשונים סוברים אחרת בביאור גמרא זו, ודעתם דהכוונה במאמר הגמרא: לא יפחות משבע, והמוסיף לא יוסיף על שלוש עשרה. דהכוונה לא יפחות משבע כריכות, ולא יוסיף משלש עשרה כריכות בכל חוליא. וכן דעת הראב"ד (בהשגות על הרמב"ם שם, תמים דעים סי' לט). ושם הביא הראב"ד בשם רב נטרונאי גאון. ושם בתמים דעים כתב דהסכים איתו חמיו בעל האשכול. וכן דעת היש מפרשים בתוספות (מנחות לט ע"א שם). וכן כתב האהל מועד (שער תפילין מזוזה וציצית דרך ג'). ובפסקי רבינו אביגדר

חוטי דתכלתא

הצרפתי (פר' שלח, סימן תקיח). ושם הביא בשם זקנו ר' גרשון. וכל"ה בנמוקי יוסף (על הרי"ף דף לט מדפי הרי"ף).

ועוד יש את דעת **האשכול** (מהד' אלבעק ח"א עמ' 205) שכתב שהכוונה היא לז' או יג חוליות בין קשר לקשר. וכע"ז יש לפרש בדברי הריקאנטי (סי' ב) בשם ר"א ממיץ, ועוד הרבה ראשונים שכתבו כן.

ועוד מצאתי בר"י **מלוניל** (הל' ציצית) שכתב דיש מפרשים דהכוונה דלא יפחות משבע קשרים, ויש עוד כמה ראשונים בודדים שהביאו שיטה זו.

ולענ"ד, כמו שהבאתי לעיל יש לפסוק בזה כדעת רוב הראשונים, וביניהם הרמב"ם, הרא"ש והתוספות ועוד. חדא משום דיש לנו רוב עמודי ההוראה וכן יש לפסוק ע"פ כללי ההוראה המסורים לנו ממר"ן בהקדמתו לבית יוסף, והם גם רוב נגד המיעוט שסובר שמדובר בכריכות. ועוד משום דכיון שבמנין החוטים אנו עושים כהתוספות יש לנו בזה נטיה ללכת אחר התוספות.

ואפילו דאה"נ דדעתי העניה מסכימה דאם יש לן אפשרות לצאת בזה כדעת הראב"ד וסייעתו כדאי להחמיר⁶², חדא, משום דכן דעת רב נטרנאי גאון. ועוד משום דודאי בכל מקרה שיהא אפשר לנו להחמיר כדעת 8 ראשונים נחמיר, ויש ראיות לזה מהשו"ע והפוסקים. אמנם לענ"ד לכאורה אין לנו רעיון פרקטי כדי לעשות קשירה שנצא לחומרא כהראב"ד. ולעשות כריכה מחודשת שלא הובאה בראשונים (וכדעת הרב משה אינדיק נר"ו)⁶³ נראה דלא טוב לעשות, אלא עדיף לעשות כדעה שכתובה ברבנן קמאי, ונראה דיש לפסוק כמותה, וכמו שהסקנו בס"ד לעשות כהתוספות, הרא"ש, ועוד, בענין הקשירה.

בענין איזה חוליות עושין מלבן ואיזה מתכלת

הנה דעת **הרמב"ם**⁶⁴ (הל' ציצית פ"א ה"ז), ובשו"ת פאר הדור (סי' כא) בשם ר' שמואל בן חפני גאון⁶⁵, ובספר עץ חיים לרבינו יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרץ (הל' ציצית פ"ב), שרק הכריכה הראשונה שבחוליא הראשונה, והכריכה האחרונה שבחוליא האחרונה הן בצבע לבן, ושאר הכריכות הם כולם מתכלת.

⁶² והרב אי"ש רפמן נר"ו פקפק בזה בספר שער כריכת התכלת (עמ' 10 והלאה) ודעתו שאין להחמיר כמותו ע"ש.
⁶³ ודעתו היא לעשות כדעת התוספות וכמו שהסקנו, רק שבכל חוליא להוסיף כריכה אחת, ולדעתו בזה מרויחים את שיטת הראב"ד, וצ"ע.

⁶⁴ והנה האדמו"ר מראדזין בספרו פתיל תכלת (עמ' קכט) הביא את שתי השיטות כשיטה אחת, והוא הבין את כל הראשונים שכתבו דמתחיל בלבן ואח"כ הכל תכלת ומסיים בלבן, שדעתם כהרמב"ם שזה כריכה ראשונה ואחרונה, אמנם אפשר דדעתם שחוליא ראשונה ואחרונה לבן והשאר תכלת ולא רק הכריכה הראשונה והאחרונה, וצ"ע.

⁶⁵ עיין הערה 21.

חוטי דתכלתא

אמנם הראב"ד (שם) השיג על הרמב"ם, בשם ר' נטרונאי גאון, וכתב שצריך לעשות כריכה ראשונה לבן שניה תכלת שלישית לבן רביעית תכלת וכן הלאה.

והתוספות (מנחות לט ע"א), הרא"ש (הלכות קטנות, הלכות ציצית אות טו), החנוך (פר' שלח), הסמ"ג (עשין כו ד"ה ונהגו העולם), המרדכי (מנחות לח ע"ב ד"ה אמר רבא), המנהיג (הל' ציצית), האשכול (אלבעק הל' ציצית ח"א עמ' 302), רב עמרם גאון (גאוניקה ח"ב עמ' 330, שערי תשובה סי' קנט), סמ"ק (עמ' קב), שר שלום גאון (שו"ת הגאונים שערי תשובה סימן קנט, גאוניקה ח"ב עמ' 330), ר"י מלוניל (הלכות קטנות הל' ציצית דף יג ע"א), העיטור (הל' ציצית עמ' סח), סוברים דחוליא ראשונה לבן, שניה תכלת, שלישית לבן רביעית תכלת, וכן הלאה.

וראיתי בספר תולעת יעקב (סימן טו) להרה"ג ר' ישראל ראזענברג נר"ו, שכתב שכן דעת רבינו ירוחם (נתיב תשעה עשר ח"ג דף קלד ע"ד), האבודרהם (סדר תפלות של חול ש"א), הסמ"ג (מצוה כו), רבינו יונה (ברכות ט:), רבינו אברהם אלשבילי אביו של הריטב"א (שם), הריטב"א (שם), ושכן משמע מהטור (סי' יא) שהעתיק מדברי בעל העיטור בענין חמשה קשרים, וכ"כ בשו"ת בנימין זאב (סי' קבצ), וכן העתיק בשו"ע הרב הל' למעשה (סי' יא סעיף כז), וכן משמע ממהר"י אבוהב (סי' יא ד"ה ובזמן שהיה תכלת), ועטרת צבי (סי' יא ס"ק כ"ט) שהעתיקו דברי בעל העיטור הנ"ל, וכן נראה מביאור הגר"א (סי' יא הל' יד) על דברי המחבר שכתב שיש לעשות ה' קשרים, וציין רק לדברי התוס' והעיטור. ע"כ מספר תולעת יעקב.

וכן נראה עיקר, דכן נראה דהיא הדעת הכי המקובלת בראשונים ובניהם הרא"ש שהוא אחד מעמודי ההוראה, וכן סמכנו על דעתם במנין החוטים, וכמו שכתבנו במסקנא.

בגדר הקשר של ציצית

הנה דעת הרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ז, שו"ת פאר הדור תשו' כא) שאופן עשיית הקשר הוא, שכורכין שני כריכות והכריכה השלישית מכניסים אותה בשני הכריכות הראשונות ולדעת הרמב"ם זה נקרא קשר.

אמנם דעת רוב רבותינו הראשונים והפוסקים, ובניהם: התוספות (לט ע"א ד"ה לא יפחות), והרא"ש (הלכות קטנות הלכות ציצית אות טו) בשם רבינו תם, וכן כתב המרדכי (מנחות לח ע"ב ד"ה אמר רבא) בשם רבינו אלחנן, וכ"כ הראב"ה (סי' קצג), והאגודה (מנחות לט ע"א) הביא גם את דברי ר"ת ונראה דפוסק כמוהו, וכ"כ החנוך (מצוה שפו), וכ"כ האהל מועד (שער תפילין ומזוזה וציצית נתיב ג), וכן רבינו ירוחם (ני"ט ח"ג) שיבח את העושין כן. ועוד.

חוטי דתכלתא

דקשר צריך שיהיה קשר על קשר הנקרא קשר של קיימא או קשר כפול, ואם לא עושה כזה אינו נקרא קשר.

ונראה דכן ההלכה, כדעת רוב הפוסקים (ומנהג העולם), וצריך להקפיד לעשות קשרים כאלו דאם לא, לדעת הרבה ראשונים נקרא שיש לו טלית בלי ציציות, ואולי אפי' אסור לטלטלו בשבת, אמנם נראה דבזה אפשר לסמוך על הרמב"ם, וצ"ע. ועוד נראה דאם לדעת הרמב"ם כל חוליא נחשבת קשר, אז אם עושה ז' חוליות או י"ג, הוי מוסיף הקשרים (אמנם נראה דהרמב"ם קיים בזה דצריך לקשור על כל חוליא וחוליא).

אי צריך לקשור על כל חוליא וחוליא

הנה מדברי רש"י (לט ע"א ד"ה דלמא) משמע שאין זה חובה אלא עצה טובה כדי שאם יפסקו החוטין עדיין יהיה כשר הציצית.

ודעת התוספות (לט ע"א ד"ה לא יפחות) היא שהכוונה שצריך לקשור על שני חוליות ביחד, אחת של תכלת ואחת של לבן. וכן דעת הרא"ש (הל' ציצית הל' קטנות אות טו).

וע"ע במרדכי (מנחות לח ע"ב ד"ה אמר רבא) שכתב שהגמרא דחתה את דברי רבא, אמנם בכל זאת רבא לא הדר מדבריו, ונראה דהוא נוקט למעשה דמצוה מן המובחר לחוש לדבריו. הרי"ף השמיט דין זה, ונראה מזה שהוא סובר שנדחו דברי רבא להלכה. והשיטה מקובצת הביא בשם תוספות אחרות שלא דוקא צריך לקשור על כל חוליא וחוליא, אלא צריך לקשור קשר אחר מלבד הקשר עליון שהוא מדאורייתא. וכן מדברי מהסדר של הקשירה שהביאו הרי"א ז' (מנחות לח ע"ב), והחנוך (פר' שלח), והסמ"ג (עשין כו), והכלבו (סי' קמה) בשם בעל התרומה, והכלבו (סי' כב) בשם הקדוש רבי יחיאל, ועוד הרבה ראשונים נראה דסוברים דנדחו דברי רבא למעשה. ובפסקי רבינו אביגדר הצרפתי (סי' תקיח) כתב בשם רבי אליהו מפריש שנדחו דברי רבא בגמרא. ומדברי הר"י מקור' צ"ל המובא בארחות חיים (הל' ציצית סי' טו) נראה דגם סובר דדין זה נדחה.

אמנם הרמב"ם נראה דפסק כדברי רבא ולכן בכל חוליא עושה קשר. וכן מדברי רבינו ירוחם (ני"ט ח"ג) נראה דבזמן שיש תכלת צריך לקשר על כל חוליא וחוליא.

מנין הקשרים בציצית

והנה יש עוד נידון חשוב בזה, והוא מנין הקשרים דיש לעשות בציצית כשיש תכלת [ולא אכחד דיש כמה מהראשונים דלא פירטו באיזה זמן מדובר, אמנם חלק גדול לפחות משמע

חוטי דתכלתא

מאד שמדובר בזמן שהיה תכלת, ועיין, ולענ"ד הדלה יש לעשות ה' קשרים⁶⁶, וכמ"ש מר"ן השו"ע כשאין תכלת, וכן נהגו כל ישראל. וכן מצינו לרוב הראשונים דגם כשיש תכלת יש להקפיד על ה' קשרים, והם: **בתמים דעים לראב"ד** (סי' לט), ובהשגות על הרמב"ם (פ"א דהל' ציצית ה"ז) כתב **בשם רב נטרונאי גאון** דצריך ה' קשרים. וכ"ה **במנהיג** (הל' ציצית). וכ"ה **בסמ"ג** (עשין כו). וכ"ה **באהל מועד** (שער תפילין מזוזה וציצית סי' ג) וכתב דבענין זה **דקדקו רבותינו הקדושים הגאונים. כלבו** (סי' כב). **רש"י. תוספות** בפירוש השני (לט ע"א ד"ה לא). **והרא"ש** (פסקי הרא"ש דף מדפי הרי"ף). וכ"ה **בנימוקי יוסף** (דף לט מדפי הרי"ף), אמנם הוסיף דאם הוסיף או פיחת יצא, אמנם **אין לשנות בזה. והחנוך** (פר' שלח). וכן איתא **בהקדמת הש"ס לרבינו נסים גאון** (אשר הודפסה בריש מס' ברכות). וכ"ה בספר **העיטור** (הל' ציצית). וכ"ה **בזוהר** (רעיא מהימנא פנחס רכו).

ולא אכחד, דיש חולקים להנ"ל, דדעת הריקאנטי (סי' ג) דיש לעשות ד' קשרים. ורבינו ירוחם (ני"ט ח"ג) כתב דבימי חכמים היו עושים ז' קשרים. ודעת הרמב"ם (פ"א דהל' ציצית ה"ז) דדי בקשר אחד⁶⁷. וידוע לי שיש בזה עוד שיטת ועוד ראשונים שדיברו בזה, אמנם מסתפק אני בזה, ונראה דלהלכה טוב להקפיד בה' קשרים. וכן נראה דהוא השיטה היותר רווחת בזה, וביותר דכן דעת התוספות והרא"ש דכבר הולכים אנו בעקבותיהם במנין החוטים, וכדעתם דעת רוב הראשונים. ועי' בזה במאמרו של ידידנו הרה"ג רבי משה אינדיק נר"ו בזה שהסיק דיש לעשות ה' קשרים.

ולענ"ד חוץ מהטעם שהבאנו דכן דעת רוב הראשונים, ועוד דכן דעת התוספות והרא"ש דאין יש לנו נטיה לדבריהם בסוגית התכלת, כמו שכתבתי לעיל, עוד יש לנו כאן טעמים לעשות כן, חדא, משום דכן כתב הזוהר, והזוהר נכתב בזמן דעדיין היה תכלת, וכן קבלנו הוראות הזוהר כשיש מחל' בפשט. ועוד, דכן עדות מהראב"ד והאהל מועד בשם הגאונים דיש לעשות כן, ודברי הגאונים, דברי קבלה הם.

⁶⁶ וע"ע באורך ע"ז בספר שער כריכת התכלת לראי"ש רפמן נר"ו (עמ' 31) והלאה. ושם בסוה"ס בהערות לקונטרס והיה לכם לציצית (עמ' סט והלאה) שכתב דברים נכונים. וכן האריך בזה ידידי רבי משה אפרים אינדיק נר"ו מח"ס רמוני תכלת. ⁶⁷ ודרך אגב, אביא בזה בס"ד מה שנתקשתי בלשון הרמב"ם (פ"א מהל' ציצית ה"ז) דכתב: ולוקח חוט התכלת וכו' וכן קבלנו שתי כריכות בצד כריכה של לבן וקושר ואילו השלש... וצ"ע דתמיד שמעתי בדעתו דצריך לפחות קשר אחד בהתחלה, והוא לא כתב כן בהלכותיו.

וכעת כתב לי הרה"ג רבי אורן צדוק נר"ו וז"ל: לק"י, לכבוד הבחור השנון התאב להרחיב להעמיק בתורה הקדושה ובהוראותיה!, דברי רבינו פשוטים שהקשירה האמורה בדבריו אינה חוץ למנין שלשת הכריכות המכונות יחידיו 'חוליה' אלא הידוק שלשתן יחד קורא רבינו 'קשירה', כך שלרבינו בעשיית ציצית אין קשר על גבי קשר כלל, אלא חוליות חוליות של שלשה כריכות מהודקות יחד.

ולמופת ביאור זה אביא את לשונו המפורשת של רבינו בתשובה סימן קל"ח להראות על כך, שנכרך שלש כריכות **ונעשה הכריכה השלישית קשירה**, ויהיה הכל לחוליא אחת ונרחיק קצת **ונכרך שלש בקשירה** ונרחיק קצת ונכרך כך, עד שנעשה שבע חוליותו כל חוליא שלש כריכות, ויהיה בין כל חוליא וחוליא מרחק קטן'. וכן הוא מנהיגו פשוט אולם מוסיפים בתחילה קשר על גבי קשר, כדעת מרן השלחן ערוך. ויש העושים כדעת מרן לגמרי. בברכה מרובה, הצ' אורן בכא"מ שמעון צדוק יצ"ו. עכ"ל.

חוטי דתכלתא

ולכן היוצא לנו מכל הנ"ל לעת עתה, הוי דיש להקפיד על שבע חוליות לפחות, ולא להוסיף על י"ג, וכן להקפיד על ה' קשרים. ומי שיכול להחמיר כדעת הראב"ד וסייעתו לעשות לפחות חוליא אחת משבע כריכות (וזה מדוקדק מלשונו בהשגתו על הר"מ ע"ש), תע"ב.

סדר קשירת התכלת בציצית

והנה כעת אביא בעזה"י בקצרה את דעות הראשונים באופן קשירת התכלת למעשה (ולא הבאנו את כל הדעות, אלא הדעות הנפוצות כיום בין לובשי התכלת, ואלו שנראה שיש צד לפסוק כמותם), ובסוף אכתוב את דעתי העניה בכ"ז בס"ד.

הנה דעת הרמב"ם דיש לעשות רק חוט אחד תכלת והשבע הנותרים לבן. ודעתו דיש לקשור קשר אחד כפול סמוך לכנף הבגד (צ"ע אם דעתו דצריך לעשות קשר, או דאינו לעכובא, ועי' בהע' 4), ומשם לעשות י"ג חוליות וכל חוליא בת שלש כריכות, עם הבדל של רווח בין כל חוליא, וכל חוליא היא כעין קשר (אמנם שאינו כפול, דלדעת התוס' ועוד לא נקרא קשר), והכריכה הראשונה בחוליא הראשונה היא מלבן, והכריכה האחרונה בחוליא האחרונה היא מלבן, וכל השאר מתכלת.

והראב"ד שם השיג עליו, והביא סדר אחר בשם ר' נטרונאי גאון. ודעת הראב"ד היא דיש לצבוע חוט אחד שלם תכלת והשלש הנותרים לבן. ועושים חמשה קשרים (קשרים כפולים, של קיימא), ובין כל קשר חוליא אחת בת שבע כריכות, ומתחילים הכריכה הראשונה לבן והשניה תכלת וכך עושים כל הכריכות וכל החוליות, דכריכה אחת לבן והבאה אחריה תכלת, עד שמסיימים בלבן.

ודעת התוספות והרא"ש ועוד דיש לצבוע ב' חוטים תכלת, וב' לבן. ועושים ה' קשרים, ובין כל קשר עושים ב' חוליות וכל חוליא בת שלש כריכות, וזהו הסדר, מתחילים עם קשר סמוך לכנף הבגד, ועושים חוליא אחת לבן, ואח"כ חוליא אחת תכלת וקושרים, וכך חוזרים עוד פעם חוליא אחת לבן, חוליא אחת תכלת וקושרים. וכל קשר הוא קשר כפול של קיימא, ובין ב' הקשרים האחרונים עושה רק חוליא אחת בצבע לבן.⁶⁸

עוד אופן הובא בתוס' שם, דיש לעשות קשר, וחוליא של לבן, קשר חוליא של תכלת, וכך עד שיגיע לז' חוליות וח' קשרים.

⁶⁸ והנה התוספות הביאו בסוף דבריהם דעת ה"ש מפרשים" דהוא כהראב"ד דכל חוליא היא משבע כריכות, אמנם נראה ברור דסתם ויש הלכה כסתם, ודעתם להלכה זו היא שאנו הסקנו, משום דהדרך הראשון שהביאו שם (ואנו הבאנו למעלה כעוד אופן שהובא בתוס') לא מוכרח שהוא לדינא והפשטות בדברי התוס' שהאופן ההוא נדחה מההלכה. וכן יש להביא ראיה מהרא"ש שהוא רק הביא את האופן שאנו הבאנו להלכה במסקנתנו בסוף המאמר, והוא שיש ז' חוליות וה' קשרים. [ויש לעיין בדברי המרדכי (מנחות לח ע"ב ד"ה אמר רבא) דאולי אפשר להבין בדבריו דהוא סובר כהתוס', וצ"ע].

חוטי דתכלתא

והמיוחס לחנוך⁶⁹, בסדר הקשירה **גבי לבן**⁷⁰ כך היא. קושרים קשר סמוך לכנף ומשם עושים שלש חוליות, אחת לבן השניה תכלת והשלישית לבן, וקושר, ואח"כ עושה חוליא תכלת לבן תכלת וקושר ואח"כ לבן... וכך עושה ה' קשרים עם שלש חוליות בין קשר לקשר, ובין שני הקשרים האחרונים עושה ד' חוליות (תכלת, לבן, תכלת, לבן), ויוצא דלדעתו עושים ה' קשרים וי"ג חוליות, וכמו שאיתא מפורש בזוהר, והבאתי אותו לעיל. וכ"כ בספר התדיר (סי' מו). ובפירושים ופסקים לרבינו אביגדור הצרפתי (עמ' רנג) בשם רש"י.

היוצא למעשה לענ"ד

היוצא למעשה לענ"ד, דינא לעשות כדעת התוס' והרא"ש וכן נראה מלשון המרדכי, וכן י"ל בדעת הסמ"ג (עשין כו), שר שלום גאון (שו"ת הגאונים שערי תשובה סימן קנט, גאוניקה ח"ב עמ' 330), [אמנם לדעתם של הסמ"ג ושר שלום גאון, אין ה' קשרים אלא ה' אווירים]. וכך עושים גם ה' קשרים וגם ז' חוליות. והוא גם משום דינא לנו להמשיך בדעתם אחרי

⁶⁹ והראני דודי הגאון רבי יוסף פרץ שליט"א, תשובה שהודפסה בקובץ מנורה בדרום (חשון תשפ"ד עמ' יט) שכתבה הגאון רבי אלעזר בהלול, שכנראה הועתקה מכת"ק של רבי שמואל אבן דנאן זצלה"ה, ושם כתב כדעת החנוך באופן הקשירה, והוא כתב כן כנראה שמעצמו ע"פ הקבלה.

⁷⁰ ולא מובן למה הרבה רבנים תפסו שיטה זו ובניהם הגר"י בעלסקי זצ"ל, וכעדות הרב יהושע ינקלוביץ נר"ו. ולעצם הענין החנוך כתב את סדר הקשירה גבי לבן (וראיה מפורשת לזה, שלא פירט את צבע החוליות והכריכות), ואין אנו יודעים דעתו לגבי תכלת, אמנם הסדר שהבאתי הוא המייחסים אותו בטעות לחנוך מפני שיש פרטים שהוא לא כתב כמו צבע הכריכות והחוליות. והסכים איתי בזה הרב יוסף וויזנפלד נר"ו.

ואפ"ל דתפסו את שיטתו בענין, משום דאפשר לומר דאם עושים כנהוג בשמו, יוצאים יד"ח לדעת כולם ואפי' לדעת הראב"ד.

וכתב לי בזה הבה"ח ר' אורי בן יהודה נר"ו, וז"ל: גם אם לא ביאר כל חוליא איזה צבע אבל מנין ומיקום החוליות מוכרח שיהיה אותו דבר בתכלת לפי הגירסה שהבאתי "ונכרוך כאילו הוא בשלמותו עם התכלת" אמנם גם בלא זה למה שיאמר שצריך לקשור אחרת כשיש תכלת הרי אין שום פגם בשיטתו גם כשיש תכלת ודווקא איך שאנחנו קושרים עכשיו לא יתכן בתכלת כי אין סדרות של חוליות (דרך אגב השיטה הזאת מובאת ברא"ש על התורה (בלשון "שמעתי") אבל גם שם אתה יכול להסביר שמדובר דווקא לבן).

וגם בלי זה זוהי החלוקה הפשוטה של החוליות בהנחה זו: א. יש מעלין בקודש בלכרוך יותר (מקשר לקשר) וזו הרי שיטת כמה ראשונים חשובים וגם כך (היו) עושים רוב ישראל בלבן 7 8 11 13 שזה דרך העלאה, אמנם אכן יש גם מנהג של חלק מהספרדים של שם הוי"ה ולפ"ז אין ראיה. ב. שנפסק להלכה שארבעת האווירים שבין הקשרים צריכים להיות שווים והנה בקשירת התוס' מפסידיים מעלין בקודש לכמה ראשונים וגם קשה לעשות אווירים שווים עם שתי חוליות מול חוליה אחת משא"כ כשזה ארבע חוליות ושלוש חוליות אפשר לשנות רווחים ויוצא מצוין.

והיוצא מזה שבשיטת תוס' מסתמא צורת העשייה של י"ג חוליות זה כהחינוך אז למה לא לעשות י"ג חוליות במיוחד שכן הוא ע"פ קבלה (זוהר, רבנו ירוחם, האר"י, ואולי הגר"א).

ואשמח להסבר למה שהרב מעדיף שבע חוליות הרי אף אחד לא אמר שזה עדיף, ומה שכתב בן הרמב"ם בפשטות לא כתב אלא שאין יותר הידור בי"ג, אבל לא שז' עדיף, ומה שתוס' כתבו ז' ודאי לא התכוונו שאפשר רק ז', והרי הגמרא אומרת ז' או י"ג ואולי כמו מה שהגר"א (לא?) אומר שהתוס' סבר שהגמרא דיברה על ז', וממילא צריך לקשור על כל חוליא וחוליא, אבל בי"ג באמת לא קושרים על כל חוליא.

ויתכן מאד שהמנהג הקדמון היה כן שהרי רוב עמ"י עושים ל"ט כריכות שזה י"ג חוליות אלא שבזמן שאין תכלת א"צ חוליות, ולכן שינו 7 8 11 13 במקום 7 8 9 12 כדי שהאוויר הראשון והשני ביחד יצא 15 שזה שם י-ה, וילמדנו רבנו מה האזכור הראשון בראשונים 7 8 11 13? דאם אינו בראשונים אפשר שהוא חידוש מאז התחיל להיגלות אור הקבלה והשינוי הוא מדור המהרש"ל והאר"י או קצת לפני כן. וכל זה בתורת "וורט" בעלמא בלא כל לקיחת אחריות כלשהי. עכ"ל. אמנם אני במקומי אעמודה דלענ"ד עדיף לעשות כהתוספות שברור שכתבו כן לגבי תכלת, משא"כ החנוך, ויש לי מה לענות הדברים, אמנם אכמ"ל, והבחר יבחר.

חוטי דתכלתא

שפסקנו כמותם במנין החוטים, וכן משום דכן נראה לפסוק ע"פ כללי הפסיקה, מכיון שכהרמב"ם אין אנו פוסקים מדין ספק דאורייתא, מכיון שבשיטתו יש רק קשר אחד (או אפי' שום קשר של קיימא) ויש ראשונים שסוברים דמעכב לפחות ב' קשרים (עי' ברש"י, והביאוהו התוס', ויש סוברים כן בדעתם, וצ"ע). וא"כ נשאר לנו הרא"ש דיש לילך בדעתו משום דהוא אחד מג' עמודי ההוראה, וכן הסקנו כמותו במנין החוטים (ועיין בזה בשו"ת בית נאמן ח"ג שכתב דאם פוסקים כפוסק אחד באיזה הלכה, צריך לעשות כל ההלכה כמהו, ולא פסקינן דיבוריה), וכן שמעתי דיש נוהגים כן.

חוטי דתכלתא

בס"ד, מרחשון תשפ"ד לפ"ק

האם מי שאוחז מהתכלת, ואינו לובשו בט"ג, האם מבטל מ"ע דאורייתא

לכבוד הרב הגאון הצדיק המפורסם בספריו הנפלאים, כש"ת מוה"ר רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א, בעמח"ס שו"ת גם אני אודך, ופרדס יוסף החדש על המועדים.

אחדשה"ט וש"ת כראוי באה"ר ובאה"ע, הנה זכיתי וקבלתי את מכתבו, ובו שאלני בענין אחד ש(מחמיר ו)לובש תכלת בטלית קטן שלו, אמנם בטלית גדול אינו לובש כדי לא להיות משונה ומסיבות דומות לה, והשאלה האם אדם זה הוא בגדר מבטל מצות עשה דאורייתא בט"ג שאינו לובשו, או לא.

והנה אפילו שידעתי מיעוט ערכי, אמרתי לעשות רצון צדיק, אנסה בעזרת השם יתברך לעיין בסוגיא כפי מיסת כחי הדלה, והקב"ה יעזרני לכוון לאמיתה של תורה.

התכלת מעכב את הלבן

הנה איתא בגמרא (מנחות לח.): דתניא וראיתם אותו מלמד שמעכבין זה את זה דברי רבי. וחכמים אומרים אין מעכבין.

וכ"ה בבריתא דמסכת ציצית (בריתא יב): שייר את התכלת ולא שייר את הלבן, את הלבן ולא שייר את התכלת, מעכב. שהתכלת והלבן מעכבין זה את זה, [דברי רבי. וחכמים אומרים] אינם מעכבים. ופירש מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל בביאור תכלת (שם): שייר את התכלת, שלא עשאו.

וכן הוא בתוספתא דמנחות (פ"ו ה"ו): התכלת והלבן אין מעכבין זה את זה. מצוה שיקדים לבן לתכלת ואם הקדים תכלת ללבן, יצא. אמנם בפשטות התוספתא לא מדברת על הענין שלנו, אלא בענין קדימה, וכן נראה מסוף הענין דמצוה שיקדים, ועי' בגמ' ריש פרק התכלת, ובמפרשים על התוספתא (שם).

הנה רוב הראשונים והפוסקים פסקו שאין מעכבין זה את זה, וכן פסק בספר ערוגת הבושם לרבינו אברהם ב"ר עזריאל רבו של האו"ז (ח"ג סי' עא). ובספר עץ חיים לרבינו יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרץ (הל' ציצית פ"ב). וכן בשו"ת הרשב"א (ח"ז סי' שמה), ובחידושיו (יבמות ד). וכ"ה בשו"ת הרא"ש (כלל שני אות ט). וכ"פ בספר יראים (סי' יז). והחנוך (פר' שלח). והמאורות (מנחות לח ע"א). וכן הריא"ז (בפסקיו הל' ציצית אות י). והצדה לדרך (פרק חמישי). והרמב"ם (הל' ציצית פ"א ה"ד). והרי"ף (הל' ציצית). והאגודה (שם). התשב"ץ

חוטי דתכלתא

(שו"ת ח"ג סי' קלז). ספר האסופות מכת"י (סי' שצה). הריב"ש (שו"ת סי' קלז). שלטי גבורים (על הרי"ף). והרמב"ן (במלחמות בפ"ב דשבת). וכן פסק מר"ן בשולחן ערוך (סי' יג ס"ב). והאריז"ל בשער הכוונות (דף ו ע"ב).

אמנם מצאתי למרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל בפירוש ארגמן ע"מ ציצית (ברייתא יב) שמצא לאחד מרבתינו הראשונים דפסק לא כן, אלא כדעת רבי, והוא הרז"ה בחידושיו לשבת (פ"ב), וכ"ה (במנחות אות כה) והוסיף שלדעתו כן דעת הבה"ג. והוסיף שם (הגר"ח קניבסקי) דהרמב"ן במלחמות העיד דהרז"ה כל ימיו פטר את עצמו מציצית עפ"ז.

ועי' לגר"ח סופר בסו"ס צואה מחיים (עמ' נא) שנראה מדבריו דכדעת הרז"ה כך היא דעת המהר"ם מרוטנבורג. ע"ש. וכן דברי התמים דעים (סימן רכד), ובספר העיטור (הל' ציצית) בשם רבינו ברוך, דבזממה"ז מצות ציצית היא מדרבנן, משום דמדאורייתא צריך את הלבן ואת התכלת.

וכעת מצאתי בקובץ גינת ורדים (חט"ז עמ' קפט הע' ו') שכתב וז"ל: אולם אף לרבי יש סוברים דמחוייבין בציצית בזה"ז שאין לנו תכלת. א) ברבינו בחיי פרשת שלח כתב וז"ל, כשם שהלולב והאתרוג מעכבין זה את זה כן הציצית והתכלת מעכבין זה את זה בזמן שהיה תכלת מצוי, אבל עכשיו שאין לנו תכלת מניח הלבן בלא תכלת כי הוא העיקר. עכ"ל. ועיין שם בהגהות דעת שלום בהוספות דו"ז הגה"צ רבי משה הלברשטאם זצ"ל, בשם הגאון הצדיק ר' עקיבא יוסף שלזינגר זצ"ל בתשובה כת"י, שדעת רבינו בחיי שאף לרבי שתכלת ולבן מעכבין זה את זה היינו דוקא בזמן שהתכלת מצוי, אבל בזמננו שאין התכלת מצוי אף לרבי אין מעכבין. (והוא היפוך הסברא הרגיל בש"ס, כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו. אולם עי' מנחות מ"ה ברש"י ד"ה ומנין שמעכבין). וכעין זה כתב הגה"ק מראדזין בספר פתיל תכלת ריש פרט שמיני, לבאר דברי האור החיים הקדוש בסוף פרשת שלח בענין לדורותם הכתוב במצות ציצית, עיי"ש. וכן כתב הגאון רי"פ פערלא זצ"ל בספר המצות לרס"ג, ומביא ראיה מגיור עיי"ש. ב) בעיטור ריש הלכות ציצית כתב בשם רבינו ברוך דציצית בזמן הזה דרבנן, דקיימא לן כרבי דהתכלת מעכב את הלבן, ואין בו מצוה דאורייתא, וכן כתב הפרי מגדים בפתיחה להלכות ציצית בפתיחה להלכות ציצית דאף לרבי יש עכ"פ מצוה דרבנן בציצית בזמן הזה, על פי דברי המרדכי (בפרק התכלת סימן תתקמ"ד) לענין נפסק חוט טליתו בשבת שכתב שאין הכוונה במצות ציצית לאסור לבישת בגד ד' כנפות בלי ציצית, אלא ענינו לחייב הטלת ציצית בבגד בת ד' כנפות, ובמקום שאין אפשר שאני, ולפי זה תכלת דליתא בזמן הזה אינו אוסר לבישת הטלית בלעדו. אבל צ"ע, דהרי הרמב"ן במלחמות כתב (בדעת בעל המאור) דאין מקום כלל לומר דלרבי יהיה מצוה דרבנן ללבוש ציצית עם לבן לחוד אפילו בזמן הזה (ואף העיד שבעל המאור פטר את עצמו ממצות ציצית בטענה זו כל חייו). עכ"ל.

והיוצא מכל זה שיש מחלוקת ראשונים בנידון שאין תכלת האם יש מצות ציצית, ועל הצד שאין מצות ציצית, האם זה רק מדאורייתא ומדרבנן יש מצוה, או דגם לו, ורוב רבתינו

חוטי דתכלתא

הראשונים נקטו, וכן פסק השו"ע והאריז"ל, שאין התכלת מעכבת את הלבן, ולכן אפי' שאין תכלת צריכים לשים ציצית בטלית. אמנם ברור דמי שיש לו אפשרות לצאת יד"ח דאורייתא לכו"ע, וברור שיש ענין לחוש לדברי רבותינו הראשונים, ויש לו תכלת, טוב מאד שילבש אותו.

וע"ע בספרי הגה"צ המקובל, הבקי בכל חדרי תורה, כקש"ת מוה"ר רבי איסר דב הכהן קוק שליט"א מטבריה, ציצית הכסת – חבש פאר (עמ' עמ' 20), קובץ על יד (א עמ' 78) שדן בענין זה ובכל הסוגיא הזאת. ע"ש.

פירוש המימרא דאין התכלת מעכב את הלבן וכו'

פרש"י (על המשנה בד"ה התכלת): ואע"ג דמצוה לתת תכלת ב' חוטין בציצית כדמפרש לקמן, אפ"ה אין זה מעכב את זה ואי עביד ארבעתן תכלת או ארבעתן לבן, יצא. עכ"ל. וכן נראה מדבריו בספר הפרדס (הל' ציצית). וכן פירש ר"י מלוניל (הל' ציצית). וכו"ה בחינוך (מצוה שפו). וכן רבנו ירוחם (ני"ט ח"ג). וכן הריא"ז (בפסקיו הל' ציצית אות י). וכן הרי"ד (בפסקיו שם). והסמ"ג (עשין מצוה כו). והמרדכי (שם). וכו"ה בספר אגודה (שם). וכן נרא' מדברי רבינו אברהם בן עזריאל רבו של האו"ז (ח"ג עמ' 10). וכן דעת התוספות (תוס' ד"ה התכלת).

והתוס' (ד"ה התכלת) תחלה רצו לפרש, דיש לשים רק את שני חוטי התכלת או את שני חוטי הלבן, כשאין לו את השני, אמנם כנראה שדעתם למקסנא לבאר את הגמרא כרש"י.

והנה הרמב"ם נרא' דרוח אחרת עמו מדכתב (משנה תורה, ציצית פ"א ה"ד): התכלת אינו מעכב את הלבן והלבן אינו מעכב את התכלת. כיצד, הרי שאין לו תכלת עושה לבן לבדו, וכן אם עשה לבן ותכלת ונפסק הלבן ונתמעט עד הכנף ונשאר התכלת לבדו כשר. עכ"ל. ונראה דהוא מסביר את הסוגיא דלא כדעת רש"י הנ"ל. וכו"ה בפירוש המשניות להרמב"ם. וכו"ה בעץ חיים לרבינו יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרץ (הל' ציצית פ"ב).

וצריך לעיין עוד, בביאור שיטת התוספות, והרמב"ם ושאר רבותינו הראשונים, אמנם מה שהלב חושק, הזמן עושק.

ביטול מצות עשה דאורייתא

הנה נראה דמי שלובש לבן ולא תכלת, ויש בידו לעשות ולהשיג תכלת מבטל מ"ע דאורייתא (וכמו שכתב רבינו בחיי (סו"פ שלח) דבאיכא תכלת לא אמרינן דאין מעכבין).

חוטי דתכלתא

ועוד אפשר לומר דמבטל מצות וראיתם אותם דלדעת הרמב"ן (סו"פ שלח) "הזכירה היא בחוט התכלת", והסמ"ק (סימן כט) מנה זאת למצוה בפני עצמה, שהיא וראיתם אותו. ולפי"ז נמצא מבטל מ"ע אחת בפנ"ע, ועוד דמבטל תכלת, שהוא חלק ממצות ציצית, ואינו זוכה לקיים מצות ציצית בשלימות. וממשמעות הפסוק משמע שזה התכלית של הציצית, לדעת הרמב"ן הנ"ל דהזכירה היא בחוט התכלת. כי בתורה כתוב "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, והיה לכם לציצית, וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות השם ועשיתם אותם". ואם הזכירה היא ע"י חוט התכלת, בדליכא תכלת, חיסר את תכלית המצוה, וכתבתי זה רק מלמעלה, וצ"ע. [וע"ע באורך בענין זה בשער כוונת המצוה, מתוך תכלת לחושבי שמו, מראי"ש רפמן נר"ו].

הנה ידועה הקושיא בשם השאגת אריה (שו"ת סי' לב) [וכן בביאור הגרי"פ לספר מצוות לרס"ג עמ' רנא], דאיך מותר לן ללבוש ציצית בלי תכלת, והרי מבטלים מצות עשה דאורייתא, ותירץ דמכיון דאנוסים אנו בזה, אמנם זה רק לשיטת ר"י. אבל ר"ש שסובר שאם יש אונס שבגללו אין אנו יכולים לשים לבן, אין לשים ציצית, ולכאורה הו"ה לגבי תכלת, שאם יש לנו אונס שאין אנו יכולים ללבוש, אין לנו ללבוש גם לבן. וכ"כ בהקדמה של הפרי מגדים שמכיון שזה אונס, אין אנו חייבים בזה. [ודברים אלו הובאו במנחת אשר (עה"ת ח"ד סי' כח אות ה), וע"ע שם שכתב דברים מחודשים מאד בזה].

וכעת מצאתי בספר מעדני אשר – שוורץ (תשס"ט עמ' 135) שהביא כמה תירוצים: א, שאנוס פטור. ב, דעשה דלבן דוחה מצות תכלת. וע"ע שם (בעמ' 142). וקושיא זו הובאה בדברי הגראי"ל שטינמן זצ"ל (כאיל תערוג – הלכה עמ' 70).

ובשו"ת בית שלמה (הביאו בקובץ עץ חיים דבאבוב (כח עמ' שסא) כתב שאם יש תכלת ואינו לובשו, הוי מצוה הבאה בעבירה ואינו מקיים מצוה אפי' בדיעבד. ושם נוקט למעשה דכשיש תכלת, אין ללבוש טלית בלבן בלבד, ואם עשה כן, לא עשה ולא כלום.

אמנם הביא שם ממדרש תנחומא מרבינו ירוחם ומרבינו בחיי ועוד ראשונים דנראה דמה שאין התכלת מעכב את הלבן זה דוקא כשאין תכלת (אונס), אבל ביש תכלת ואינו לובשו, הוי מבטל מ"ע דאורייתא.

וע"ע בהקדמה לספר לולאות תכלת, שהביא ראה מהגמרא שר"מ אומר שקשה עונשו של לבן, מעונשו של תכלת, מכלל דיש עונש במבטל מצות תכלת, וגמרא זו הובאה ברי"ף, וברא"ש. וע"ע בקובץ והיה לכם לציצית (ח"ה עמ' לד). וע"ע בספר ודרשת וחקרת (ח"ה פר' שלח). ועוד בס' מנוחת מרדכי (ציצית וסת"ם עמ' ד). וע"ע בחוברת המעיין (נב – א עמ' 43), שכתב שמי שלמד את הסוגיא ולדעתו זה התכלת, אינו יכול להפטר. וכן ראיתי שכתב הרב שמואל אריאל (עי' בית ועד הר חברון – תכלת עמ' 37), אמנם ראיתי שהרב יהודה ראק כתב לו מכתב הערות למאמרו הנ"ל. וע"ע בספר פתיל תכלת להאדמו"ר מראדזין (מהדו"ח עמ' צז), ועוד שם בספר עין התכלת (מהדו"ח עמ' שטו). וע"ע בשער המוסיף

חוטי דתכלתא

והגורע (פ"ד) לראי"ש רפמן נר"ו, שהאריך הרבה בענין זה. וע"ע במאמר הלכות תכלת לרב ישראל כהן נר"ו.

בל תגרע

בענין בל תגרע בלובש טלית בלי תכלת, עי' בספר שער המוסף והגורע (פ"ד), ובקובץ והיה לכם לציצית (ח"ב עמ' מז), ובספר בירורי הלכה במצות התכלת שבציצית (אות יב), ובספר בית ועד הר חברון – תכלת (מכתב א), ובקובץ עץ חיים דחסידי באבוב (חכ"ח עמ' שסא).

מכין אותו עד שתצא נפשו

והנה מצינו לאחד מרבתינו הראשונים הוא ניהו הר"ר אברהם ב"ר עזריאל רבו של האו"ז בספר ערוגת הבושם (ח"ג עמ' 210) שכתב: אם יש לו שני מינין ואינו רוצה כי אם במין אחד, מכין אותו עד שתצא נפשו, כדין כל מצות עשה. עכ"ל. וצ"ע אם פוסקים לדינא כמותו, אחר שלא מצאנו זאת בספרי שאר רבתינו הראשונים.

היוצא לדינא לענ"ד

והנה בנוגע למעשה, נלענ"ד דגם מי שלובש את התכלת בט"ק בתורת ודאי, יש לו צד גדול להקל, אם אינו רוצה ללובשו בטלית גדול, אמנם אה"נ שאם יש באפשרותו לעשות זאת, תבוא עליו ברכה, ועליו נאמר (רמ"א או"ח א) ולא יבוש מפני המלעיגין עליו בעבודת הבורא..., וכן הוראת גדולי ישראל שליט"א וזצוק"ל, שמי שלמד את הסוגיא ויצא לו שזה התכלת, צריך ללובשו, וכן הורה הגר"ח קניבסקי זצ"ל (בסרט), הגר"י קמנצקי זצ"ל (קונטרס המכתבים), הגר"א נבנצל שליט"א (בתשובה שכתב לי), ועוד מגדולי הפוסקים, לכן כדאי שילבש תכלת גם בטלית גדול, וגם בטלית קטן.

אמנם הלובש את התכלת בתורת ספק, כלומר שסובר שלבישת התכלת היא חומרא בעלמא ואינה מעיקר הדין, נראה דאינו מחויב ללובשו גם בטלית גדול, ואפילו שזו הנהגה ראויה מאד (ואפי' שיש לדון ממה דאיתא במסכת דרך ארץ דלא ישב בין העומדים ולא יעמוד בין היושבים וכו', ויש לדון במקרה שהוא היחידי שלובשו, אמנם מדין לא תתגודדו נראה שאין בעיה, וכ"כ הגר"א נבנצל נר"ו דע"ז נאמר ולא יבוש מפני המלעיגים וכו'. וצ"ע. ועי' בגליון מרי"ח נחוח פר' חיי שרה תשפ"ד), אמנם ברור שלא מכין אותו עד שתצא נפשו, ונראה דגם אינו עובר על בל תגרע, ואינו בכלל מבטל מצות עשה דאורייתא. וצ"ע בכל זה. ולא באתי לפסוק, אלא לכתוב את דעתי העניה להציעה בפני הלומדים. וציי"מ וימ"ן.

חוטי דתכלתא

והנני בזה לחתום בברכת הדיוט שיזכה מעת"ר שליט"א להמשיך לזכות את הרבים
בחקירותיו ובספריו הנפלאים, ועוד ינובון בשיבה, דשנים ורעננים יהיו.

ע"ה יצחק פרץ

מכסיקו

חוטי דתכלתא

שו"ת מהגאון הגדול רבי אביגדר הלוי נבנצל שליט"א בעניני תכלת⁷¹

לבישת תכלת בזמה"ז

שאלה: האם יש ענין ללבוש תכלת בזמננו.

תשובה: הרב אלישיב⁷² פסק דאין צורך ללובשם. (ר"ח אלול, א אלול תשפ"ב).

בדיקת הגמרא במנחות

שאלה: למה הגריש"א כתב דאין ללבוש התכלת של היום, ולא עשה הבדיקות שמובאות בגמרא בפרק התכלת⁷³ כדי לבדוק אם הוא התכלת האמיתי או לא.

תשובה: אולי סמך על כך שהתכלת נגנז. (ג תמוז תשפ"ג).

בחיוב לבישת תכלת אחרי בדיקות הגמרא

שאלה: בהנ"ל, אם באמת יעשו את הבדיקות ויצא שלכאורה זהו התכלת, האם שמה כן יהיו כולם צריכים ללבושו.

תשובה: לא. (ג תמוז תשפ"ג).

בדעת הגרי"ש אלישיב בזה

שאלה: כת"ר כתב לי דלדעתו אין ספק שהתכלת מורקס הוא תכלת, משום שדעת הגרי"ש אלישיב שאינו תכלת, ולכן אפי' ספק לכת"ר זה לא נחשב. והנה מצאתי להרב אברהם ראם נר"ו בספר נמצאה התכלת (עמ' 8) שכתב וז"ל: הגאון הגדול רבי משה מרדכי קארפ שליט"א מעיד [העיד בפני] בשם מרן פוסק הדור מרן הר' יוסף שלום אלישיב זצוק"ל שדבר עמו בסוף ימיו ואמר לו שאינו מתנגד לתכלת כעת כלל, ויכול ללבושו בצנעא, ורק לא כדאי ללבושו בפרהסיא "כי זה עדיין לא נתקבל בצבור" ואח"כ שאל את מרן שר התורה הגר"ח קנייבסקי ואמר לו שהוא כבר יכול ללבושו בפרהסיא. עכ"ל. ולפי"ז אולי צ"ל שבסוף ימיו ששמע יותר טענות חזקות בעד התכלת, לא התנגד, והשאיר את הדבר בגדר ספק, ואולי מחמת חולשתו לא יכל לברר את הענין, וא"כ אולי אין זה פסק גמור שאינו תכלת, ויש הו"א לומר שכן, ואולי עפ"ז כת"ר יסכים שנביא לו משהו שיסביר לו את כל התאמת הסוגיא עם המציאות, וכת"ר יפסוק בזה.

⁷¹ כאן המקום להודות למרן הגר"א שליט"א על שהקדיש מזמנו היקר והחשוב מאד לענות לשאלותי. וכן אודה למשב"ק המסור הרב גרשון היימן שליט"א על שמעביר את שאלותי לרב שליט"א. תהא משכורתם שלימה מאת ה'. [תשובות אלו עברו הגהה מהרב, והרב נתן את הסכמתו להדפסתם].

הרבה מהענינים האלו דננו בהם בפנים הקונטרס.

⁷² קובץ תשובות (ח"א סי' ב).

⁷³ מנחות (מב ע"ב – מג ע"א).

חוטי דתכלתא

בחיוב לבישת תכלת לסוברים שהוא אמיתי

שאלה: האם מי שבירר את הענין של התכלת, ויצא לו שהתכלת החדש שמצאו בשנים האחרונות הוא אמיתי, האם יש ענין שילבש אותו.

תשובה: כן⁷⁵. (כו סיון תשפ"ג).

בהנ"ל, אם צריך ללבוש מדין חיוב

שאלה: שאלתי את כת"ר אם מי שבירר את ענין התכלת ויצא לו דיש ללבושו אם יש ענין שילבש אותו וכת"ר ענה לי שכן, והשאלה אם זה רק ענין או חיוב בשבילו.

תשובה: אם קים לי' הכי צריך. (ג תמוז תשפ"ג).

עוד בהנ"ל, אי יש חלוק בין ט"ק לט"ג

שאלה: האם מי שסובר שהמורקס הוא התכלת האמיתי שעליו דיברה תורה, האם חייב ללבושו בין בט"ק בין בט"ג.

תשובה: אין חלוק בין ט"ק לט"ג. (כו חשון תשפ"ד).

בירור בהנ"ל

שאלה: האם מי שלובש תכלת מורקס משום שלמד את הסוגיא וסובר שזה התכלת האמיתי, האם צריך ללבוש אותו בט"ג גם במקום שהוא היחידי ועל זה

תשובה: אינני יכול לפסוק בזה. (יב חשון תשפ"ד).

מי בדורינו יכול להכריע על התכלת

שאלה: איזה רב בדורינו אם יפסוק שהמורקס הוא התכלת, או שיש לחשוש לו, גם כת"ר יסכים ללבושו.

תשובה: ר' דוב לאנדו שליט"א. (ר"ח כסלו תשפ"ד).

לבישת תכלת באופן חד פעמי

שאלה: אם יביאו לכת"ר באופן חד פעמי תכלת המורקס שהרבה טוענים שהוא התכלת האמיתי, האם כת"ר ילבש אותו.

תשובה: לא אחשוש. (ג תמוז תשפ"ג).

אם יש מניעה בלבישת תכלת

שאלה: ⁷⁴ראיתי שכתב כת"ר שליט"א (בהנהגות שבסוף משנה ברורה "ביצחק יקרא") שאין להטיל את פתיל התכלת שחידשו בזמנינו, וכבר הורה הגר"ש אלישיב זצ"ל שאין להטילו, עכ"ד. והסתפקתי אם כוונתו שיש צד איסור או מניעה שלא להטילו, א"ד שאין בזה צורך וענין אך למי שרוצה אין מניעה מלהטילו.

תשובה: שאין ענין. (ו חשון תשפ"ג).

⁷⁵ וכן הורו הרבה מגדולי ישראל, ובניהם הגר"ח קניבסקי זצ"ל, והגר"י קמנצקי זצ"ל.

⁷⁴ שאלה זו התבקשתי להעבירה לרבינו שליט"א, ע"י ידידי הרב יוסף פלסקין נר"ו.

חוטי דתכלתא

ח"ב), **סמ"ק** (מצוה ל"א), **רבינו פרץ** (ברכות ט:), **ר"ש משאנץ** (תוס' שאנץ כתובות מ., וכן הו"ד במרדכי הל' ציצית), **ראבי"ה** (מנחות אלף קנב), **מהר"ם מרוטנברג** (שו"ת דפוס פראג ח"ד סי' תמד, וע"ע ארצה"ח סי' ט' בהמאיר לארץ אות כ"ו), **הרא"ש** (הל' ציצית סי' ו', שו"ת כלל ב' אות י"ב, תוספי הרא"ש יבמות ד: וסנהדרין פ"ט.), **רבינו ירוחם** (נתיב יט ח"ג), **מרדכי** (פרק התכלת), **טור** (סימן י"א), **נמוק"י** (הל' ציצית), **רבינו ישעיה הראשון** (פסקי הרי"ד הל' ציצית עמ' תפא, ספר המכריע פ"ח, שו"ת הרי"ד סי' ס"א), **הרשב"א** (יבמות ד:; וכן מוכח מתשו' סי' תס"ח וסי' תשכ"ח, ועי' ארצה"ח סי' י"א המ"ל ע"א) ו**במיוחס לרשב"א** (מנחות פרק התכלת דף מ. ד"ה קלא אילן), **ר"י מלוניל** (ברכות ט: ובהל' ציצית), **רבנו דוד** (כן נראה מדבריו בסנהדרין פ"ח), **הר"ן** (שם), וכן **בשיטמ"ק בשם תוס' אחרות** (במנחות לח. וכן בע"ב, וס"ל שאי"צ אלא ב' חוטים של לבן בזמן שאין תכלת), **האגודה** (פרק התכלת, ודעתו כנ"ל).

דעת הרמב"ם (דיש לשים שלוש וחצי לבן, וחצי חוט של תכלת), וכדעתו דעת בנו **רבינו אברהם** (ס' המספיק עמ' 273) וכן משמע נמי **ברבינו שמואל בן חפני גאון** (נדפס בסו"ס כליל תכלת).

כדעת **הראב"ד** (דיש לשים שלוש חוטים לבן ואחד תכלת) כתבו **הערוך** (ערך תכלת) **המאירי** (יבמות ה:), **הריא"ז** (פסקי ריא"ז הלכות קטנות עמ' רכ"ג) ו**רבינו יהודה ממיץ** (הובא בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור הצרפתי עה"ת בסי' רעד).

נאמר ולא יבוש מפני המלעיגים וכו', או שיש לחשוש ללא תתגודדו.

תשובה: לא יבוש. (ר"ח כסלו תשפ"ד).

שכנוע אנשים ללבוש תכלת

שאלה: שמעתי בשם כת"ר דמי שמשוכנע שהתכלת מורקס הוא האמיתי, עליו החיוב לשכנע אנשים ללבושו, האם זה נכון.

תשובה: אמרתי שילבש, לא אמרתי שישכנע אחרים. (ה אב תשפ"ג).

כמה חוטים לצבוע מתכלת

שאלה: אלה שלובשים תכלת, או על הצד שיש תכלת, כמה חוטים מצבע תכלת יש ללבוש.

תשובה: זו מחלוקת אם אחד או שתיים או ארבע. (יא אלול תשפ"ב).

בירור במניין חוטי התכלת

שאלה: בענין המחלוקת של מנין החוטים שיש לשים מתכלת, שאלתי את כת"ר וענה לי דיש ג' שיטות.

והנה רוב הראשונים⁷⁶ כתבו **כהתוספות** (ב' חוטים תכלת וב' לבן). וביניהם פי' מיוחס ל**רגמ"ה** (הובא בשטמ"ק החדש פרק התכלת), **רש"י** (שבת כז:; מנחות לח), **ר"ת** (תוס' מנחות ל"ח), **ר"י** (טור סי' י"א לענין בל תוסיף ודו"ק), **היראים** (סי' ת"א), **העיטור** (הלכות ציצית שער א'

לידידנו הרב משה אפרים אינדיק נר"ו.

76. רשימה זו הועתקה מתוך קונטרס רמוני תכלת

חוטי דתכלתא

אשמח מאד אם יוכל נא מר לכתוב מה
לדעתו יש לפסוק בענין זה.

תשובה: לכאורה כרוב בנין ורוב מנין⁷⁷. (ט
סיון תשפ"ג).

דעתו למסקנא, והבאנו דבה"ק כהסכמה בריש
הקונטרס. ע"ש.

⁷⁷ זמן מה אחרי שהרב כתב תשובה זו, הביאו לרב
קונטרס זה "חוטי דתכלתא", ועבר עליו, וכתב לנו שכן